

1. КОЛЕГІЯ ПАВЛА ҐАЛА҃АНА

Цей закритий середній виховально-навчальний заклад нагадував собою тогочасні англійські коледжі. Його появі на світ передувала трагічна подія в особистому житті землевласника Чернігівської та Полтавської губерній, відомого громадського і земського діяча, гуманіста-ліберала, етнографа і просвітянина, українського патріота **Григорія Павловича Ґала҃ана**.

Народився Григорій Павлович 15 серпня 1819 року в поміщицькому маєтку Сокиринці Прилуцького повіту Полтавської губернії і під керівництвом своєї матері отримав чудове домашнє виховання. По закінченні Петербурзького університету він здійснив тривалу закордонну мандрівку, а зати́м займав скромну посаду провінційного чиновника у системі Міністерства держмайна.

Завдячуючи впливовим родинним зв'язкам Г. П. Ґала҃ан мав можливість співробітничати у редакційних комісіях із втілення у життя селянської реформи 1861 року і став володарем негласного титулу "Борець за селянську справу". Пізніше упродовж значної частини свого життя він працював у щойно відкритих тоді земських установах.

На відміну від свого далекого прабадька Г. І. Ґала҃ана (по лінії батька), прибічника україножера Петра І, Григорій Павлович співчував українському рухові і всіляко сприяв його подальшому розвитку. Він спілкувався із **Т. Г. Шевченком, М. В. Гоголем, О. М. Бодянським, М. О. Максимовичем** та іншими прогресивними діячами, матеріально підтримував українських художників із російської колонії в Римі, фінансував видання журналу "Киевская старина", заснував у Сокиринцях для селян позиково-ощадне товариство, капітал якого сягав 100 тисяч рублів тощо. Його єдиний син і спадкоємець Павло отримав блискуче домашнє виховання, готувався вступити до вищого класу гімназії з тим, щоб по його закінченні стати студентом Київського університету святого Володимира, послуговувався у побуті українською мовою, що було на той час рідкістю, і, володіючи неабиякими здібностями, подавав великі надії. Проте доля виявилася до нього неприхильною. У віці 16 років юнак раптово помер від швидкоплинної хвороби.

Григорій Павлович Ґала҃ан

Убиті горем батьки опинилися перед вибором: або цілком піддатися глибокому і безкінечному смуткові, до якого схилялися їхні душі, або ж, переборюючи цей смуток, зробити так, щоб їхній син "продовжував жити в інших, в своїх ближніх і для своїх ближніх". Вони вибрали друге і заходилися активно впроваджувати його у життя. Після порад і пропозицій, що надійшли від осіб, які добре знали на педагогічній справі, Г. П. Ґала҃ан вирішив був спочатку назвати омріяний ним навчальний заклад "Будинком Павла Ґала҃ана" і приймати до нього на повне утримання гімназистів старших класів і студентів, без огляду на їхній соціальний стан, але лише православного віросповідання. Проте пізніше він звужив коло претендентів на перебування у ньому учнями 4-х останніх класів гімназії і за допомогою багатьох освічених осіб Києва та окремих професорів місцевого університету склав статут майбутньої колегії, що його імператор Олександр II затвердив 1870 року. Останній у своєму рескрипті підтримав ідею її заснування, яка полягала в сприянні розвитку педагогічної освіти в Росії шляхом проведення в ній самостійного виховально-навчального дослідження. А щоб уникнути будь-яких відхилень від цього курсу, передбачався безпосередній нагляд і контроль за діяльністю колегії з боку Київського університету в особі 4-х осіб.

З метою забезпечення свого дітища пристойним приміщенням Г. П. Ґала҃ан продав власний будинок на Хрещатику, в якому з 1869 року функціонував готель "Франція", а натомість придбав садибу **Никифораки** з цегляним будинком і великим садом, що містилася на затишній вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького, 11). У 50-х роках XIX століття її займав зразковий жіночий пансіон на 150 дівиць, а пізніше - жандармська команда. Отож архітекторів О. Я. Шіле довелося використати увесь свій творчий хист для того, щоб пристосувати цю вкрай занедбану будівлю для потреб колегії і зробити її однією з найкрасивіших споруд у місті. Він перепланував повністю внутрішню частину та здійснив дві добудови: одну - вздовж нинішньої вулиці Терещенківської і другу - на вулиці Фундуклеївській. В останній зодчий влаштував головний вхід до приміщення із красивим вестибюлем і парадними східцями на другий поверх, де було влаштовано невелику церкву в ім'я святого апостола Павла з білою

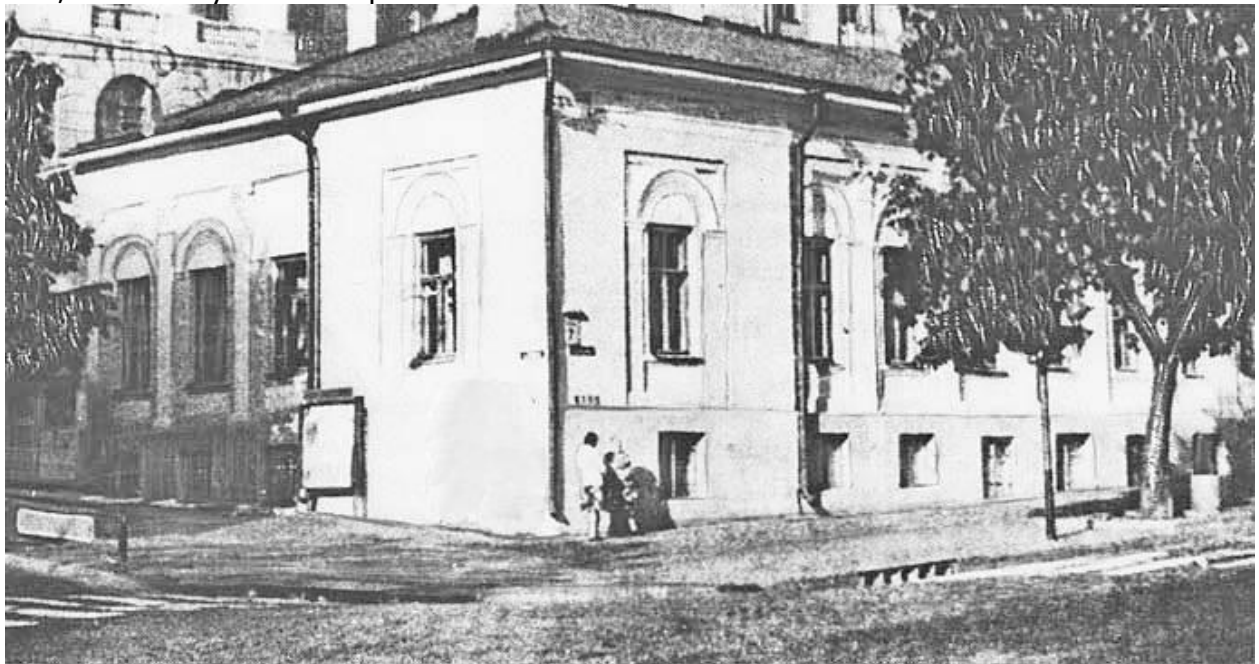
банею і золотим хрестом. Освячена 30 вересня 1871 року, вона вражала присутніх своєю виключною простотою у поєднанні з ненав'язливою привабливістю. Їх надавали церкві дубовий різьблений іконостас та інше храмове начиння, що його виконав для неї майстер **Сазиков**.

Над аттиком головної споруди звертав на себе увагу прикрашений листям та стрічками щит із вензелем, складеним із ініціалів Павла Галагана, а посередині цього аттика - біла мармурова дошка з написом: "Коллегія Павла Галагана", виконаним золотими літерами. Для розміщення канцелярії нав-

Колегія Павла Галагана (арх. Олександр Шіле, 1870р.)

чального закладу та квартири його директора Г. П. Галаган придбав того ж таки 1871 року сусідній двоповерховий будинок Климовича (його нинішня адреса - вулиця Богдана Хмельницького, 9), який поєднувався із головним корпусом через красиві залізні ворота. Належав колегії також і будинок, що містився на розі вулиць Пушкінської та Фундуклеївської (не зберігся), де мешкали спочатку подружжя Галаганів, а потім службовий персонал.

Вулиця Фукдуклеївська. Будинок, де жила сім'я Галаганів

1 жовтня 1871 року розпочалося бурхливе життя колегії Павла Галагана. До неї приймали юнаків після закінчення ними чотирьох класів гімназії (юнаки ж із домашнім вихованням мали скласти вступний іспит). Її першими вихованцями в кількості 16 осіб стали гімназисти із Києва, Ніжина, Дрогобича, Харкова, Іркутська та Гомеля. Частина з них, що належали до категорії бідних, було зараховано до

числа стипендіатів Павла Ґалаґана, а решта - вносили за навчання плату у розмірі 475 рублів за рік. 1899 року ставилося питання, щоб у вивченні іноземних мов обмежитися однією латиною, натомість поглибити викладання рідної мови та ввести до програми навчального закладу народознавство. На утримання колегії використовувалися також і ті значні кошти, що становили прибуток від маєтків її засновника, загальна площа яких складала 11356 десятин. Отож блага, якими доля так щедро обдарувала була його сина, Г. П. Ґалаґан з такою ж щедрістю спрямовував на користь вихованців своєї колегії, про що засвідчує хоча б такий факт, як існування при ній власної лікарні на 7 ліжок. Жодна із гімназій міста не могла змагатися з нею за рівнем викладання предметів і комфортності, які кожна з них по мірі своїх можливостей створювала для своїх учнів. Перших 1879 року, наприклад, було 30 осіб, а других – 20 осіб. Багато хто з киян мріяли бачити свого сина у стінах саме колегії Павла Ґалаґана.

Існуванню такого високого рейтингу колегії в суспільстві сприяли й ті два привабливі початки, які було покладено в основу її виховно-навчальної системи. З одного боку вона підготовлювала до громадської діяльності юнаків талановитих, але з бідних родин, а з другого боку давала правильне виховання синам багатих батьків, майновий стан яких у будь-якому разі забезпечував їм у майбутньому більш-менш впливову роль у царині тієї самої громадської діяльності. Ефективну дієвість цієї системи забезпечували як ретельно підібраний колектив педагогів, серед яких зустрічається немало відомих імен, так і розкішна бібліотека, яку первісно складали книги, подаровані колегії матір'ю Павла та із зібрання вже покійного тоді поета й історика **М. А. Маркевича**, що містило в собі 6 тисяч томів. Однією із її складових частин можна вважати також і заборону виставляти оцінки за відповіді та визначати нагороди за річні успіхи при переході учнів із класу в клас з метою запобігання проявів заздрощів з боку їхніх товаришів. Випускники колегії ставали кращими студентами столичних та київського університетів, а по їх закінченні - викладачами різних вищих навчальних закладів.

За роки свого існування колегія виплекала цілу плеяду всесвітньовідомих вітчизняних вчених, письменників, юристів, медиків, філологів, істориків, інженерів, акторів, громадських діячів тощо (дивися статтю Олеса Силина "Київська колегія" в газеті "Літературна Україна" від 30.10.1986 р.). Вона зажила неабиякої слави не тільки серед мешканців Києва. У різний час її відвідали такі високі особи, як бразильський імператор дон Педро II, дружина Олександра II з дітьми, що теж втратила рано свого сина, та російський цар Микола II. 1901 року через вуличний шум та тисняву в приміщеннях колегію збиралися були перевести на одну із околиць міста, проте брак необхідних коштів завадив здійсненню такого наміру. Її переселення до Кисловодська таки відбулося, але це трапилося під час Першої світової війни. З 1915 року вона знову на своєму звичному місці в Києві. Перший час будинок Колегії займало Генеральне секретарство військових справ на чолі з С.В. Петлюрою. За деніківщини до усіх її класів приймали лише приходящих (іногородніх) дітей і було зроблено терміновий ремонт приміщень. А 1920 року радянська влада переформувала її спочатку в трудову школу № 57, а затім у зразкову середню і школу № 92 імені Івана Франка. Сьогодні в будинках, що належали колишній колегії, функціонують Національний музей літератури України та косметологічна лікарня. Ще багато чого цікавого про колегію Павла Ґалаґана можна дізнатися із відповідних статей, що містяться в енциклопедичному довіднику «Київ№ та книзі В. Ковалинського «Меценати. Києва»

Левашов Василь Васильович

Директори та викладачі

1871-1873: В. В. Григор'єв
1873-1876: С. Н. Шафранов
1879-1890: І. І. Нічипоренко
1891-1893: І. Ф. Анненський
1893-1906: А. І. Степович
1906-1911: З. А. Архімович
1911-1915: П. А. Конський
1915-1917: вакансія

Серед викладачів Колегії були:

П. І. Житецький - російська мова (1874-1893)
М. І. Мурашко - малювання
В. П. Науменко - словесність
В. Д. Сиповський - історія
Є. К. Трегубов[укр.] — історія
С. І. Трегубов - Закон Божий (1885-1905)

Випускники

1875: Андронік Степович
1877: Ілля Ілляшенко
1879: Олександр Шимановський
1881: Петро Єрьоменко, Нестор Котляревський, Володимир Липський (золота медаль)
1882: Дмитро Петрушевський
1883: Володимир Грабар
1885: Сергій Мерінг, Сергій Моравський
1886: Йосип Покровський
1888: Онікій Малиновський, Микола Максимейко
1889: Петро Боярський, Агафангел Кримський
1890: Андрій Ракович
1910: Борис Ларін, Володимир Отроковський

Також закінчили колегию:

Яків Колубовський, Леонтій Кочубей, Михайло Чубинський
Дмитро Курський, Микола Жевахов, Андрій Лівицький
Михайло Драй-Хмара, Павло Пилипович
Навчалися:
Сергій Бердяєв, Олександр Богомолець, Григорій Костюк.

ПАНСІОНИ

2. ПАНСІОН ЛЕВАШОВОЇ

Як головний адміністратор Південно-Західного краю (включав у собі Київську, Подільську та Волинську губернії) Київський генерал-губернатор граф **В. В. Левашов** піклувався про розвиток на його теренах жіночої освіти. Він мав намір заснувати для доньок збіднілих дворян Інститут шляхетних дівчат (такий з'явився у Києві 1838 року за генерал-губернатора Д. Г. Бібікова), але спромігся лише на училище, яким опікувалася його дружина графиня **Є. В. Левашова**. Під назвою "Училище бідних дівчат графині Левашової" воно зродилося 1833 року при місцевому Товаристві допомоги бідним і перебувало в найманих приміщеннях. Лише у 1850-х роках київський архітектор **О. В. Беретті** спорудив для нього на кошти багатих поміщиків двоповерховий ампірний будинок, що постав на вулиці Володимирській на місці знесених військових "провіантських магазинів" (складів).

1860 року мережа навчальних закладів Києва поповнилася так званим "Фундуклеївським жіночим училищем", яке мало власне приміщення на вулиці Кадетській (пізніше - Фундуклеївська, нині - Богдана Хмельницького), 6. 1862 року це училище було перетворено на гімназію. Її педагогічна рада прагнула незалежного від державної скарбниці існування, тому 1863 року порушила перед імператором Олександром II клопотання про перетворення училища Левашової у свій пансіон (спільні квартири).

Самодержець погодився, але зажадав збереження за новою установою назви "Пансіон графині Є. В. Левашової" та утримання її за рахунок позадержавних джерел.

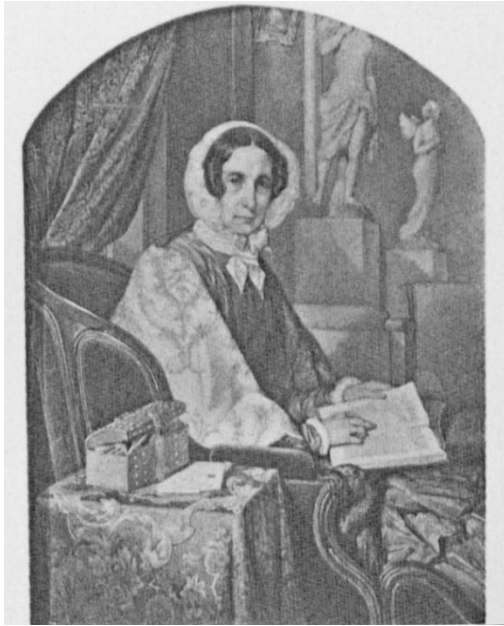
Проте практичне вирішення цього питання відбулося лише 1865 року після ретельного його розгляду головною опікунською радою жіночих навчальних закладів відомства імператриці Марії, якому підпорядковувалася Фундуклеївська гімназія, та схвалення особисто Марією Олександрівною, дружиною Олександра II.

У пансіоні припинилося самостійне викладання предметів і одночасно збільшилася кількість вихованок від 63 до 100 осіб. Із них 25 осіб мали перебувати на казенному утриманні, а для решти щорічна плата за перебування в пансіоні та відвідування занять у гімназії збільшувалася із 100 до 130 рублів сріблом. Отож виходило, що доньки із бідних дворянських родин користувалися пільгами, а плата для доньок заможних батьків із часом все більш зростала і 1898 року, наприклад, досягла розміру 350 рублів. Пансіон Левашової із Фундуклеївською гімназією мав тісні зв'язки як у навчально-виховному, так і в адміністративному та господарчому відношеннях. Наглядачки гімназичних класів обіймали посаду класних дам у пансіоні, за що отримували щорічно сторубльову надбавку до своєї заробітної платні. Вони наглядали за приготуванням своїх вихованок до уроків наступного дня, а також за безпекою їх дорожнього руху від пансіону до гімназії і в зворотному напрямку, під час якого останні, дихаючи свіжим повітрям, певною мірою оздоровлювалися. Другою матір'ю для себе дівчатка, серед яких були вихідці із Болгарії, Сербії та Чорногорії, вважали начальницю пансіону, яка всю себе віддавала справі їх правильного виховання. Добру пам'ять по собі залишили начальниці **Л. І. Соколова** (1851-1868 рр.) та її наступниця **Н. І. Полякова** (звільнилася 1889 р.), а також удова полковника **Є. І. де-Вітте** (призначена 1897 року).

За навчання своїх вихованок у Фундуклеївській гімназії пансіон сплачував останній по 3500 рублів щорічно. Але і на його адресу надходили пожертвування. Так, 1869 року, наприклад, донька дійсного статського радника **Надія Мизько** заповіла йому 3 тисячі рублів для утримання в пансіоні своєї хре-

щениці або особи, зазначеної в заповіді.

А наступного року імператор наказав заснувати тут 10 стипендій Міністерства внутрішніх справ, призначених для дівчаток із болгарських родин, які успішно оволодівали, окрім інших предметів, ще й російською мовою. Ще одна вихованка отримувала стипендію імені покійного принца Петра Ольденбургського, дві - болгарського настоятельства і 13 - стипендії Азіатського департаменту Міністерства внутрішніх справ. Упродовж наступних 20 років кількісний склад мешканців закладу змін не зазнав. Його персонал складався із начальниці, 4-х класних дам, кастелянші, лазаретної наглядки, фельдшериці, гардеробної дами і двірника. Через відсутність власного храму усі вони задовольняли свої духовні потреби в домовій церкві сусідньої Другої чоловічої гімназії, що містилася на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 18. В усьому іншому, зокрема, в санітарному відношенні пансіон перебував на належному рівні. Упродовж кожного навчального року кількість захворювань на легкі хвороби не перевищувала цифри 30, і лише 1899 року у двох вихованок виявили дифтерит, через який заняття було припинено на 2 дні і зроблено дезинфекцію усіх приміщень.

Є. В. Левашова

Олександр Васильович Кобелев

Таким відносно благополучним своїм станом заклад завдячував турботі з боку почесних опікунів, посаду яких у різний час обіймали такі відомі в місті люди, як промисловець Д. С. Марголін, купці 1-ої гільдії Л. Б. Гінзбург і М. Б. Гальперін та інші.

Після надбудови 3-го поверху, здійсненої 1892 року за кошти у сумі 24 тисячі рублів, що їх виділило згадане вище відомство імператриці Марії, і за проектом архітектора К. К. Тарасова, ще двічі досить велика садиба пансіону мала б стати будівельним майданчиком. 1901 року в ній планували спорудити нову будівлю для Фундуклеївської гімназії з одночасною реконструкцією її існуючого будинку на вулиці Фундуклеївській, 6. Директор гімназії **Д. А. Синицький** навіть відвідав Петербург з метою отримання від свого відомства необхідних для такого будівництва 400 тисяч рублів. Але далі цього справа чомусь не пішла.

1911 року місцевий архітектор **О. В. Кобелев** склав новий проект, за яким передбачалося спорудження тут за 250 тисяч рублів 3,5-поверхової будівлі для гімназії, знесення будинку пансіону і влаштування на його місці скверу. Новий будинок пансіону мав постати в глибині садиби за гімназією. Але й цьому варіанту не судилося бути втіленим у життя.

Цікаві події розгорталися в будинку пансіону впродовж часу, коли влада в Києві змінювалася кілька разів. 1917 року київський міський квартирний відділ надав його у розпорядження українського військового комітету, який звільнив його у жовтні того самого року на користь справжніх господарів. Але невдовзі пансіон припинив своє існування, а на його будинку з'явилася вивіска: "Українська Академія наук". Ставка А. І. Денікіна спочатку задовольнила була клопотання його керівництва про відновлення функціонування навчального закладу, відмінивши всі директиви українських і радянських влад. Довелося академікові В. І. Вернадському відвідати Ростов-на-Дону, і після його переговорів там із А. І. Денікіним Всеукраїнська Академія наук (ВУАН) залишилася на місці. На посаді її незмінного секретаря упродовж 1919 - 1928 років перебував **А. Ю. Кримський**.

У довоєнний час в будинку ВУАН різночасово містилися Археографічна комісія, перетворена 1936 року у відділ археографії Інституту історії АН УРСР, редакції "Бюлетеня відділу народної освіти на Київщині", "Бюлетеня етнографічної комісії ВУАН", "Бюлетеня Бюро київської секції наукових робітників" та журналу "Етнографічний вісник", а в 1945-1954 роках - газети "Радянське мистецтво". Сьогодні будівлю колишнього пансіону Левашової на вулиці Володимирській, 54 займає Президія Національної Академії наук України, а її фасадну стіну прикрашають меморіальні дошки на честь колишніх президентів цієї поважної наукової установи.

Стіни фасадів оформлено рустом і профільованими лиштвами, В архітектурному оздобленні екстер'єру й інтер'єра будинку використано художнє чавунне литво. Огорожа сходів, кронштейни для ліхтарів біля входу, парапетні ґрати виконано за ескізами О. Беретті. Оригінальними є рисунки огорожі, деталі брами і хвіртки. Ці мотиви згодом було використано арх. П. Альошиним в огорожі Педагогічного

музею (Володимирська вул., 57). Композиційне вирішення фасаду разом із огорожею вздовж червоної лінії забудови вулиці характерне для класицизму. Будинок є типовою спорудою серед. 19 ст. У 19 ст. тут містилися різні навчальні заклади для дівчат, зокрема, пансіон графині Є. Левашової, де проживало бл. 100 учениць Фундуклеївської (Марийської) гімназії, що розташовувалась на сучасній вул. Б. Хмельницького, 6. У лютому 1919 будинок і садибу пансіону Є. Левашової, відповідно до наказу комісара освіти В. Затонського, було передано в розпорядження створеної 27 листопада 1918 Української академії наук (УАН). Першими дійсними членами УАН, призначеними наказом гетьмана П. Скоропадського у 1918, були 11 вчених: Д. Багалій, В. Вернадський, М. Кащенко, В. Косинський, А. Кримський, О. Левицький, М. Петров, С. Смоль-Стоцький, Ф. Тарановський, С. Тимошенко, М. Туган-Барановський, П. Тутковський. На кінець 1920 у складі академії було три відділи (історико-філологічний, фізико-математичний і соціально-економічний), які об'єднували 3 інститути, 26 науково-дослідних кафедр, ряд кабінетів, 15 комісій і комітетів.

Вулиця Володимирська, 54. Пансіон Левашової

Згідно з постановою РНК УСРР від 14 червня 1921, замість статуту 1918 було прийнято Положення про академію, яка перетворювалася на всеукраїнську (ВУАН). За статутом, затвердженим 21 квітня 1936, отримала назву АН УРСР, з 13 грудня 1991 — АН України, з 22 березня 1994 — Національна академія наук України (НАНУ). У 1997 академія включала 13 відділень, бл. 80 наукових інститутів і установ; членами академії було 184 академіки і 268 членів-кореспондентів. У цьому будинку працювали президенти академії наук України:

27 листопада 1917 - 23 квітня 1921—**Вернадський Володимир Іванович** (1863—1945) — геолог, геохімік, біогеохімік, мінералог і природознавець. Був головою комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві (з липня 1918). Одночасно керував кафедрою мінералогії Фізико-математичного відділу, комісією з вивчення природних багатств України, комітетом із заснування Національної бібліотеки УАН, був членом комісії вищої школи при Міністерстві народної освіти та мистецтва Директорії УНР від УАН, постійної комісії для складання біографічного словника діячів України, теплової секції постійної комісії для вивчення природних багатств України, секції прикладної фізики та ін. З кінця 1921 — у Петрограді. Президією АН України засновано премію ім. В. Вернадського.

18 липня 1921—27 лютого 1922—**Василенко Микола Прокопович** (1866— 1935) — історик держави і права. Один із організаторів створення комісії з вироблення законопроекту про заснування УАН у Києві (1918), акад. УАН (з 1920), завідувач кафедри західно-українського та українського права при Соціально-економічному відділі, член Архівної ради УАН, археографічної комісії, Всеукраїнського археологічного комітету, комісії краєзнавства, комісії для видання пам'яток письменства, мови та історії, комісії для розбору давніх актів, музейного комітету Музею мистецтв ім. Б. і В. Ханенків, професор Археологічного інституту, голова постійної комісії для складання біографічного словника діячів України (до 1923). Обрання його президентом ВУАН уряд УСРР не затвердив, тому вчений відмовився від цієї

посади. Пізніше очолював Соціально-економічний відділ академії (1925—29). Президією АН України засновано премію ім. М. Василенка.

27 березня 1922 — 9 травня 1922 — **Левицький Орест Іванович** (1848—1922) - історик, правознавець, архівіст, археограф, етнограф, письменник, акад. УАН (з 1918), голова кафедри звичаєвого права України, постійної комісії з вивчення звичаєвого права України при Соціально-економічному відділі, член постійної комісії для складання біографічного словника діячів України, постійної археографічної комісії при Історико-філологічному відділі, правничо-термінологічної комісії та ін. У 1919—22 був віце-президентом УАН.

Червень 1922 - травень 1928 - **Липський Володимир Іполитович** (1863-1937) - ботанік, акад. УАН (з 1919), чл.-кор. АН СРСР (з 1928), голова кафедри ботаніки УАН (з 1918), директор Ботанічного саду (з 1919), член постійної комісії для складання біографічного словника діячів України при Історико-філологічному відділі, постійної комісії з вивчення природних багатств України при Фізико-математичному відділі, комітету з вивчення фауни України. У 1921—22 тричі обирався віце-президентом ВУАН. Робочий кабінет і дві житлові кімнати (В. Липський проживав у будинку в роки свого президентства) містилися на третьому поверсі в лівому крилі споруди. З 1928 працював в Одесі.

Травень 1928 - грудень 1929 - **Заболотний Данило Кирилович** (1866-1929) - мікробіолог, епідеміолог, акад. ВУАН (з 1922), акад. АН СРСР (з 1929). Організатор і перший директор (1928—29) Інституту мікробіології та епідеміології ВУАН (нині — Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. Заболотного НАНУ). Президією АН України засновано премію ім. Д. Заболотного.

Липень 1930 - липень 1946 - **Богомолець Олександр Олександрович** (1881- 1846) - патофізіолог, акад. ВУАН (з 1929), акад. АН СРСР (з 1932), акад. АН БРСР (з 1939), почесний член АН Груз. РСР (з 1944), акад. АМН СРСР (з 1944), заслужений діяч науки УРСР (з 1943), Герой Соціалістичної Праці (1944), віце-президент АН СРСР (з 1942). Організатор і директор Інституту експериментальної біології і патології Наркомату охорони здоров'я УРСР (з 1929) та Інституту клінічної фізіології АН УСРР (з 1934), на базі яких 1953 створено Інститут фізіології АН УРСР (тепер носить ім'я вченого). Основоположник вітчизняної школи патофізіології, член ряду академій наук і наукових товариств. 1941 відзначений Державною премією СРСР. Під час президентства О. Богомольця у 1934 відбулася повна перебудова структури АН: замість секцій, кафедр, комісій, комітетів і лабораторій створено науково-дослідні інститути. 21 квітня 1936 прийнято новий статут академії, ліквідовано її автономію. Президією АН УРСР засновано премію ім. О. Богомольця (1954). Робочий кабінет президента містився на другому поверсі будинку (спочатку кімната № 259, пізніше — 254).

1946-62 - **Палладін Олександр Володимирович** (1885—1972) - біохімік, акад. ВУАН (з 1929), акад. АН СРСР (з 1942), акад. АМН СРСР (з 1944), Герой Соціалістичної Праці (1955), заслужений діяч науки УРСР (з 1935), неодмінний секретар Президії АН УРСР (1935—38), віце-президент АН УРСР (1939—46). З 1925 — директор Інституту біохімії АН УРСР (з 1973 заклад носить ім'я О. Палладіна, міститься на вул. Леонтовича, 9), завідувач кафедри Київського університету (1934 - 54). Засновник вітчизняної біохімічної школи. Почесний член багатьох академій наук і наукових товариств. Президією АН УРСР засновано премію ім. О. Палладіна (1974). Віце-президентами і головними ученими (неодмінними) секретарями Президії академії наук працювали відомі вчені:

Агол Ізраїль Йосипович (1891 —1937) — генетик, акад. ВУАН (з 1934), 1934 — неодмінний секретар Президії ВУАН, одночасно завідувач відділу Інституту зоології і біології ВУАН.

Білецький Олександр Іванович (1884— 1961) — літературознавець, акад. АН УРСР (з 1939) і АН СРСР (з 1958), заслужений діяч науки УРСР (з 1941); 1946—48 — віце-президент АН УРСР, одночасно — директор Інституту літератури АН УРСР; 1948—52 — член Президії АН УРСР.

Білодід Іван Костянтинович (1906-81) - мовознавець, акад. АН УРСР (з 1957), акад. АН СРСР (з 1972), заслужений діяч науки УРСР (з 1966); голова Відділу суспільних наук (1952— 57); віце-президент (1963—78), член Президії АН УРСР (1978—81), одночасно директор Інституту мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР (з 1961).

Воблий Костянтин Григорович (1876-1946) - економіст, статистик, економ-географ, акад. УАН (з 1919), заслужений діяч науки УРСР (з 1944); 1928-30 - віце-президент ВУАН.

Глушков Віктор Михайлович (1923-81) - вчений у галузі математики, кібернетики, обчислювальної техніки і систем управління, акад. АН УРСР (з 1962), акад. АН СРСР (з 1964), заслужений діяч науки УРСР (з 1978), Герой Соціалістичної Праці (1969); 1962—82 — віце-президент АН УРСР, одночасно директор Інституту кібернетики АН УРСР (тепер ім. В. Глушкова). Президією АН УРСР засновано премію ім. В. Глушкова (1983).

Гутиря Віктор Степанович (1910—83) — вчений у галузі хімії, технології переробки нафти, акад. АН Уз РСР (з 1949), акад. АН УРСР (з 1961), чл.-кор. АН СРСР (з 1953); член Президії АН УРСР (1961—63, 1974—83); 1963—74 — віце-президент АН УРСР.

Єфремов Сергій Олександрович (1876-1939) - літературознавець, публіцист, акад. УАН (з 1919); 1921-28 — віце-президент ВУАН, одночасно голова кафедри історії українського письменства (з 1921), очолював низку комісій, у т. ч. комісію з видання пам'яток нової української літератури (1922-23) комісію із складання біографічного словника діячів України (1922—23), комісії з видання творів Т. Шевченка, М. Драгоманова, В. Антоновича, І. Франка тощо. 1929 заарештований у справі СВУ, засуджений на 10 років позбавлення волі, реабілітований 1989.

Кіпріанов Андрій Іванович (1896 - 1972) - хімік, акад. АН УРСР (з 1945), заслужений діяч науки УРСР (з 1957); 1946 - 48 - віце-президент, 1948 - 57 - член Президії АН УРСР, голова Відділу фізико-хімічних та математичних наук, одночасно директор Інституту органічної хімії АН УРСР (1945 - 60), професор Київського університету (з 1944).

Корчак-Чепурківський Овксентій Васильович (1857 - 1947) - гігієніст і епідеміолог, акад. ВУАН (з 1921); 1928 - 34 - неодмінний секретар Президії ВУАН; одночасно завідувач кафедри Київського медичного інституту.

Кримський Агатангел Юхимович (1871 — 1942) — філолог, сходознавець, письменник, один з організаторів УАН, акад. (з 1918); 1918—28 — неодмінний секретар Президії ВУАН, одночасно професор Київського університету (з 1918), директор Інституту української наукової мови (нині Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАНУ), голова ряду комісій ВУАН. Репресований 1941, реабілітований 1957. У 1991 створено Інститут сходознавства НАНУ ім. А. Кримського.

Лаврентьєв Михайло Олексійович (1900—80) — математик, механік, акад. АН УРСР (з 1939) і акад. АН СРСР (з 1946), Герой Соціалістичної Праці (1967); 1945 - 49 - віце-президент АН УРСР, одночасно — директор Інституту математики АН УРСР (до 1948). Макаренко Олександр Федорович (1903—79)—нейрофізіолог, акад. АН УРСР (з 1961), заслужений діяч науки УРСР (з 1965); голова Відділу біологічних наук АН УРСР (1961—62), 63 — віце-президент АН УРСР, одночасно директор Інституту фізіології ім. О. Богомольця АН УРСР (1956—66).

Патон Євген Оскарович (1870—1953) — вчений у галузі електрозварювання та мостобудування, акад. ВУАН (з 1929), заслужений діяч науки УРСР (з 1940), Герой Соціалістичної Праці (1943); 1944 - 52 — віце-президент АН УРСР, з 1934 — директор заснованого ним Інституту електрозварювання АН УРСР (нині носить ім'я вченого).

Погребняк Петро Степанович (1900— 76) — вчений у галузі лісівництва і ґрунтознавства, акад. АН УРСР (з 1948); 1948—50 — віце-президент АН УРСР, одночасно директор Інституту лісу (1945—56) та голова Ради з вивчення продуктивних сил України АН УРСР (1948—50), професор Київського університету.

Савін Гурій Миколайович (1907—75) — механік, акад. АН УРСР (з 1948), заслужений діяч науки і техніки УРСР (з 1966); 1952—57 — віце-президент АН УРСР, голова Ради з вивчення продуктивних сил України АН УРСР.

Сапегін Андрій Опанасович (1883 - 1946) - ботанік, генетик і селекціонер, акад. ВУАН (з 1929), заслужений діяч науки УРСР (з 1943); 1939—45 — віце-президент АН УРСР, одночасно завідувач лабораторії Інституту фізіології рослин АН СРСР (1940—44), директор Інституту ботаніки АН УРСР (з 1944).

Симінський Костянтин Костянтинович (1879—1932) — механік, акад. ВУАН (з 1926); 1931—32 — віце-президент ВУАН, одночасно директор Інституту технічної механіки ВУАН (з 1921).

Чернишов Борис Ісидорович (1888 – 1949) - геолог і палеонтолог, акад. АН УРСР (з 1939), заслужений діяч науки УРСР (з 1943); 1939—46 — віце-президент АН УРСР, одночасно директор Інституту геологічних наук АН УРСР.

Швець Іван Трохимович (1901—83) — вчений у галузі теплоенергетики, акад. АН УРСР (з 1950), заслужений діяч науки і техніки УРСР (з 1959); 1950— 53 — головний учений секретар Президії АН УРСР, одночасно директор Інституту теплоенергетики АН УРСР (1947—52 і 1954—55); у 1955—69 — ректор Київського університету; 1970— 78 — член Президії АН УРСР, академік-секретар Відділення.

Шліхтер Олександр Григорович (1868 - 1940) — економіст, державний і політичний діяч, акад. ВУАН (з 1929), АН БРСР (з 1934); віце-президент АН УРСР, одночасно голова Ради з вивчення продуктивних сил України АН УРСР (з 1934), директор Українського інституту марксизму - ленінізму і президент Всеукраїнської асоціації марксистсько-ленінських інститутів (1930—33).

Щербань Олександр Назарович (1906— 92) — вчений у галузі гірничої теплофізики, акад. АН УРСР (з 1957), заслужений діяч науки і техніки УРСР (з 1966); 1953—57 — головний учений секретар Президії АН УРСР; 1957— 62 — віце-президент АН УРСР. Одночасно завідувач відділу Інституту теплоенергетики АН УРСР (тепер Інститут технічної теплофізики НАНУ).

У 1920—30-і рр. на першому поверсі будинку містилися деякі академічні установи, бібліотеки Соціально-економічного відділу й кабінету арабо-іранської філології, на другому — бібліотека ім. В. Антоновича, комісії словника української мови (з бібліотекою Б. Грінченка), біографічного словника діячів Ук-

раїни, археографічна, соціально-економічної історії України 19 ст., історико-географічного словника України, Лівобережної і Слобідської України, давнього українського письменства, історії марксистської методології, революційних рухів, кафедра історії України часів торгового капіталу. На третьому — комісії за-хідно-руського та українського права, звичаєвого права, вивчення народного господарства, соціологічна, вивчення фінансових та банківських справ, вивчення національних питань, Інститут вивчення кон'юктур народного господарства, статистичний кабінет, кафедра економії, торгу й промисловості та ін. У правому крилі була зала для загальних засідань академії.

3. ПАНСІОН ДАМЕНА

Француз Дамен відкрив свій дівочий пансіон у Києві 1811 року. Його вихованки викладали, зокрема, географію Київської губернії. Нічого більшого про цей навчальний заклад з'ясувати поки що не вдалося.

4. НАРОДНИЙ БУДИНОК ТОВАРИСТВА ГРАМОТНОСТІ (ТРОЇЦЬКИЙ НАРОДНИЙ БУДИНОК)

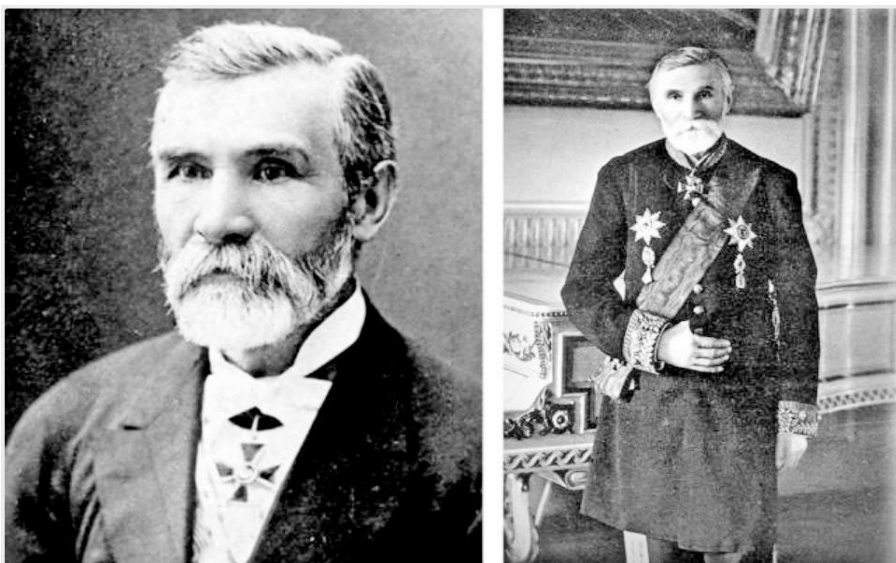
Троїцький народний дім

20 листопада (2 грудня) 1902 року на Великій Васильківській (Червоноармійській) вулиці було відкрито Народний будинок товариства грамотності. Нині тут - Театр оперети.

Статут товариства був затверджений в лютому 1882 року, а діяльність почалася 17 жовтня, коли засновники обрали головою свого ради київського цивільного губернатора **С. Н. Гудим-Левковича**. Його заступниками стали ректор університету св. Володимира **Н. К. Ренненкампф** і директор 1-ї гімназії **А. Ф. Андріяшев**. Через два роки Гудим-Левкович відмовився від посади, і керівництво перейшло до **Андріяшева**. У 1897 році головою був обраний головний редактор журналу «Киевская старина» **В. П. Науменко**.

У 1899 році Суспільство грамотності звернулося до міської думи з клопотанням про надання земельної ділянки для будівлі народного дому, і 20 грудня 1899 року Дума постановила: «Для побудови Київським Товариством грамотності народного дому відвести необхідну кількість землі з Троїцької площі по лінії Великій Васильківській вулиці, доки буде існувати належний в основу цього будинку призначення його». Отриманий ділянка перебувала по вул. В. Васильківській, 51, в межах садиби Троїцької церкви, спорудженої тут в 1859 року.

10 липня 1901 року міська управа затвердила проект Троїцького народного дому, складений архітектором **Г. М. Антоновським**, і через день відбулася урочиста закладка двоповерхового будинку. До цього часу вже надійшли перші пожертви на будівництво будинку: губернське піклування про народну тверезість і міністерство фінансів дали по 20 тис. руб., **Лазар Ізраїлевич Бродський** - 12,

Микола Артемович Терещенко

Микола Артемович Терещенко - 3 тис. Підряд на будівництво в сумі 130 тис. руб. отримав київський підрядник Л. Б. Гінзбург.

Через рік і 4 місяці основні будівельні роботи, виконувані під наглядом архітектора П. І. Голландського, завершилися. 20 листопада 1902 року народний дім був відкритий, і тепер адреса Троїцької церкви змінилася на № 51-а. Народний же будинок, названий в адресному довіднику Києва будинком імені Пушкіна, значився під № 51-б. Його фасад прикрашали бюсти Т. Шевченка і М. Гоголя.

Початок 1903 року стало сумним для сім'ї почесного громадянина Києва Терещенко: 19 січня не стало Миколи Арьєм'євича, а 11 лютого помер його 49-річний син Іван. І в червні **Єлизавета Михайлівна Терещенко**, вдова Івана Миколайович, передала Товариству грамотності 10 тис. руб. на завершення будівництва народного дому. Суспільство вирішило встановити в одному із залів дошку з написом: «Зал побудований на кошти Є. М. Терещенко в пам'ять Миколи Артемовича Терещенко». Відповідно до напрямків діяльності товариства в його складі були виконавчі комісії - фінансова, бібліотечна, шкільна, бібліотеки-читальні, пересувного педагогічного музею, по зборам навчальних посібників, лекційна, редакційна, по завідування книжковим складом і народної чайної. Малося також довідкове бюро «для вчителів, учительок і осіб, які потребують підшуканні таких». Ці підрозділи розміщувалися в Троїцькому народному домі.

Важко уявити, але на початку ХХ століття Троїцька площа була окраїною Києва. Але навіть незважаючи на це, київський градоначальник Іполит Дьяков довго не погоджувався віддати приміщення Троїцького театральній трупі Миколи Садовського для виступів. І тоді за розвиток театральної культури столиці взялася громадськість Києва. Саме завдяки ініціативі городян театр Садовського отримала будівлю в оренду на 5 років.

Трупа Миколи Садовського формувалася поступово. У 1900 році Микола Садовський разом з Марком Кропивницьким і Панасом Саксаганським об'єднують розрізнені театральні колективи в "Малоросійську трупу Марка Кропивницького під керівництвом Панаса Саксаганського та Миколи Садовського за участю Марії Заньковецької".

Лазар Ізраїлевич Бродський

А в 1906 році Садовський і Заньковецька організували в Полтаві вже свій музично-драматичний театр. Саме він і влаштувався в будівлі Троїцького народного дому вже в 1907 році.

Взагалі з Троїцьким народним домом пов'язано багато "презентацій": тут вперше спробував себе в якості театального рецензента Симон Петлюра, тут дебютував за диригентським пультом Олександр Кошиць, на цій сцені відбулися прем'єри п'єс Володимира Винниченка, перші свої кроки тут зробив реформаторський театр Леся Курбаса. На той час ця будівля об'єднало інтелектуальну верхівку суспільства - Український інтелектуальний клуб.

Приміщення народного дому здавались в оренду громадським організаціям, політичним партіям, редакціям періодичних видань. У 1902—1907 роках тут працювала редакція українознавчого часопису «Кієвская старина» (в 1907 його наступник — літературно-публіцистичний журнал «Україна»). До складу редколегії, яка засідала на другому поверсі, входили **Д. Дорошенко, Е. Кивлицький, О. Левицький, С. Петлюра, Е. Трегубов, Я. Шульгин**.

У 1906—1908 роках в будівлі працює відділення редакції газети «**Рада**», яка видавалася **Є. Чикаленком**. Головне приміщення редакції містилося на вулиці Ярославів Вал, 6.

У 1907—1910 роках приміщення на другому поверсі займало правління Київського товариства «Просвіта» (див. також Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка). Товариство було створене в 1906 році з метою поширення наукових знань та виховання національної самосвідомості населення. Головами товариства в ті роки були Б. Грінченко (1906—1909) і С. Тимошенко (1909—1910), секретарями — Д. Дорошенко (1907—1909) й Л. Василевська (Дніпрова Чайка) (1909—1910). Діяльність товариства поширювалася переважно на Київ і його околиці, оскільки створювати філії цієї організації заборонили. У 1909 році київська «Просвіта» налічувала понад 620 членів. У березні 1909 року товариство організувало в народному будинку лекції з історії України, які прочитали українською мовою В. О'Коннор-Вілінська і Л. Старицька-Черняхівська.

У 1913 році в Києві відбулася Перша Всеросійська спортивна олімпіада. Олімпійський комітет розмістився в Троїцькому народному домі, його головою був лікар О. Анохін, заступниками — лікар і спортивний діяч Є. Гарнич-Гарницький і полковник І. Харжевський. У розпорядженні комітету було 10 000 рублів, прохання виділити ще 5000 було відхилене урядом, від царя і членів імператорської сім'ї було надано тільки декілька призів. Тому комітет був змушений організувати збір додаткових коштів. Перша російська олімпіада організовувалася з метою підготовки участі Росії в Берлінській олімпіаді 1916 року.

У ній брали участь більше 500 спортсменів з 9 міст, було встановлено 9 всеросійських рекордів. Проведення олімпіади стало важливим етапом у історії спорту в Росії, для Києва вона стала значним стимулом до зростання спортивних організацій.

У 1917—1918 роках в Троїцькому народному домі працювала громадська організація «Український військовий клуб імені гетьмана Павла Полуботка». Тут 16 березня 1917 року відбулися установчі збори Українського військового організаційного комітету під головуванням полковника М. Глинського. На зборах створено клуб ім. Полуботка і затверджено його статут, розроблений М. Міхновським. Вісімнадцятого березня відбулися загальні збори членів клубу, на яких визначили головну мету — створення національної армії.

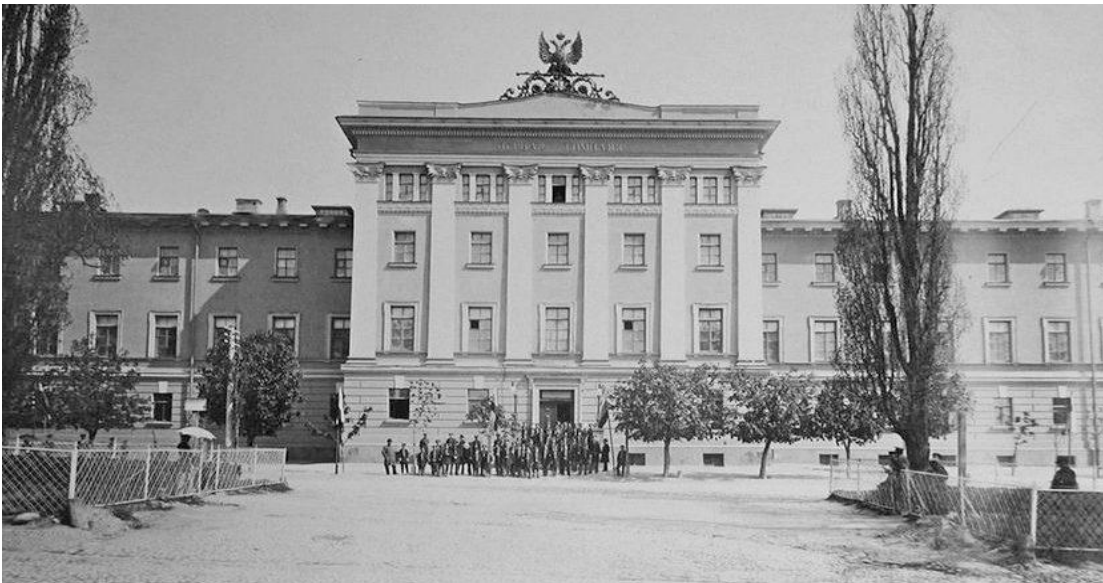
ГІМНАЗІЇ ЧОЛОВІЧІ

5. ІМПЕРАТОРСЬКА ОЛЕКСАНДРІВСЬКА (колишня Перша) ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Перша думка про відкриття в Києві гімназії (з польською мовою викладання) для одержання її учнями середньої освіти належала польським магнатам князю **Чарторийському** та графу **Чацькому**. Вже навіть було розпочато збір коштів серед польського дворянства. Проте на заваді втілення цього задуму в життя стали міністр народної освіти царської Росії князь В. П. Кочубей та генерали М. І. Кутузов і М. А. Милорадович. За їхньою рекомендацією імператор Олександр I видав 24 січня 1803 року указ на здійснення реформи в системі народної освіти, яка, зокрема, передбачала заснування в кожному губернському місті країни гімназії з російською мовою навчання. Базою для створення такої гімназії в Києві стало Головне народне училище, що існувало на у двоповерховому дерев'яному будинку на вулиці Покровській з 1789 року. 5 листопада 1809 року кращі учні його першого класу утворили перший клас гімназичного відділення, директором якого було призначено **Я. С. Мишковського**.

Впливові кола намагалися розмістити щойно засновану тоді гімназію у Сквирі, Махновці, Радомишлі або Вінниці. Проте пощастило залишити її в Києві. Місцеве цивільне начальство бажало бачити цей навчальний заклад на Печерську, дворянство - в Липках, а купецтво і міщанство - на Подолі. Перемогло дворянство, яке пожертвувало на його користь 450 тисяч рублів. Воно ж одержало в подарунок від Києво-Печерської лаври мурований будинок в Липках, відомий під назвою "Кловський палац", до якого за повелінням імператора Олександра I і було переведено гімназію на місце Повітового училища, яке перебувало в ньому від часу його заснування 1809 року. Офіційною датою її заснування вважається 13 жовтня 1811 року, коли той самий імператор Олександр I підписав так звану "установчу грамоту" (статут), за якою вона, отримавши назву "Київська Вища гімназія", прирівнювалася до вищих навчальних закладів країни. Її пансіон містився на вулиці Лютеранській, 34.

30 січня 1812 року в дуже урочистій обстановці, за участю вищих представників місцевої цивільної та військової влади, а також духовенства і в супроводі залпів артилерійського салюту відбулося відкриття київської гімназії, 6, яка після появи 1836 року у нашому місті ще одного, подібного їй, навчального закладу отримала назву "Київська Перша гімназія". Викладачем у ній працював і товариш М. В. Гоголя по Ніжинській гімназії **О. С. Данилевський**. Її пансіон містився на місці сучасного будинку №31 на вулиці Лютеранській.

1912р. Перша київська гімназія

Спочатку гімназія перебувала у підпорядкуванні Міністерства народної освіти, пізніше – Віленського університету, із 1818 року – Харківського округу, затим одночасно Київського навчального округу і Київського університету і лише із 1837 року – одного Київського навчального округу.

У Кловському палаці гімназія перебувала до 1857 року, коли перебралася до 4-поверхового будинку на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14, спорудженого упродовж 1847-1850 років за проектом місцевого архітектора О. В. Беретті у пізнього класицизму, на місце кадетського корпусу, що з нього вибрався у власне приміщення на Кадетському шосе (нині Повітрофлотський проспект). У цій просторій будівлі знайшлося ще й місце як для квартири попечителя Київського навчального округу М. І. Пирогова і зразкового Старокиївського міського приходського училища (з палітурною майстернею), що функціонувало при гімназії з 1836 року і 1889 року вже потребувало для себе більш пристойного приміщення (1915 року воно містилося вже на вулиці Ірининській, 6), так і для недільного класу малювання для ремісників, у заснованого 1 січня 1866 року на кошти поміщика **М. А. Рігельмана**. Останній відвідували понад 80 столярів, учнів виробничих закладів та живописців, які вчилися малювати олівцем. Він входив до закладу Першого міського початкового училища, заснованого при гімназії 1864р.

Зусиллями директора гімназії **О. Х. Андріяшева** і за сприяння міської управи 21 листопада 1873 року було відкрито при згаданому вище училищі навчальну майстерню, а ще через 2 роки - ремісничі класи. Тоді ж купець **Гребень** пожертвував матеріали, необхідні для спорудження у дворі гімназії приміщення для майбутньої ремісничої школи.

Зима 1912р. Гімназисти у дворі гімназії

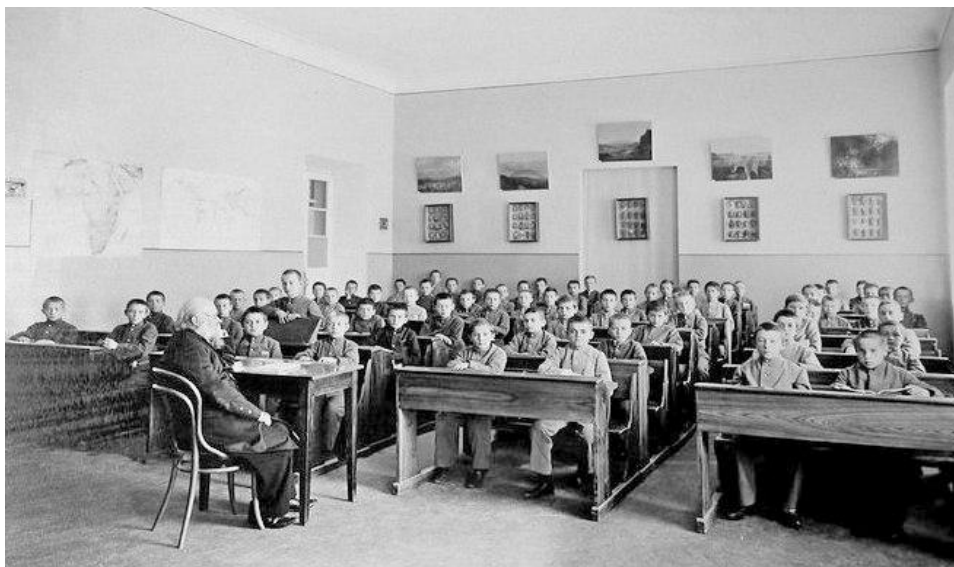
1865 року, за іншими джерелами 1874 року міністр народної освіти надав гімназії статус класичного навчального закладу з вивченням латинської мови. Кількість учнів у ній постійно зростала від 415 у 1866 році до 851 у 1896 році, коли вона мала вже 17 класів, а саме 8 основних, 8 паралельних і 1 підготовчий. Цікавим виглядає склад її учнів, скажімо, того ж таки 1866 року. 3-поміж них належали до православних - 229, католиків - 117, лютеран - 24 та іудеїв - 45. Походили із середовища дворян і чиновників - 230, міщан - 86, купців - 79, іноземців - 15, духовенства - 3 і селян - 2. Найкращі здібності проявлялися у дітей із першого середовища і найгірші - із останнього. Заповнюваність класів складала 40 учнів. Переважна більшість їх мешкала у своїх батьків і родичів, решта - на приватних квартирах, у викладачів та в пансіоні, за який доводилося платити щорічно по 200 рублів і мати при собі 6 пар натільної білизни.

Матеріальними засобами для існування гімназії слугували (1883 року) державна субсидія у розмірі 36800 рублів, збори за навчання (по 35 рублів із кожного учня за рік) - 20 тисяч рублів і відсотки від власного капіталу - 7 тисяч рублів. Існувало Товариство допомоги бідним учням, а певну кількість із них (5-7 осіб) утримував за власні кошти почесний опікун гімназії (із 1881 року), відомий київський благодійник **М. А. Терещенко**. Його син **О. М. Терещенко** пожертвував 1899 року 5 тисяч рублів з метою заснування Пушкінської стипендії для кращого учня 7 класу. Надавали матеріальну допомогу гімназії у вигляді грошових сум також і окремі її випускники, зокрема, хімік **М. А. Бунге** 1896 року - 5,5 тисяч рублів.

Свої духовні потреби учні гімназії задовольняли у домовій Миколаївській церкві, яка існувала у її приміщенні з 1857 року. Нею постійно опікувався згаданий вище **М. А. Терещенко**, який із 1874 року і чи не до останніх днів свого життя обіймав посаду її церковного старости. 14 жовтня 1899 року у церкві було відправлено літургію з нагоди його 80-річчя і 25-річчя перебування на цій посаді. Дбали в гімназії також і про доцільне використання учнями свого вільного часу. Ще 1863 року вони слухали у себе перший концерт членів щойно заснованого тоді київського відділення Російського музичного товариства. Для них же проводилися також і літературно-музичні ранки (1881 року, наприклад, Пушкін-

ський), існували оркестр (з 1893 року) і хор - кожний із 40 учнів. 14 травня 1910 року її вихованці провели у власній садибі Олімпійські ігри. А в канікулярний час у приміщеннях гімназії працювали (з 1887 року) літні курси церковного співу і ручної праці для викладачів народних училищ і церковнопарафіяльних шкіл із Київської, Полтавської та Волинської губерній.

Про успіхи, досягнуті в навчальному процесі гімназії, свідчить її участь у Всесвітній виставці, яка відбулася на початку XX століття в Парижі, по навчальному підвідділку російського відділу. Не залишалися її учні осторонь і революційних подій у самій Росії. 1907 року в гімназії працювала урядова ревізійна комісія, внаслідок чого замість Є. А. Безсмертного, який подав прохання про відставку, посаду директора обійняв дійсний статський радник **М. В. Стороженко**.

Навчальний клас гімназії

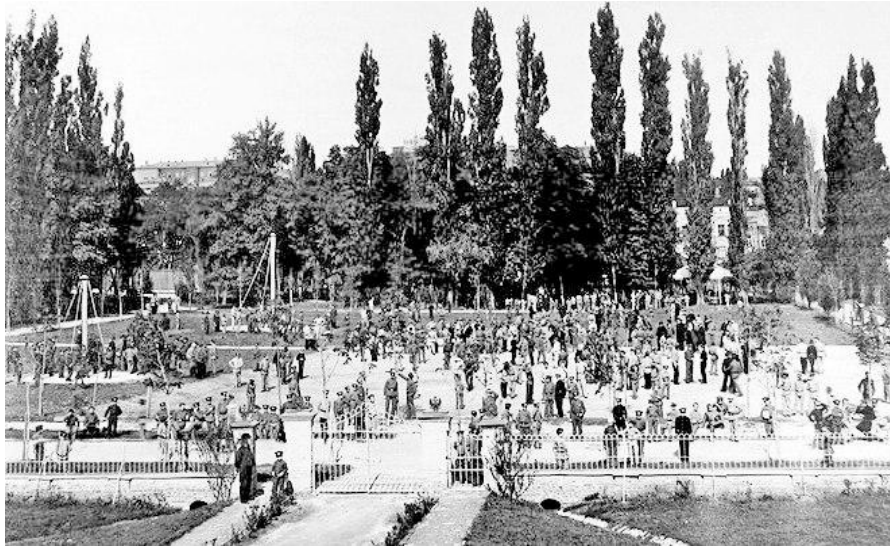
1911 року гімназія відзначала 100-річчя мали намір перетворити її в ліцей. Проте на заваді стала трагічна подія, пов'язана із замахом на життя відомого реформатора, прем'єр-міністра і міністра внутрішніх справ царської Росії статс-секретаря **П. А. Столипіна**, вчиненого 1 вересня 1911 року в приміщенні Київського міського театру вихованцем цього навчального закладу, агентом царської охоранки **Д. Г. Богровим**. Обмежилися тим, що Київська міська дума, за пропозицією міського голови **І. М. Дьякова**, ухвалила заснувати в ньому 2 стипендії імені міста Києва, а сама гімназія стала називатися "Імператорською Олександрівською". Ще одна іменна стипендія з'явилася в цьому навчальному закладі 1915 року, для якої вдова покійного заслуженого професора місцевого університету, згаданого вище **М. А. Бунге** пожертвувала 4 тисячі рублів.

У дворі гімназії

Тоді вже на повну силу палахкотіла Перша світова війна. Заняття учнів відбувалися в будинках гімназії **М. А. Стельмашенка** в провулку Рильському, 10 та Фундуклеївської жіночої гімназії на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 6, а в їхньому власному приміщенні працювали усілякі курси: шеститижневі - для галицько-руських народних вчителів (із 6 травня 1915 року) з чоловічим

гуртожитком, а при них - зразкова школа для викладання російської мови та арифметики з безкоштовним наданням підручників; тримісячні педагогічні (із 1 червня 1915 року) - для галицьких 67 вчителів православного, римо-католицького і греко-католицького віросповідань; короткотермінові (1916-й рік) - для підготовки інспекторів у справі допризовної підготовки.

У дворі гімназії

Сходи гімназії

Ліжка гімназистів

1912р. Перша київська гімназія

12 березня 1919 року більшовики припинили існування гімназії, проте денікінці його відновили і оголосили в серпні 1919 року набір учнів. Від 15 жовтня в будинку гімназії діяли агітаторські курси при київській філії відділу пропаганди Особливої ради при Головнокомандувачеві Збройними силами на півдні Росії, серед викладачів яких значився **С. Г. Грушевський**, а з 28 листопада - однорічні безкоштовні курси з підготовки вчителів обох статей для середніх навчальних закладів.

За радянської влади приміщення колишньої Олександрівської (Першої) гімназії займали в різний час Народний комісаріат освіти, яким керував **В. П. Затонський**, Інститут української наукової мови при ВУАН під керівництвом **А. Ю. Кримського**, кафедра будівельної механіки під керівництвом академіка М.М. Крилова (тут було його помешкання), історико-археологічний Інститут ВУАН, Центральна наукова бібліотека АН УРСР, редакція журналу "Побут", Інститут мовознавства імені О. О. Потебні, Інститут літератури під керівництвом академіка **О. І. Білецького**, Інститут підвищення кваліфікації викладачів суспільних наук при київському університеті, а з 1959 року у так званому жовтому корпусі - гуманітарні факультети цього ж університету.

У гімназії викладали навчалися художник **М. М. Ге**, історик **М. В. Закревський**, економіст **М. Х. Бунге**, поет **М. В. Гербель**, скульптор **П. П. Забелло** (Забіла), професор Московського університету **М.І. Стороженко**, мовознавець **В. А. Розов**, фольклорист і хоровий диригент **А. І. Рубець**, громадсько-політичний діяч **В. К. Липинський**, філософ і майбутній радянський нарком освіти **А. В. Луначарський** (1886—1895), педагог **І. П. Чужой**, художник **В. В. Левандовський**, музикознавець **Б. Л. Яворський**, революціонер-більшовик **А. В. Лисенко** (брат композитора М.В. Лисенка), співак **О. Вертинський**. Тут навчалися юристи, ректор університету святого Володимира **Микола Цитович**, професор Київського університету **О. В. Романович-Славатинський** та **Олексій Гольденвейзер**; анархіст **Дмитро Богров**, політичний, громадський, культурний і науковий діяч **Шульгин Олександр Якович**, археолог і краєзнавець **Сергій Гамченко**, географ і педагог **Леонтій Синицький**, поети-неокласики **Микола Зеров** та **Юрій Клен**, письменники **М. О. Булгаков** (1901—1909), **К. Г. Паустовський** (1904—1912), **Сергій Пилипенко**, біологи, брат Михайла Булгакова, **Микола Булгаков**, **Лев Шелюшко** та **Іван Шмальгаузен**, авіаконструктор **Ігор Сікорський**, художник **Вадим Меллер**, академіки **Є. В. Тарле**, **О. О. Богомолець** (закінчив 1900), режисер і у 1918-1921 роках тут мав помешкання перший президент АН України академік **В. І. Вернадський**, у 1920-х роках працював академік АН УРСР **Є. О. Патон**, який проводив у підвалі перші дослідження з електрозварювання.

Директори

- 1811—1819 — надвірний радник **Яків Семенович Мишковський**
- 1819—1835 — статський радник **Григорій Андрійович Петров**
- 1835—1844 — колезький радник **Олександр Григорович Петров**
- 1844—1857 — статський радник **Олександр Петрович Любимов**
- 1857—1862 — д.с.с. **Деллен Александер Людвіг** (Олександр Людвігович)
- 1862—1886 — дійсний статський радник **Олексій Хомич Андріяшев**

1886 — д.с.с. **Михайлов Олександр Васильович**
1887—1890 — д.с.с. **Андріяш Олексій Хомич**
1891 — (та. про.) С. С. **Старков Олексій Васильович**
1892—1903 — С. С. (д.с.с. з 1902-03 р.) **Посадський-Духівський Іван Васильович**
1903—1907 — С. С. **Безсмертний Євген Адріанович**
1907—1909 — д.с.с. **Немолодишев Василь Арсенійович**
1909—1919 — д.с.с. **Стороженко Микола Володимирович**

Відомі викладачі

Андрієвський Олексій Олександрович (1886 —1896)
Володимир Антонович (роки життя 1834—1908) — у 1861 році викладав (професор) латину.
Берлінський Максим Федорович (1834 року був призначений інспектором гімназії)
Бодяньський Павло Миколайович (1911-1917 – директор Третьої київської гімназії)
Екземплярьський Василь Іллєч
Костомаров Микола Іванович, історик
Микола Лятошинський (батько композитора), історик
Мурашко Микола Іванович
Палієнко Іван Степанович — вчитель математики, інспектор
Петр В'ячеслав Іванович — вчитель давніх мов
Селіханович Олександр Брониславович
Субоч Володимир Фадєєвич, латиніст
Станіслав Трабша, латиніст
Черкунов Микола Трохимович

6. ДРУГА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Після придушення 1831 року польського визвольного повстання царська адміністрація розпочала шалену русифікацію України, зокрема, її Південно-Західного краю, до складу якого входили Київська, Волинська та Подільська губернії і роль центру якого виконував Київ. Позаяк усі училища, утримувані католицьким духовенством, підлягали негайному закриттю, молодь кинулася до державних навчальних закладів. Через обмежені можливості Першої чоловічої гімназії, що існувала тоді в нашому місті, попечителю Київського навчального округу Є. Ф. Брадке довелося відкрити, за повелінням імператора Миколи I, Другу (губернську) чоловічу гімназію для хлопчаків без огляду на їх майновий стан і віросповідання їхніх батьків.

8 січня 1836 року в Теплій церкві Михайлівського Золотоверхого монастиря вікарій Київської митрополії відслужив Літургію, після чого перші 246 вихованців розпочали заняття в поки що 4-класній гімназії, що тимчасово розмістилася в будинку генерала **Гербея** на Царській (нині Європейська) площі. Вже наступного року в ній з'явився 5-й клас, а через рік, поповнившись іще двома класами, вона стала працювати у повному складі.

Кількість учнів 7-класної гімназії постійно зростала і, щоб позбутися тісниви, вона перебралася спочатку до будинку **Киселівського** на Хрещатику, а на початку 1850-х років - до щойно спорудженої тоді на Бібіковському (нині Тараса Шевченка, 14) бульварі великої будівлі. Проте через сирість у ній діти почали хворіти на тиф, що змусило "батьків" міста перевести навчальний заклад до сусіднього (№ 16) будинку **Козлова**, а вже з нього - до власного будинку (№ 18), спорудженого у 1854-1856 роках за проектом київського архітектора **О. В. Беретті** (співавтор **П. І. Шлейфер**) із цегли заводу **Г. І. Ейсмана**, що існував у Києві із 1834 року. Дещо пізніше, а саме 1885 року до його двоповерхового головного корпусу та до флігеля було здійснено добудову з метою влаштування у ній квартир для наглядців, поліпшено вигляд зали для урочистих зібрань та розпочато переобладнання рекреаційної зали на другому поверсі під домову церкву в ім'я св. благовірного князя Олександра Невського з особливим парадним входом до неї з боку бульвару. Освячення храму, спорудженого на кошти почесного опікуна гімназії **Ф. А. Терещенка**, відбулося 25 жовтня 1887 року. За своїм оформленням і багатством церковного начиння він вважався одним із найкращих у Києві. 1895 року в будинку запрацювало електроосвітлення, влаштоване місцевою конторою Савицького і Страуса із розрахунку одна лампочка на 8 чоловік, а наступного року його головний фронтон прикрасило великих розмірів металеве зображення двоголового орла.

До першого класу класичної (бо передбачала вивчення двох стародавніх мов: латини і грецької) гімназії приймали хлопчаків віком від 10 років, які знали головні вранішні і вечірні молитви та найважливіші події із Біблії, вміли читати російською й церковно-слов'янською мовами, писати під диктовку і правильно використовувати перші 4 арифметичні дії. Щорічна плата за навчання у ній становила 20 рублів сріблом. Діти із бідних родин (10% від загальної кількості учнів) навчалися безплатно. Решта

дітей незаможних батьків отримували стипендії імені **І. І. Слепушкіна** (директор цієї гімназії у 1864-1872 роках, який багато зробив для її становлення), надвірного радника **П. О. Манчета**, титулярного радника **А. В. Станзані**, надвірного радника **Є. Стахівського** та інших. Із 1851 року існували дворянські стипендії, а 1880 року зародилося Товариство допомоги бідним учням гімназії. 1886 року за навчання 12-ти вихованців гроші сплатив згаданий вище **Ф. А. Терещенко**. До самого 1884 року землевласники Південно-Західного краю добровільно сплачували податок під назвою "На київську Другу гімназію".

Жорстке, аж до випадків екзекуції, ставлення викладачів гімназії до її вихованців поступово змінювалося на гуманістичне. У 1880-х роках вона вже вважалася зразковою серед інших навчальних закладів Київського навчального округу і найбагатолюднішою в країні. Кількість гімназистів перевищувала тоді цифру 600. Їх обслуговували 34 службові особи та 23 викладачі, 15 із яких закінчували свого часу місцевий університет. Учні користувалися фондами, окрім "Слепушкінської навчальної бібліотеки", ще 3-х бібліотек, чудовою зоологічною колекцією та насиченим багатьма приладами фізичним кабінетом.

Термін перебування учнів гімназії в одному класі не обмежувався, а міг тривати кілька років. Перейшовши до 5-го класу, вони вже не боялися вільно курити цигарки. Але існували й більш корисні розваги. Три рази на місяць у приміщенні гімназії відбувалися літературно-музичні вечори, на яких її вихованці читали твори класиків і співали народних пісень. Регулярно проводили свої репетиції 2 оркестри і хор. А 1884 року викладач гімназії **В. П. Науменко** організував для учнів 8-го класу спеціальні вечірні літературні читання, аби полегшити бажаючим вступ до Київського (або іншого) університету.

бул. Тараса Шевченка, 18

Серед **викладачів гімназії** були такі видатні особистості, як історик, філософ, громадський діяч **Михайло Драгоманов**, економіст **І. В. Вернадський** (батько академіка В. І. Вернадського) педагог, журналіст, філолог та громадський діяч **Володимир Науменко**, біограф Тараса Шевченка **Михайло Чалий**, художник **Сергій Алексєєв** художник **Іван Сошенко**, поет **Микола Зеров**, геолог **Федір Швець**, вчений і педагог, засновник Історичного товариства імені Нестора-Літописця **Петро Лебединцев** письменниця і театральний діяч, донька Івана Карпенка-Карого **Марія Іванівна Прохорова (Тобілевич-Кресан)**, математик **Василь Сербулов**, український і чеський філолог, музичний теоретик, композитор та музичний письменник **Петр В'ячеслав Іванович**.

Випускники

Серед відомих випускників були корифей українського театру **М. Л. Кропивницький**,

дослідник Арктики **Отто Шмідт**,
анатом і педагог **Володимир Бец**,
мікробіолог, еколог і ґрунтознавець **Сергій Виноградський**,
письменник, диригент і композитор **О. М. Виноградський**,
письменник і кіносценарист **Лев Гольденвейзер**,
математик **Олександр Кулішер**,
економіст **Ісаак Левін**,
етнограф і поет **Павло Чубинський** — автор слів національного гімну «Ще не вмерла Україна»,
історик-антикознавець **Федір Мищенко**,
літератор і громадський діяч **Максим Славинський**,
поет **Семен Я. Надсон**,
композитор **Рейнгольд Глієр**,
художник **Володимир Орловський**,
історик і педагог **Микола Стороженко**,
філософ **Густав Шпет**,
філолог і педагог **Володимир Науменко**,
історик **Дмитро Багалій**
історик **Никандр Молчановський**, сходознавець і
сходознавець **Агатангел Кримський** (продовжив навчання в Колегії Павла Ґалаґана),
інженер та вчений-гідродролог **Микола Максимович**,
педагог та історик **Олексій Андрієвський**,
історик та етнограф **Микола Левченко**, архітектор **Василь Осьмак**,
історик і громадський діяч **Лев Дейч**,
громадський діяч **Іван Бохановський**,
хімік **Олексій Бах**,
мовознавець **Іван Шаровольський**,
учасники бою під Крутами **Павло Кольченко** та **Микола Ганкевич**,
фізик **Малиновський Андрій Едуардович**,
актор і педагог **Василько Василь Степанович**,
український художник **В. Д. Орловський**,
український статистик **О. О. Русов**,
мистецтвознавець і археолог **М.Ф. Біляшівський**,
український історик і громадський діяч **Д. І. Багалій**,
працювали викладачами письменник і біограф Т. Г. Шевченка **М. К. Чалий**, а регентом учнівського хору був дядько письменника **М. О. Булгакова**. Юнак **М. О. Булгаков** закінчив тут 1900 року підготовчий клас.

Перша світова війна зачепила своїм лихим крилом також і Другу гімназію. Вона мала евакуюватися до Маріуполя, але цього не сталося. Учні продовжували навчання в класах спочатку сусідньої Першої гімназії (після обіду), а пізніше - Сьомої гімназії на вулиці Тимофіївській (нині М. Коцюбинського), 12, вивільнивши власне приміщення під лазарет на 200 ліжок Київського губернського земства, який 1915 року змінив шпиталь № 5 Всеросійського земського союзу.

За Тимчасового уряду першим виборним директором гімназії став **В. І. Кротов**. Центральна Рада заснувала в її приміщеннях Першу Державну українську гімназію імені Т. Г. Шевченками, яку закрили Більшовики, що зайняли Київ 26 січня 1918 року. За деніківщини тут знову запрацювала гімназія, а також один із середніх технічних навчальних закладів. Радянська влада помістила в її будинку свою партійну школу, німецька окупаційна влада в 1941-1943 роках - міську управу і групу ОСТ-Е-1, яка займалася на теренах України економічною розвідкою.

Після визволення Києва від окупантів у відновленій та надбудованій двома поверхами споруді на бул. Тараса Шевченка, 18 розмістилося Міністерство освіти, а з 1961 року - міжміська телефонна станція (МТС). Сьогодні тут - Центральна міжнародна телефонна станції ВАТ "Укртелеком".

7. ТРЕТЯ ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

На початку 1860-х років можливості для київських юнаків і дівчат щодо отримання ними середньої освіти фактично зрівнялися. Адже у місті вже діяли 2 жіночі навчальні заклади, а саме: із 1838 року Інститут шляхетних дівчат на вулиці Інститутській, 1 та з 1859 року Фундуклеївська гімназія на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 6, і дві чоловічі гімназії - з 1811 року Перша (із 1857 року на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 14) та з 1836 року Друга (із 1856 року на Бібіковському бульварі, 18). Отож, коли Києвом поширилися чутки про заснування у ньому ще й дер-

жавної (міністерської) гімназії для дівчат, його громадськість захвилювалася, позаяк жіноча освіта в місті отримувала перевагу над чоловічою. З'явилися вагомі аргументи на користь відкриття у Києві саме чоловічого навчального закладу під назвою "Третя гімназія". Вона мала розміститися на Подолі, населення якого, разом із Куренівкою, перевищувало тоді 50 тисяч осіб і становило трохи менше половини мешканців усього міста. Навіть менші за своїм населенням губернські міста країни мали власні гімназії, а Поділ задовольнявся тоді лише 4-класною прогімназією, яка містилася в будинку на розі вулиць Костянтинівської і Хорива. Щоб отримати середню освіту, подільські та куренівські хлопчики мусили за будь-якої погоди долати відстань у 3-7 верст до Першої чи Другої гімназії, які знаходилися зовсім близько одна від одної і завжди були переповнені. Так, 1872 року, наприклад, відмовлення в прийомі до них отримали відповідно 100 і 120 дітей, які бажали навчатися. Окремі заможні батьки прилаштували своїх синів до гімназій в інших містах імперії.

Не залишилася байдужою до цієї пекучої проблеми також і місцева влада. На своєму засіданні, що відбулося 16 вересня 1871 року, Міська дума ухвалила порушити перед Міністерством народної освіти клопотання про заснування на Подолі чоловічої гімназії за рахунок коштів із міської скарбниці. Особисто міністр народної освіти граф **Д. О. Толстой**, який у жовтні 1873 року перебував у Києві, інспектуючи діяльність місцевого навчального округу, висловив готовність задовольнити його, але за умови, що місто забезпечить майбутній навчальний заклад пристойним приміщенням.

Такому призначенню цілком відповідала двоповерхова будівля, що містилася на Олександрівській (нині Контрактова) площі. Її 1804 року спорудив для власних потреб київський підприємець і купець **Назарій Сухота** за проектом, ймовірно, міського архітектора А. І. Меленського. У розкішному будинку, який шестиколонним портиком виходив на Покровську вулицю, його власник тримав крамницю та австерію (ресторан), а в садибі - кінну пошту.

Велика пожежа, що 1811 року спопелила чи не увесь Поділ, майже не пошкодила будинок Назарія Сухоти. Він і став місцем перебування з 1838 року київського магістрату, а його портик прикрасив герб міста зображення Архангела Михаїла, небесного покровителя Києва. Після відміни Магдебурзького права в будинку продовжував працювати новий орган місцевого самоврядування - Київська міська дума. Проте вже на початку 1870-х років вона перестала ним користуватися, проводячи свої засідання в Контрактовому будинку або в залі Дворянського зібрання на Хрещатику, а з 1876 року - у власному приміщенні (не збереглося), спорудженому за проектом архітектора **О. Я. Шіле** на Хрещатицькому (нині Незалежності) майдані.

На одному із таких засідань, що відбулося 10 жовтня 1873 року, Київська міська дума ухвалила рішення виділити 25 тисяч рублів з метою пристосування будинку Назарія Сухоти під потреби майбутньої гімназії. Ще 75 тисяч рублів вона сподівалася отримати від продажу будинку прогімназії, що його навчальне відомство мало намір подарувати місту. Тим часом згаданий вище граф Д.О. Толстой запропонував Державній Раді країни розглянути питання про ліквідацію Києво-Подільської прогімназії шляхом перетворення її в повну класичну гімназію. Про його позитивне вирішення, затверджене імператором Олександром II, в Києві стало відомо у липні 1874 року.

Контрактова площа. Третя Київська гімназія

У відповідь Міська дума, не гаючи часу, на своєму засіданні 3 вересня 1874 року утворила особливу Комісію для конкретної роботи в цьому напрямку. У червні наступного року вона найняла в будинку

Кислової 5 кімнат терміном на 3 роки, з платою по «одній тисячі рублів щорічно, де учні нової Третьої гімназії і розпочали свої заняття. Одночасно Комісія звернулася до місцевих архітекторів О. Я. Шіле і В. О. Прохорова із пропозицією виконати проект реконструкції колишнього будинку Назарія Сухоти шляхом його розширення і добудови 3-го поверху, що ними і було зроблено. Проте остаточний варіант проекту належав архітекторові В. М. Ніколаєву, який здійснював авторський нагляд за будівельними роботами.

Освячення оновленої за 120 тисяч рублів будівлі відбулося 6 вересня 1878 року в присутності генерал-губернатора М. І. Черткова, попечителя Київського навчального округу та інших запрошених гостей. Вона містила в собі 2 великі зали, 12 класних кімнат і кілька приміщень для навчальних посібників. Її поріг переступили 500 учнів, кожен із яких мусив платити за навчання по 70 рублів щорічно. Не всім їм це було, звідси річ, по кишені, а тому при гімназії було засновано Товариство для допомоги бідним учням яке влаштовувало на їх користь різні благодійні концерти.

Кількість учнів гімназії зростала дуже повільно і 1888 року досягла цифри 524. Із них належали до віри православної - 425, католицької - 56, іудейської - 38 і лютеранської - 5. Щодо соціального стану, 209 дітей мали батьків дворянського походження, 178 - міщанського, 98 - духовного, 32 - селянського і 7 - іноземців. А ще через 10 років у восьми основних, п'яти паралельних і одному підготовчому класах навчалися вже 584 учні, більше 100 із яких приїздили до гімназії з Куренівки та Приорки.

1888 року мали намір здійснити добудову до гімназії для розміщення в ній раніше закритих одного паралельного та підготовчого класів, однак міська влада відмовилися надати з цієї метою кілька тисяч рублів грошей через те, що, мовляв, аж занадто просторі приміщення в ній займали "директорська", "інспекторська" та "учительська". Наступного року директору цього навчального закладу К. М. Воскресенський, який змінив на цій посаді **Ю. І. Сенінського**, знову звернувся до Міської думи з клопотанням про виділення 15 тисяч рублів, необхідних для спорудження в садибі гімназії житлового будинку для її службовців. Це клопотання, схоже, залишилося без наслідків.

Проте не обходилося в житті гімназії і без приємних новацій. 1889 року її учні з великим задоволенням почали займатися військовою гімнастикою. Вони зараховувалися в окремі роти і взводи, кращі з яких призначалися командирами. Серед гімназистів перебував тоді й майбутній відомий український скульптор **О. П. Архипенко**, який 1901 року перевівся сюди із приватної гімназії **Г.О. Валькера**. Нечай хтось передбачав, що вже не за горами кровопролитні Перша світова та громадянська війни.

Гімназію евакуювали до Воронежа, але не надовго. Із початку 1915 року вона продовжувала функціонувати в Києві, займаючи приміщення в приватних гімназіях **Л. М. Жука** і **О. Н. Яновської** на Подолі та реального училища на Михайлівській площі. А в її власному будинку розмістився шпиталь Симбірської громади сестер милосердя Російського товариства Червоного Хреста. Під час більшовицького бомбардування Києва упродовж 1 - 4 жовтня 1919 року від попадання кількох снарядів крупного калібру він зазнав значної руйнації з боку Покровської вулиці.

За радянської влади в будівлі колишньої Третьої чоловічої гімназії на майдані Контрактовому, 12, містилася **Трудова школа**, перетворена пізніше в середню школу № 20, а з 1981 року – будинок піонерів Подільського району, перейменований 1991 року в Будинок дитячої творчості Подільського району.

1915р. Контрактова площа. Третя Київська гімназія

Працівники

Директори

Александрович Микола Григорович (1874 — 1880)

Безсмертний Євген Адріанович (12 жовтня 1898 — 26 квітня 1903)

Викладачі

Воскресенський Сергій Іванович

Дорожинський Михайло Андрійович

Ляскоронський Василь Григорович

Бурчак Федір Степанович

Кульман Герман Матвейович

Абрі Олексій Олександрович

Ляскоронський Василь Григорович — географія, історія.

У гімназії навчалися:

Микола Ґалаґан — політичний діяч, член Центральної Ради

Йосип Гермайзе — історик

Іван Леонтович — політичний і громадський діяч, меценат і філантроп

Микола Любченко — прозаїк

Левко Мацієвич — корабельний інженер перший авіатор українського походження

Володимир Мазюкевич — військовий діяч УНР

Олександр Оглоблин — історик

Данило Ратгауз — поет

Роберт Фогель — астроном

Андрій — архієпископ

Олександр Черняхівський — лікар-гістолог та громадський діяч

Григорій Чупринка — поет

Лев Шестов — філософ-ідеаліст

Данило Щербаківський — етнограф, археолог і музеолог

Феофіл Яновський — вчений-медик

8. ЧЕТВЕРТА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

У дореволюційний час середню освіту київські хлопчачі отримували як у приватних, так і в державних гімназіях. Із останніх чи не найскладнішу історію мала четверта гімназія. Починалася вона з Печерського дворянського училища, заснованого за наказом імператора Миколи I 19 вересня 1836 року. На його утримання державна скарбниця щорічно витрачала 8 тисяч рублів. Програма навчання у цьому училищі відповідала обсягу перших трьох класів гімназій. Пізніші його назви - "повітове міщанське училище" та "прогімназія", і лише 1883 року воно набуло статусу повноцінної 8-класної чоловічої гімназії. Кількість її учнів 1888 році досягала цифри 378. Із них дотримувалися віри православної – 242, римокатолицької – 75, іудейської – 46, лютеранської – 15 осіб. Вони походили із дворян і чиновників – 197, духовенства – 22, міських станів – 119, селян – 27 і іноземців – 13.

Не маючи власного приміщення, цей навчальний заклад наймав його в приватних будинках нащадків Коперницького на Кузнечній (згодом Горького) вулиці, Язєва на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі та Сніжка на тому ж бульварі №24/9. Це викликало немалі труднощі в організації навчального процесу і грошові витрати у розмірі 3500 рублів на рік. І ще така деталь. Із усіх 17 гімназій, якими опікувався місцевий навчальний округ, лише Четверта блукала по чужих квартирах.

Отож із метою спорудження власного будинку міська влада безплатно надали, в 1873 року ще тоді прогімназії ділянку землі площею 1038 кв. сажнів на Львівській площі. Проте грошей, якими вона тоді володіла, виявилось для цієї справи недостатньо. Неодноразові звертання її керівництва до Міністерства народної освіти з клопотанням щодо фінансової допомоги закінчувалися безрезультатно. Зрозумівши, що треба покладатися лише на власні сили, директор гімназії **О. В. Михайлов** різними шляхами довів суму її капіталу до 71100 рублів і впритул наблизився до вирішення цієї проблеми. На прохання особисто від нього та представників від мешканців так званої Нової (район нинішніх вулиць Червоноармійської та Горького, де тоді проживало 8 тисяч киян і нараховувалося 18 вулиць, а найближча від нього гімназія містилася на відстані у 2 версти), міська управа замінила незручну через існування поруч базару та малу територію ділянку землі на Львівській площі на ділянку землі площею 1200 кв. сажнів на Кінній площі, що містилася на Великій Васильківській (згодом Червоноармійська) вулиці. Тоді вона являла собою бугор, нижче якого починалася долина річки Либідь.

Щоправда, існував іще один привабливий варіант, на якому наполягав новий попечитель київського навчального округу **В. В. Вельяминов-Зернов**, а саме придбати садибу барона **Р. В.**

Штейнґеля на Бульварно-Кудрявській вулиці з великим будинком і розкішним садом. Проте і з цього нічого не вийшло, позаяк нащадки барона заправили за неї 170 тисяч рублів, та ще 40 тисяч на перспективність, на їх погляд, Нової Забудови, пропонували розмістити гімназію у них, на місці нещодавно закритого тоді кладовища біля Вознесенської церкви (не збереглася) на Львівській (нині Січових Стрільців) вулиці, або на тій же Бульварно-Кудрявській вулиці, тільки нижче від астрономічної обсерваторії, щоб їхнім дітям не доводилося долати до найближчої гімназії шлях довжиною 4 версти. Не дрімали й новозабудовці. Вони написали міністру народної освіти колективного листа з клопотанням про затвердження місця для Четвертої гімназії саме у них. Якщо так станеться, то вони обіцяли зібрати пожертвування грошима і будівельними матеріалами на загальну суму в 30 тисяч рублів. Це клопотання міністр задовольнив, схваливши зазначене вище рішення Київської міської думи щодо Кінної площі, а вже через місяць домовласники Нової Забудови заготовили 158 тисяч штук цегли.

Колись (дуже давно) на Кінній площі навчали новобранців у військо та торгували (до 1892 року) кіньми, в тому числі й казенними, які виявилися зайвими після закінчення російсько-турецької війни 1877-1878 років, а 1886 року тут планували спорудити будинок управління Південно-Західної залізниці. Отож місце виявилось престижним і 29 травня 1897 року на ньому відбулися урочистості, пов'язані із закладанням двох будинків: для гімназії і домової церкви при ній на честь святителя Миколая, чудотворця Мирлікійського. Із Володимиро-Либідської церкви (не збереглася) сюди було здійснено багатолюдний хресний хід, який очолювали преосвященний Іоакім, єпископ Чигиринський, генерал-губернатор **О. П. Ігнат'єв**, цивільний губернатор **Л. П. Томара**, київський міський голова **С. М. Сольський** та інші представники духовної і світської влад. У фундамент однієї з майбутніх споруд було покладено мідну позолочену дошку з відповідним на ній написом.

Спорудження у стилі ренесансу обох будівель, яке здійснював за проектом архітектора при управлінні Київського навчального округу інженер-полковника **М. І. Чекмарьова** підрядчик **Л. Б. Гінзбург**, велося досить інтенсивно, і вже 1 вересня 1898 року учні гімназії розпочали свої заняття в новому приміщенні. Відносно світла, повітря, тепла, вентиляції та й вартості (всього 70 тисяч рублів) воно виявилось дуже вдалим і його порівнювали навіть із зразковою бісмарківською гімназією в Берліні. А ось мешканці Нової Забудови свого слова не дотримали і замість обіцяних 30 тисяч пожертвували лише 12,7 тисяч рублів та 60 тисяч штук цегли, із яких більша половина припадала на власника цегельного заводу **Г. С. Яська**. Із людей сторонніх найбільший внесок зробили **М. А. Терещенко** та брати Бродські - по 3 тисячі рублів кожний.

Фронт садиби гімназії уздовж пожвавленої Великої Васильківської вулиці через скупість Міської думи виявився замалим і тому її двоповерхова будівля своїм головним фасадом виходила на Ново-Васильківський провулок. Ця обставина сприймалася позитивно, позаяк учні при цьому були позбавлені можливості спостерігати за щоденними поховальними процесіями, фургонами з м'ясом тощо, що неминуче відволікало б їх від плідних занять.

На першому поверсі новобудови містилися парадний вестибюль, кабінет директора, інспекторська, приміщення для 1-4 основних класів (по 40 учнів у кожному з них) і 1-3 паралельних класів та 2 рекреаційні коридори-зали; на її другому поверсі - актова зала, бібліотека, приміщення для 5-8 основних і одного підготовчого класів, фізкабінет, вчительська, чайна, вбиральня для вчителів і 2 рекреаційні коридори-зали; у підвалі - канцелярія, архів, квартири швейцара та інших службовців і 6 калориферів для опалення та вентиляції. У прибудові містилися на першому поверсі - учнівський гардероб, буфет і гімнастична зала, а на другому поверсі - церква, освячення якої відбулося 16 жовтня 1899 року. Вона мала той недолік, що її вікна виходили на "чорні" двори сусідніх садіб.

Довжина церкви складала 26 метрів, ширина - 14 метрів і висота - 7 метрів. Із навчальним корпусом гімназії вона поєднувалася спеціальним хідником. На придбання необхідних речей для неї той самий М. А. Терещенко пожертвував 1 тисяч рублів, а іконостас та запрестольний образ загальною вартістю 4 тисячі рублів виконала майстерня **М. І. Мурашка**. 1 квітня 1903 року над церквою було встановлено освяченого хреста, виготовленого на кошти подружжя **Бернерів** та **М. К. Каплєрова**.

У спорудженні власного приміщення для гімназії, загальна вартість якого склала 155 тисяч рублів, активну участь брав її директор, колишній інспектор народних училищ Київського навчального округу **М. В. Стороженко**, призначений на цю посаду 1895 року замість **О. В. Михайлова**. Він по-батьківськи ставився до учнів, особливо з бідних родин, клопотався перед міською владою щодо призначення їм стипендій та нерідко витрачав на них власні гроші. За його сприяння технік **С. П. Коливанов** склав 1903 року проект розширення гімназійної церкви на кошти, що їх пожертвував відомий місцевий домовласник і благодійник **Г. П. Гладинюк**. 1906 року М. В. Стороженко був кандидатом на посаду київського міського голови, 1909 року перейшов працювати директором більш престижної у нашому місті Першої гімназії. Його місце директора Четвертої гімназії зайняв **О. М. Якимак**. З інших відомих людей, які свого часу навчалися в ній, варто назвати польського письменника Ярослава Івашкевича та вітчиз-

зняного естрадного співака **О. М. Вертинського**. Про трагічний випадок який стався 1908 року із його вихованцем **Петром Мефдетон** – дивися сюжет «Приватна жіноча Гімназія М.Ф. Круссіні». 1908 року група гласних (депутатів) міської думи порушила перед попечителем Київського навчального округу клопотання про відкриття у ній частини міста урядової жіночої гімназії, але цього з якихось причин не сталося.

Під час Першої світової війни приміщення гімназії зайняли спочатку збірний лазарет і палати київського клубу російських націоналістів на 60 ліжок, а з 1 вересня 1914 року - 3-й евакошпиталь. Її учні продовжували навчатися спочатку в приміщенні жіночої гімназії **Л. Ю. Браткової**, що містилася на вулиці Мало-Васильківській (нині Шота Руставелі), 37, а потім аж у місті Саратові, куди гімназію евакуювали 17 вересня 1915 року. Щоправда, туди виїхали лише 1/10 частина учнів, які потерпали там від холоднечі та дорожнечі, а тому батьки решти їх порушували перед міською владою клопотання про повернення її до Києва. Вочевидь, так і сталося, позаяк адреса канцелярії гімназії в 1915-1916 роках значилася в знаменитому будинку "з химерами" В.В. Городецького на вулиці Банковій, 10.

Вулиця Велика Васильківська, 96. Четверта чоловіча гімназія

Одночасно почесний опікун гімназії **В. Д. Демченко** переконав Міністерство народної освіти щодо необхідності виділення для неї державної субсидії у розмірі 50 тисяч рублів (пізніше її було збільшено до 75 тисяч рублів). Вона була необхідна гімназії для розширення з метою організації у ній паралельних класів через постійне переповнення її учнями. Так само він вчинив і з Київською міською думою. Будівельні роботи повинні були розпочатися в другій половині 1915 року, проте не так сталося, як гадалося, позаяк ще й на початку 1917 року нічого в цьому напрямку не робилося. Чого не можна сказати про викладачів гімназії, які, об'єднавшись у корпорацію, відкрили наприкінці того ж таки 1917 року 4-річні платні курси (вечірні) за програмою чоловічих гімназій. Перше півріччя 1915/1916 навчального року гімназія перебувала в евакуації у місті Саратові. Із її 440 вихованців лише 23 погодилися туди виїхати, решта ж влаштувалася в інших навчальних закладах міста. У Саратові діти відчували значні незручності, пов'язані з непристосованими для проживання холодними приміщеннями на його околиці, дорожнечою продуктів тощо. Отож київський міський голова і звернувся наприкінці 1915 року до міністерства народної освіти про повернення гімназії до її власного приміщення в Києві, що невдовзі і відбулося. Із 1917 року вона тимчасово працювала у другу зміну в приміщенні Восьмої чоловічої гімназії. Плата за навчання складала тоді 55 рублів за півріччя. Після викликаної громадянською війною перерви заняття у ній розпочалися з 16 вересня 1919 року. Тоді ж у її приміщенні функціонували короткий час приватна жіноча гімназія товариства «Русская школа» та Європейський Народний університет.

З'ясувати подальшу долю будинку колишньої, Четвертої чоловічої гімназії, що добре зберігся до наших днів і міститься на вулиці Великій Васильківській, 96, поки що не вдалося. Стало відомо лише, що 1924 року в ньому працювала школа шпionажу і диверсій, випускники якої вміли все робити і все лагодити, а сьогодні його займає одна з режимних установ Києва.

9. П'ЯТА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Печерськ, як одна зі складових частин старого Києва, тривалий час не міг похвалитися достатньою кількістю навчальних закладів. 1875 року, наприклад, потреби його 8-тисячного населення задовольняли лише одна елементарна школа Міністерства народної освіти та ще одна школа, яку утримувала Києво-Печерська лавра. А гімназії, як державні, так і приватні містилися, в основному, на Подолі та в Старому місті і відстань до них сягала від 3 до 5 верст. Печеряни спокійно переносили відсутність у них водогону, бруківки та інших комунальних зручностей, проте не бажали миритися із таким жалюгідним станом освіти для своїх дітей і неодноразово зверталися до "батьків" міста із проханням виправити ситуацію, що склалася.

Уперше питання про відкриття на Печерську чоловічої гімназії потрапило до порядку денного засідань Міської думи в лютому 1882 року. А вже 1884 року імператор Олександр III, зваживши на клопотання Київського військового губернатора **О. Р. Дрентельна**, підтримане військовим міністром **П. С. Ванновським**, погодився із думкою членів Державної Ради про доцільність заснування у Печерській частині Києва 8-класного навчального закладу під назвою: "П'ята Києво-Печерська гімназія".

Не остання роль у такому сприятливому для Києва перебігу подій належала відомому місцевому меценатові, цукрозаводчику **М. А. Терещенку**. Саме він погодився пожертвувати з метою спорудження будинку для майбутньої гімназії 100 тисяч рублів власних грошей. А Київська міська дума зобов'язалася утримувати її шляхом виділення щорічної субсидії у розмірі 6010 рублів.

Роком народження нової київської гімназії став 1885-й. Про неабияку зацікавленість у ній жителів Печерська свідчить той факт, що першого ж дня запису до неї, який випав на 16 липня, упродовж лише однієї години члени приймальної комісії розглянули 32 прохання від батьків на зарахування їхніх дітей до цього навчального закладу. Отож загальна кількість таких прохань, як і передбачалося, виявилася значно вищою від його можливостей. Адже спочатку гімназія складалася лише із 3-х класів, а саме підготовчого, першого і другого із кількістю учнів у кожному з них по 30. Заняття в них розпочалися, як і належить, у вересні в тимчасово найнятому на вулиці Микільській (нині І. Мазепи), 16 приміщенні.

А власне, для гімназії приміщення підрядчик, купець 1-ої гільдії **Б. С. Міллер** розпочав споруджувати 1885 року на ділянці землі, що належала військовому відомству і містилася на розі Еспланадної (нині Суворова) вулиці та Дороги до Лаври (нині вулиці Лаврська та І. Мазепи), на відстані всього 60 сажнів (128 метрів) від фортів Києво-Печерської фортеці. За нормою, яка тоді існувала, ця відстань мала бути не меншою за 130 сажнів. Отож, мало місце грубе порушення тієї норми, що призвело до конфліктної ситуації між міською владою і Міністерством народної освіти, у підпорядкуванні якого перебувала гімназія. Але про неї дещо нижче.

Наступний навчальний рік учні гімназії розпочали вже у власному, проте ззовні не до кінця опорядженому будинку, спорудженому за проектом військового інженера **М. І. Чекмарьова**. Його освячення відбулося лише 1 листопада 1887 року. Красива двоповерхова будівля, в якій російський стиль поєднувався мало не з мавританським, вигідно вирізнялася серед навколишньої забудови одноманітними казенними спорудами.

А тепер про згадану вище конфліктну ситуацію. Її спричинив указ Сенату від 1886 року, згідно з яким значна частина Печерська, разом із гімназією, переходила в підпорядкування коменданта Київської фортеці. Посилаючись на цей указ, Київська міська дума відмовилася надавати гімназії щорічну субсидію, позаяк вона опинилася поза межами міської території. Так тривало до 1889 року, коли Київське губернське з міських справ присутствіє визнало такі дії міської влади незаконними і закликала їх повернутися до гімназії лицем. У відповідь міська управа надіслала скаргу до Сенату, проте останній її не задовольнив. Гімназія знову стала отримувати субсидію, однак Міська дума з цим не примирилася і звернулася до того самого Сенату із клопотанням про позбавлення Києва такого, на її погляд, марнотратства. Чим закінчилося таке протистояння, з'ясувати не вдалося.

А гімназія продовжувала розвиватися і 1891 року стала повноцінною, тобто 8-класною. Ще через 5 років кількість її учнів сягнула цифри 380. За своєю релігійною приналежністю вони поділялися на православних - 73,1 %, римо-католиків - 13,7 %, лютеран - 2,5 %, юдеїв - 10,1 %, а ще були вірмено-григоріанці та карайми - по 0,3 %. Переважна більшість вихованців навчального закладу походила із дворян, решту становили діти купців 2-ої гільдії, міщан, ремісників, почесних громадян і купців 1-ої гільдії. За своє навчання вони сплачували щорічно по 50 рублів.

Директор гімназії, чех за походженням **В. І. Петр** виявився невгамовним ентузіастом своєї справи. Він залучив до гімназичного оркестру, яким керував особисто, 30 учнів і до гімназичного хору - 50 учнів. З ними працювали 2 викладачі музики, які навчали їх гри на скрипці та духових інструментах. Для вихованців своєї гімназії В. І. Петр організував так звані "військові прогулянки" вулицями міста, а також до Вишгорода і Межигір'я. Але цим він не обмежувався. Починаючи з 1893 року випускники цього навчального закладу здійснювали за його участю навчально-виховні мандрівки залізницею до

Криму, на Урал, Кавказ і Поволжжя, до Москви, Нижнього Новгорода та інших великих міст країни. За весь час свого керівництва гімназією В. І. Петр організував 12 таких мандрівок. Для їх учасників вони не були дорогими завдяки сприянню багатьох установ і закладів, із якими мали стосунки екскурсанти 1940 року В. І. Петр заснував власну гімназію, яка містилася спочатку в будинку Шибаєва на Львівській (нині Січових Стрільців) вулиці, а згодом на вулиці Володимирській, 16. Він продовжував вивозити своїх вихованців за межі Києва, але тепер вже до Австро-Угорщини, Італії, Іспанії, Бельгії, Німеччини, Голландії, Португалії тощо.

Саме **В. І. Петр** виступив ініціатором спорудження перед будинком Києво-Печерської гімназії пам'ятника О. С. Пушкіну. Його було урочисто відкрито дощового дня 27 травня 1899 року, коли Київ (а отже, і гімназія) святкував 100-літній ювілей російського поета. А роком раніше відбулося розширення приміщень цього навчального закладу шляхом спорудження двоповерхового флігеля фасадом на Дорогу до Лаври для **О. В. Назаренко** розміщення в ньому канцелярії і квартир директора та кількох класних опікунів. Якийсь час, до 1902 року, гімназія слугувала притулком для Педагогічного музею в Києві. Після 1909 року вона користувалася на орендових умовах особняком на нинішній вулиці Грушевського, 14. Події Першої світової війни не оминули стороною і П'яту гімназію. Через велику скупченість у нашому місті поранених воїнів головний начальник Київського військового округу наказав відвести її приміщення під військовий шпиталь Союзу міст. Гімназисти продовжували навчання в другу зміну приватних жіночих гімназіях **М. К. Батцель** (вулиця Московська, 15) **О. Ф. Плетньової** (вулиця Різницька, 2). Це відбувалося 1916 року, наступного року заняття поновилися у власному будинку. Тоді ж новий директор гімназії отримав від департаменту народної освіти (за часів Тимчасового уряду) дозвіл на відкриття з 1 січня 1918 року приватної чоловічої гімназії з правами урядових гімназій за умови, що навчання її учнів відбуватимуться тут у другу зміну. 1919 року її замінила приватна Перша Києво-Печерська змішана гімназія Товариства викладачів. Вихованці її підготовчого та перших чотирьох класів навчалися у другу зміну в приміщенні міського чоловічого Печерського приходського училища № 1 у Бутишовому провулку, 11, а згодом перебралася до арсенального приміщення на Кловському узвозі, 5. Батькам-службовцям заводу «Арсенал» в оплаті за навчання у ній своїх дітей надавалися пільги. За радянської влади гімназія припинила своє існування.

П'ята Києво-Печерська чоловіча гімназія

Ще у будинку П'ятої гімназії працювала Києво-Печерська змішана гімназія для дітей службовців заводу «Арсенал». За Директорії її перевели до арсенальського житлового будинку на Кловському узвозі, 5, а на її місці стала функціонувати Друга Державна українська гімназія імені І. М. Стешенка. Радянська влада влаштувала тут середню школу № 80 імені Пушкіна, а згодом авіаспецшколу. Від 1944 року будинок колишньої П'ятої Києво-Печерської гімназії на вулиці Суворова, 1 займає автомобільно-дорожній інститут (нині Український транспортний університет). Розширення його приміщень шляхом надбудови двох поверхів і подовження корпусу в обидва боки, здійснене в 1960-х роках, призвело до повної втрати колишнього будинку-красеня. І лише бюст О. С. Пушкіна перед ним, що зберігся, нагадує нам про ті давні часи. У цій гімназії, навчалися кінорежисер **Григорій Козінцев**, академік **Микола Кулешов**, письменник **Марк Алданов (Ландау)**, військовий діяч часів УНР **Вукола Дітель**, музикознавець і фольклорист, чоловік Лесі Українки **Климент Квітка**, історик і бібліограф **Валентин Отановський**.

10.ШОСТА (КИЄВО-ЛУК'ЯНІВСЬКА) ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Наприкінці позаминулого століття у Києві нараховувалося 5 державних чоловічих гімназій, в яких місцеві хлопчики здобували середню освіту. Проте їх не вистачало, і кількість дітей, яким щороку відмовляли у прийомі до цих навчальних закладів, перевищувала цифру 500. Особливо гостро відчували існування цієї проблеми жителі такої віддаленої від центру і водночас багатолюдної (50 тисяч чоловік) міської околиці, як Лук'янівка. Починаючи від середини 1870-х років, вони неодноразово порушували перед міською управою і навіть Міністерством народної освіти клопотання щодо переведення до них Четвертої гімназії, яка містилася тоді в будинку Язева на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі.

І хоч з боку міського голови **С. М. Сольського** не надходило жодних заперечень, фортуна виявилася більш прихильною до мешканців іншої околиці, а саме Нової Забудови (район нинішньої Великої

Васильківської вулиці), куди цю чоловічу гімназію й було переселено. Її директор і одночасно гласний (депутат) міської думи **М. В. Стороженко**, щиро пройнявшись турботами лук'янівців, 1903 року вніс до порядку денного думських засідань питання про влаштування гімназії для них поблизу Будинку працелюбства на вул. Гоголівській, де сходилися межі таких адміністративних районів міста, як Старокиївська, Бульварна та Лук'янівська поліцейні дільниці і де планувалося продовження вулиці Павлівської.

Із таким варіантом не погодилися мешканці Куренівки, Пріорки, Юрковиці і Сирця. Їм було б зручніше, аби нова гімназія розмістилася на вулиці Великій Дорогожицькій (нині Мельникова) у садибі "Рай-городок", якою володів тоді Лев І. Бродський. А ще пропонувалися малозаселені місця біля Феодорівської церкви (не збереглася, містилася на перетині сучасних вулиць Багговутівської та Овруцької), єврейської (нині обласна) лікарні та деякі сквери.

Найвигіднішою в усіх відношеннях виглядала садиба "Рай-городок", проте власник продавати її відмовився. Тому Міська дума на своєму засіданні, що відбулося 8 листопада 1907 року, ухвалила постанову про відведення для Шостої (Лук'янівської) гімназії ділянку землі, що містилася на вулиці Великій Дорогожицькій, 73 між вулицями Овруцькою та Макарівською (бувша Пугачова). Засновуючи гімназію на Лук'янівці, міська влада розраховувала на переважну участь в її утриманні Міністерства народної освіти. Проте міністр Шварц, якого двічі відвідували члени Державної думи від Києва **В. М. Проценко** та **І. В. Лучицький**, повідомив їм про відсутність такої можливості принаймні до 1910 року. Наступила, здавалося, безвихідь. Зібрані поміж Лук'янівщини домовласниками 1458 рублів на утримання гімназії та 648 рублів на ремонт приміщення для неї погоди не робили. Із приводу ситуації відбулися 1908 року два засідання Міської думи: 6 червня - надзвичайне і 25 червня - чергове. Присутні на них гласні висловилися за відкриття гімназії коштом міста на термін до середини 1909 року, віднайшовши для її існування 10 тисяч рублів. Та ще 45 тисяч рублів, які призначалися виключно для виконання майбутніх будівельних робіт. При цьому передбачалося збільшити річну плату за навчання у ній із 80 до 100 рублів. Датою народження нової київської чоловічої гімназії у складі підготовчого, першого та другого класів стало 28 вересня 1908 року, коли преосвященний Інокентій, єпископ Канівський освятив у одноповерховому будинку генерала **Пищенко** на тій самій вулиці Великій Дорогожицькій, 50 приміщення для неї. А Міська дума заснувала наступного року для вихованців із бідних родин 4 стипендії по 60 рублів на честь колишнього київського губернатора **М.П. Ігнат'єва**.

Найняте на 3 роки за 7500 рублів приміщення не відповідало вимогам організації нормального навчального процесу. Від тісняви і переповненості класів потерпали як викладачі, так і вихованці. Проте до спорудження власного будинку у згаданій вище садибі на вулиці Великій Дорогожицькій, 73 приступили лише після того, як Державна дума асигнувала на потреби гімназії 120 тисяч рублів. Отож 29 квітня 1912 року відбулося урочисте закладення, а 6 вересня 1913 року не менш урочисте освячення її будівлі, спорудженої за проектом місцевого архітектора О. В. Кобелева інженером П.А. Жуковим під технічним наглядом міської будівельної комісії. Для участі у цій події до Києва спеціально завітав міністр народної освіти Л. Кассо, для якого власний гімназичний оркестр зіграв урочисту зустріч.

Вартість 2,5-поверхового будинку, що у плані мав форму літери "Г", сягала 200 тисяч рублів. Обидва його поверхи займали великі класні приміщення, бібліотека, гімнастична зала, кабінети природознавства, історії та географії, а також директора, інспектора, педради і медичної допомоги. Підвальні приміщення призначалися для занять ручною працею, квартир наглядача гімназії та її служителів. Там же містилася велика ванна - новинка у мережі київських середніх навчальних закладів. Користуватися нею мали право учні після уроків ручної праці і бідні вихованці, які не могли собі дозволити відвідувати міські лазні. На даху будівлі було обладнано велику "астрономічну" кімнату з вишкою для проведення метеоспостережень. Великої розкоші в опорядженні приміщень гімназії не спостерігалося, натомість вони забезпечувалися достатньою кількістю світла і повітря. Передбачалося у найближчому майбутньому здійснити до існуючого корпусу добудову для домової церкви і деяких навчально-допоміжних установ.

Напередодні Першої світової війни учні старших класів гімназії встигли здійснити екскурсійну поїздку на Кавказ. Коли ця війна розпочалася, навчальний заклад евакуювали до Воронежа, а в його приміщеннях розмістили Військовий лазарет № 7 Всеросійського земського союзу. Навчання для тих учнів, які залишилися в Києві, продовжувалося в будинку на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 18.

1916 року гімназія, схоже, повернулася до своєї рідної оселі, позаяк 23 квітня священник Феодорівської церкви окропив святою водою її парники, оранжерею, плодові дерева і грядки з лікарськими травами. На спортивному майданчику, до якого прилягали 2 ставки, учні старших класів обладнали наметове містечко, в якому влаштували табір юних розвідників. А для вихованців гімназії, які мали слабе здоров'я, на Трухановому острові, на території колишнього парку "**Ермітаж**", існував літній санаторій, освячення якого відбулося 3 липня 1916 року. Його утримання прийняв на себе особливий комітет, ініціаторами створення якого стали члени батьківського комітету цієї гімназії.

Місце, де знаходилася Шоста (Киево-Лук'янівська) чоловіча гімназія

На початку 1920-х років у будинку колишньої гімназії містився, за повідомленням дослідника київської старовини М. Б. Кальницького, притулок для російських дітей, а з 1925 року - трудова школа № 61 імені Івана Франка. У цій школі викладачем працював відомий український письменник **С. В. Васильченко**, про що свідчила встановлена на стіні будинку, що міститься на вулиці Мельникова, 77, меморіальна дошка. У післявоєнний час він потрапляє у підпорядкування військового відомства. Спочатку його займав, схоже, штаб Київського військового округу, з 25 квітня 1953 року - Київське вище інженерне радіотехнічне училище (КВІРТУ) ППО імені маршала авіації О. І. Покришкіна, з 1 вересня 1993 року Київський військовий інститут управління і зв'язку, а сьогодні тут, на вулиці Мельникова, 81, міститься Центр магістерської підготовки Київського Національного економічного університету.

11. СЬОМА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Поява на початку ХХ століття в центральній частині Києва ще однієї чоловічої гімназії тісно пов'язана з іменем колоніста, уродженця Бессарабської губернії **Готліба Андрійовича Валькера**. Отримавши за кордоном вищу освіту, він почав працювати викладачем грецької мови у П'ятій Києво-Печерській чоловічій гімназії. З дозволу попечителя Київського навчального округу він у листопаді 1896 року відкрив у будинку Ф. Г. Міхельсона на вулиці Єлизаветинській (нині Пушкінська), 35 приватний чоловічий 4-класний навчальний заклад ірреальним відділенням, який вже наступного року отримав статус прогімназії (неповний середній навчальний заклад) із правами державної гімназії. Її вихованці отримували тут, за власним бажанням, класичну або реальну освіту в залежності від того, де вони мали намір продовжувати своє навчання - в класичній гімназії чи реальному училищі. 1900 року гімназія перебралася на вулицю Тимофіївську (нині Михайла Коцюбинського), 12, де в будинку того самого **Ф. Г. Міхельсона** зайняла два верхні поверхи та стала 1903р. 8-класною гімназією. Від 1 березня 1909 року місцем її постійного перебування став спеціально пристосований для неї флігель, що височів у цій самій садибі. Щорічна плата за його найм складала 10 тисяч рублів. А єдиним джерелом надходження коштів до каси гімназії була щорічна плата за навчання у розмірі 100, 120, 150 і 200 рублів у залежності від класу, в якому перебував її вихованець. Останніх у гімназії нараховувалося близько 400 осіб. Із якогось часу і з якихось причин їхня кількість почала стрімко зменшуватися, і утримувати гімназію, разом із реальним училищем, **Г. А. Валькеру** стало не вигідно, у травні 1908 року він запропонував місту придбати в нього обидва навчальні заклади всього за 7 тисяч рублів, які включали в собі, зокрема, вартість інвентарю.

Через неоднотайність в оцінці ситуації гласні (депутати) міської думи розглядали це питання на кількох своїх засіданнях. Коли ж від Міністерства народної освіти надійшла категорична відмова надати необхідну субсидію, вони звернулися за допомогою до батьків вихованців гімназії. Останні ж були дуже зацікавлені в тому, щоб ці навчальні заклади збереглися і реально перебували під опікою міської влади, отож і не пошкодували власних грошей, щоб зібрати потрібну суму. Не забарилося відгукнутися на цю подію і згадане вище Міністерство, яке 13 червня 1909 року надало Київській міській думі право заснувати на базі колишніх навчальних закладів Г. А. Валькера (помер у серпні 1909 року на 59-му році життя від хвороби серця у потязі, що прямував із Берліна до Києва). Сьому чоловічу гімназію та Друге реальне училище із наданням їм обом упродовж певного часу грошової допомоги у вигляді субсидій. А вже від 1 липня 1912 року гімназію було переведено на повне державне утримання.

Наступні роки виявилися для Сьомої гімназії дуже сприятливими. Вона пишалася своїм чудово облаштованим фізичним кабінетом і колекціями природничо-історичних предметів та картин на історичну тематику. Проте дошкуляла тиснява в приміщеннях, що перешкоджала налагодженню нормального навчального процесу, та відсутність власної гімнастичної зали, а невелике подвір'я не дозволяло організовувати для вихованців заняття гімнастичними вправами. Керівництво гімназії, за підтримки з боку попечителя Київського навчального округу **М. Л. Базанова** неодноразово, починаючи із 1912 року, зверталось до міської влади із клопотанням про виділення в центральній частині Києва, де б не димили заводські і фабричні труби, ділянки землі відповідних розмірів з метою спорудження на ній власного приміщення. Але вирішення цього питання весь час чомусь відкладалося.

М. Коцюбинського, 12. Будинок Сьомої гімназії

Під час Першої світової війни гімназія перебувала в евакуації у місті Казані, а в її класах навчалися вихованці Другої чоловічої гімназії. Повернулася вона до своєї оселі під новий навчальний 1916-й рік, але при цьому довелося відновлювати контракт на її найм. 24 березня 1917 року для вихованців її старших класів було влаштовано свято Революції. Вони вислухали відповідного змісту доповідь та у виконанні хору "Заповіт" Т.Г. Шевченко та Д.М Ревуцького новий гімн "Да здравствует Россия, свободная страна". Своє існування гімназія припинила за радянської влади.

12. ВОСЬМА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Цей навчальний заклад розпочав своє існування 1 липня 1915 року в будинку міського голови І. М. Д'якова на площі Миколаївській (нині Івана Франка), 4.

Він замінив приватну "Першу київську чоловічу гімназію групи батьків", що функціонувала в цьому ж будинку з 1911 року, а до цього перебувала в будинку на вулиці Володимирській 16. Вона з'явилася замість зліквідованої 1909 року Міністерством народної освіти приватної чоловічої гімназії В. І. Петра, що містилася на цій же адресі. Батькам учнів останньої Міністерство обіцяло відкрити для їхніх дітей урядову Восьму гімназію спочатку негайно, згодом через 1,5 роки, але спромоглися виконати свою обіцянку лише 1915 року.

Будинок **І. М. Д'якова** не мав власного великого подвір'я, і вихованцям Восьмої гімназії, щоб погратися на перервах і подихати свіжим повітрям, доводилося забігати до скверу, що містився посеред Миколаївської площі і мав огорожу. Але холодної пори року цей сквер для відвідування закривався. Отож батьки змушені були звернутися до міського голови з проханням, щоб і взимку шкільна дітвора могла користуватися цим сквером.

За часів Тимчасового уряду учні гімназії випустили кілька не зовсім вдалих 12-сторінкових номерів журналу "Подснежник". У її приміщеннях постійно відбувалися якісь інші події. Так, 15 січня 1917 року, наприклад, тут зібралися юні розвідники з метою упорядкування своїх занять.

Наприкінці 1917 року розпочали своє функціонування за програмою гімназій прискорені курси для осіб обох статей. А впродовж усього 1917/1918 навчального року тут вчилися у другу зміну учні Четвертої чоловічої гімназії. 1919 року тут же зорганізувалася якась "Ліга братства", покликана до ідейної

боротьби з антиморальними вчинками членів суспільства. Десь того ж самого часу тут став функціонувати середній навчальний заклад під назвою "Чоловіча гімназія Товариства педагогів". Який схоже перейшов сюди із вулиці Трьохсвятительської, 6. У жовтні 1919 року вона перебралася звідси до будинку на вулиці Володимирській, 47 і за радянської влади поступилася місцем середній школі № 79.

Восьма чоловіча гімназія

Нинішня адреса будинку І. М. Д'якова, де містилися усі три гімназії - площа Івана Франка, 5. Його займає акціонерна енергетична компанія "Київенерго". Фасадну стіну будинку прикрашає меморіальна дошка, на якій зазначено, що впродовж 1914-1919 років тут навчався видатний діяч світового балету **Серж Лифар**. Упродовж 1925-1928 років у школі, яка замінила собою останню гімназію, викладав фізику майбутній президент Академії наук академік **А. П. Александров**, а у 1930-х роках закінчував її майбутній президент Академії наук УРСР академік **Б. Є. Патон**.

13.ДЕВ'ЯТА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ

Дивися 35. "Приватна чоловіча гімназія М. А. Стельмашенка"

14.КИЇВСЬКА ВИЩА ГІМНАЗІЯ

Дивися 5. "Імператорська Олександрівська (колишня Перша) чоловіча гімназія".

15.ПЕРША ДЕРЖАВНА УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ імені Т. Г. ШЕВЧЕНКА

За часів Центральної Ради в Києві запрацювали три Державні Українські гімназії, а саме: Перша імені Т.Г. Шевченка (пізніше - Шевченківська семирічна трудова школа) в одному із корпусів на території Свято-Покровського жіночого монастиря в Діонисіївському (нині Бехтеревський) провулку, 15 (з нею пов'язані імена видатних діячів української культури того часу **В. Ф. Дурдуківського, Й. Ю. Гермайзе, М. К. Зерова, Н. Я. Шульгіної-Іщук, Л. М. Старицької-Черняхівської, С. О. Єфремова** та інших), Друга імені Кирило-Мефодіївського братства в приміщенні спочатку художнього училища, а згодом в приміщенні Другої чоловічої гімназії на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 18, де для її директора й інспектора було навіть влаштовано безплатні квартири, і Третя імені І. М. Стешенка в приміщенні П'ятої (Києво-Печерської) чоловічої гімназії на розі вулиці Еспланадної (нині Суворова) та Дороги до Лаври (нині вулиця І. Мазепи).

Більшовики, які зайняли Київ 26 січня 1918 року, усі три гімназії закрили, а за денікінщини вони знову стали діючими. Їхні керівники надіслали на адресу виконуючого обов'язки попечителя Київського навчального округу **Спекторського** складене українською мовою клопотання про офіційне визнання за ними повних прав. Із цього приводу відбулося 18 жовтня 1919 року засідання Опікунської ради округу, на якому наголошувалося, що назви для українських навчальних закладів вибрано самовільно, без санкції на те з боку уряду, що їм навіть невідома програма занять у них і чи відповідає вона принципам Добровольчої Армії, що їм незрозумілі підстави, на яких вони перебувають у зазначених вище приміщеннях.

У розмові із членами української шкільної делегації, що відбулася кількома днями пізніше, згаданий вище Спекторський заявив, що у нижчих навчальних закладах може бути вживана українська мова

спочатку як "підсобна", а питання про запровадження її у гімназіях, які вони представляють, треба вирішувати законним шляхом, причому ці гімназії мають позбутися "самостійницького" духу і мусять це зробити самі, без втручання у цей процес попечителя навчального округу в якості "жандарма". Отримані останнім часом циркуляри дозволяють надавати українським школам матеріальну допомогу з боку Державного казначейства, земств і міст, але тільки після свята Різдва Христового, коли буде остаточно сформовано їхній педагогічний склад. Завершуючи розмову, Спекторський повідомив, що в місті Ростові-на-Дону, де містилася тоді ставка А. І. Денікіна, одній із українських гімназій планували надати статус державної.

Не залишався осторонь питання української освіти також і Головнокомандувач Добровольчої Армії генерал **А. М. Драгомиров**. Він наказав створити особливу комісію з метою обстеження українських гімназій Києва на предмет їхнього складу учнів і викладачів, забезпечення їх навчальними посібниками та інвентарем та виявлення фінансових джерел їхнього існування. Навряд чи встигла ця комісія приступити до роботи, позаяк вже 16 грудня 1919 року Київ у черговий раз захопили більшовики.

16. ПЕРША ГРОМАДСЬКА ГІМНАЗІЯ НА ПОДОЛІ

Дивись 191. КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКЕ ПОВІТОВЕ ДВОРЯНСЬКЕ УЧИЛИЩЕ

17. ДРУГА ДЕРЖАВНА УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ ІМЕНІ КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКОГО БРАТСТВА

Вона входила до числа найкращих українських навчальних закладів міста. Вирішальна роль у її заснуванні належала відомому громадському і політичному діячеві, педагогові, літературознавцю, одному із організаторів Української Центральної Ради **Іванові Стешенку**. Гімназію закінчила із золотою медаллю його племінниця, онука видатного українського драматурга **Михайла Старицького** письменниця **Вероніка Черняхівська** (розстріляна 1938 року за постановою Київської трійки). Викладали у ній відомі діячі української культури письменник і літературознавець **Микола Зеров**, математик **Михайло Кравчук**, **Григорій Холодний** та інші.

18. ТРЕТЯ ДЕРЖАВНА УКРАЇНСЬКА ГІМНАЗІЯ ІМЕНІ І. М. СТЕШЕНКА

Дивися 16. "Перша Державна Українська гімназія імені Т. Г. Шевченка"

19. НОВА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ІМЕНІ СВ. КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА

1915 року Київ готувався гідно відзначити 900-річчя смерті великого князя Київського Володимира. На засіданні Миської думи, яке відбулося 23 червня 1915 року, її гласні (депутати) ухвалили рішення ознаменувати цю подію заснуванням чоловічої гімназії його імені та виділити для цього із миської скарбниці 100 тисяч рублів. Місцем розташування майбутньої гімназії нового типу (заняття на відкритому повітрі) було визначено Плоське (район сучасної вулиці Кирилівської), яке зі своїми 60 тисячами мешканців не мало до того часу жодного урядового середнього навчального закладу.

На зазначеному вище своєму засіданні Миська дума сформувала із гласних особливу комісію, яка виїхала негайно до столиці імперії з тим, щоб зустрітися із міністром народної освіти і випрохати в нього, з метою втілення свого задуму у життя, субсидію в розмірі 100 тисяч рублів. Граф П. М. Ігнат'єв співчутливо поставився до ідеї відкриття у Києві нової урядової гімназії, але, пославшись на тяжкі часи, які переживала тоді країна, у фінансовій підтримці відмовив. А у липні 1915 року миська влада отримала від Міністерства народної освіти телеграму, якою воно підтвердило першочерговість відкриття у Києві такого навчального закладу. Із огляду на це вона 1916 року виділила ділянку власної землі площею 5000 кв. сажнів вже на Куренівці з тим, щоб створити тут училищне містечко, де знайшлося б місце і для гімназії. Але через складнощі воєнного часу втілити цей задум у життя не судилося.

20. ЄВРЕЙСЬКА ЗМІШАНА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА "КУЛЬТУРНА ЛІГА"

Цей середній навчальний заклад з'явився у нашому місті завдяки впровадженню у життя з боку єврейського Товариства Культурна Ліга широкої освітньої програми. Він існував упродовж 1918—1920 років за адресами: вулиця Велика Васильківська, 85 і вулиця Хрещатик, 34 та отримував від уряду і Товариства субсидію.

21. ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ІМЕНІ О. С. ПУШКІНА

1899 року громадськість Києва широко відзначала 100-річний ювілей О. С. Пушкіна. Відбулися усі запропоновані їй представниками урочисті заходи, на проведення яких Миська дума виділила відповідні кошти. Зокрема, місто збагатилося пам'ятником великому поетові, що постав 1899 року перед будинком П'ятої чоловічої гімназії, та двома "Пушкінськими" приходськими училищами, які містилися в будинках на вулиці Старо-Забарзькій на Пріорці та на розі вулиці Ірининської і провулку Михайлівського. Не пощастило лише пропозиції професора місцевого університету **О. О. Ейхельмана** щодо заснування в Києві на приватні пожертвування 9-класної Пушкінської гімназії, у якій вперше у царській Росії стародавні класичні мови (грецька і латинська) мали б поступитися новим мовам, а саме німецькій і французькій.

зкій. Такі гімназії вже існували тоді за кордоном, і їхні випускники отримували можливість потрапити на навчання не лише до гуманітарних, але й технічних вищих навчальних закладів. Існування таких гімназій відповідало вимогам того часу. Проте на засіданні Міської думи, що відбулося 5 лютого все того ж 1899 року її гласні (депутати) відхилили пропозицію О. О. Ейхельмана, мотивуючи свою позицію тим, що в разі ненадходження коштів від жертводавців місто нестиме непосильні витрати з утримання такої гімназії.

22. ПРИВАТНА ПЕРША УКРАЇНЬСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА СПРИЯННЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ Дивися 32. "Приватна чоловіча гімназія В. П. Науменка"

23. ПРИВАТНА ПЕРША КИЇВСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ГРУПИ БАТЬКІВ

Причиною появи у нашому місті такого навчального закладу стала непослідовність у роботі Міністерства народної освіти країни. Приймавши рішення про закриття приватної чоловічої гімназії **В. І. Петра**, воно пообіцяло батькам усіх 450 її учнів, що вони продовжать своє навчання у новій урядовій Восьмій чоловічій гімназії. Але потрібно було спочатку розрахуватися з боргами у сумі 55 тисяч рублів, які мав на той час В. І. Петр. На допомогу батькам поспішили благодійники **Лев І. Бродський, Я. М. Бернер і М. Р. Закс**, які пожертвували відповідно 1000, 650 і 600 рублів, та Міська дума, яка на своєму засіданні, що відбулося 13 жовтня 1909 року, ухвалила рішення асигнувати для цієї потрібної справи 10 тисяч рублів. Коли потрібну суму грошей до встановленої Міністерством дати 23 жовтня 1909 року було зібрано, це саме Міністерство раптом відмовилося від відкриття обіцяної урядової гімназії і запропонувало батькам або заснувати нову приватну гімназію, якою вони й керуватимуть, або ж відправити своїх дітей до інших київських чоловічих гімназій. Щоправда, воно запевняло, що через 1,5 року таки відкриє урядову гімназію.

Батьки ж учнів колишньої гімназії В. І. Петра наполягали на втіленні у життя первісного варіанту, для якого вони збирали між собою кошти. Вони бажали, щоб їхні діти спокійно, без нервових потрясінь отримували середню освіту у державному навчальному закладі. Відбулося кілька батьківських зборів у приміщеннях як гімназії на вулиці Володимирській, 16, так і Міської думи на Хрещатику. На останньому такому зібранні 13 грудня все того ж 1909 року представник Міністерства вдався до погроз та шантажу і таки примусив батьків погодитися на відкриття приватної "Першої київської чоловічої гімназії Групи батьків", яка в близькому майбутньому мала прибрати для себе ім'я цесаревича Олексія. Це був перший у царській Росії навчальний заклад такого типу. Заняття у цьому новому навчальному закладі розпочалися 7 січня 1910 року. Керування ним здійснював Комітет батьків, що складався із 10 осіб. Від Міністерства він отримував щорічну субсидію у розмірі від 3 до 7 тисяч рублів.

Щорічна плата за навчання в ньому коливалася в залежності від класу, в межах 40-110 рублів. 1910 року Комітет звернувся до Міської думи із клопотанням про виділення йому на вулиці Святославській (нині Чапаєва) відповідних розмірів ділянки землі з метою спорудження на ній власного приміщення. Але, схоже, даремно, бо 20 червня 1911 року його гімназія перебралася з будинку на вулиці Володимирській, 16, до щойно спорудженого тоді будинку міського голови І. М. Д'якова, що постав на щойно влаштованій тоді ж площі Миколаївській, 4. Сьогоднішня адреса цього будинку - площа Івана Франка, 5. У ньому міститься Акціонерна енергетична компанія "Київенерго".

Свої духовні потреби учні і викладачі гімназії задовольняли у власній домовій Олексіївській церкві, яка займала частину актових залів на спеціально добудованому для неї четвертому поверсі і яку митрополит Київський Флавіан освятив 19 вересня 1912 року. Церковне начиння, ризницю та інші необхідні для богослужбових відправ предмети пожертвувало їй подружжя І. М. та О. Л. Д'якови. До того ж, І. М. Д'яков обіймав у ній посаду церковного старости.

Свою обіцянку щодо відкриття у Києві урядової Восьмої чоловічої гімназії Міністерство народної освіти виконало лише 1915 року. Вона замінила собою приватну гімназію Групи батьків.

24. ПРИВАТНА КИЄВО-ШУЛЯВСЬКА УКРАЇНЬСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА ВИКЛАДАЧІВ

Найактивнішу участь у заснуванні такого навчального закладу взяли члени Всеукраїнського Товариства "Просвіта". Спочатку вони добилися від Міністерства народної освіти дозволу на його відкриття, а затим звернулися до міської влади із клопотанням про надання йому фінансової допомоги з міської скарбниці. Училищна комісія із розумінням поставилася до цього клопотання і ухвалила рішення звернутися до міської думи із поданням про виділення "Просвіті" 10 тисяч рублів, із яких 6 тисяч рублів мали використовуватися з метою утримання майбутньої гімназії, а решта - на її облаштування. Окрім того, вона визнала за необхідне щорічно видавати "Просвіті" по 6 тисяч рублів на потреби гімназії до того часу, коли вона виявиться спроможною сама себе утримувати.

Все вийшло так, як того хотіла "Просвіта", отож на початку 1917/1918 навчального року розпочала своє існування повноправна гімназія у складі підготовчого і перших п'яти основних класів. До п'ятого

класу приймалися хлопчики після закінчення ними вищого початкового училища. Розмістилася гімназія тимчасово в приміщенні приватної жіночої гімназії В.І. Сидун-Петрової на розі Брест-Литовського шосе (нині проспект Перемоги) та Керосинної (нині Шолуденка) вулиці. Її вихованці навчалися тут у другу зміну від 2 до 6 годин пополудні. Для тих із них, хто приїздив до Києва із іншої місцевості, було влаштовано пансіон. 1919 року канцелярія гімназії містилася в квартирі 41 будинку на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 14-А. Тоді ж вона поповнилася шостим класом.

25. ПРИВАТНА ЛІСОВА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА БЛАГОУСТРОЮ ПУЩА-ВОДИЦІ

У більшості країн Західної Європи, зокрема, в Німеччині, Франції, а особливо в Англії набули поширення навчальні заклади, до яких приймали переважно хворобливих дітей. Вони розташовувалися, як правило, в лісистій у місцевості, звідки й походить їхня назва - лісові. Школярі увесь свій позаурочний час присвячували легкій праці, усіляким іграм на свіжому повітрі та гімнастиці і таким чином оздоровлювалися. У царській Росії на початку XX століття існувала лише одна така школа на Кавказі, поблизу міста Баку.

У Києві ініціатором заснування такого навчального закладу виступило Товариство благоустрою дачного селища Пуща-Водиця. 12 березня 1913 року воно направило на адресу попечителя Київського навчального округу листа, в якому містилася пропозиція відкрити тут лісову чоловічу гімназію у складі підготовчого і перших двох основних класів уже у серпні 1913 року. А дачовласник **М. Є. Рубанов** обіцяв пожертвувати 2 тисячі рублів з тим, щоб у її фізкабінеті було відкрито особливий відділ його імені. Фактичним же засновником нової гімназії можна вважати дачовласника і київського чиновника **О. Ф. Соколова**. Він негайно пожертвував на її користь власну садибу на вулиці Тарасівській, 11, яка оцінювалася в 80 тисяч рублів і яка давала біля 4 тисяч рублів щорічного прибутку, а ще 25 тисяч рублів на придбання книг для бібліотеки та влаштування фізкабінету. Ще 4 тисячі рублів надійшли від інших зацікавлених осіб. Не залишилася байдужою і Міська дума, яка пообіцяла надавати навчальному закладові щорічну субсидію у розмірі 4 тисячі рублів. По 2 тисячі рублів щорічної допомоги гарантувало і згадане вище Товариство. Але найбільші сподівання покладалися на Міністерство народної освіти, на його обіцяні 60 тисяч рублів, призначені для потреб гімназії та інтернату, що мав бути при ній, і 3 тисячі рублів, які мали використати для організації фізичного виховання гімназистів.

Бажання стати учнем гімназії виявили більше 100 дітей. Вступні екзамени закінчилися 16 вересня 1913 року, після чого і розпочалися заняття у приміщенні на дачі пані **Глаттерман** на 9-й лінії, найнятій містом на 3 роки з виплатою їй по 2700 рублів щорічно. Міська дума звернулася до Міністерства народної освіти із пропозицією надати новому навчальному закладу найменування "Київська міська лісова гімназія". Проте Міністерство затвердило назву "Київська лісова гімназія", натякаючи на незначний внесок міста у її заснування.

Не пройшло й року від часу заснування гімназії, як по місту поширилися чутки про її повільне вмирання через брак коштів, через що викладачі, не отримуючи зарплатні, просяться на роботу до інших гімназій. Училищній комісії міської думи довелося спростовувати цю неправдиву інформацію. Водночас вона повідомила про виділення Міністерством народної освіти коштів з метою влаштування при ній столярної, слюсарної та палітурної майстерень і про його намір включити гімназію до мережі своїх навчальних закладів. Якби таке сталося, то кошти, що надходили до неї, були б спрямовані на спорудження власного приміщення з інтернатом. З цією метою Міська дума виділила 3 десятини землі на базарній площі у Пуща-Водиці, проте опікунська рада, разом із вдовою О. Ф. Соколова, віддали перевагу ділянці землі, що містилася на в'їзді до неї з боку Києва. Товариство благоустрою селища обіцяло надати для цього будівництва необхідні кошти і 25 тисяч штук цегли.

О. О. Ольжич

Події Першої світової війни не обійшли стороною також і гімназію, яка через підсилену до неї увагу з боку навчального округу тоді процвітала. Через розлад у трамвайному сполученні Пуща-Водиці з Києвом її було переведено 9 вересня 1915 року тимчасово до будинку почесного громадянина **Якова Ріхерта** на вулиці Сирецькій, 22, а звідти - в евакуацію до Москви. Цікаво, що лише один учень із 120 виявив бажання туди виїхати. Повернувшись із евакуації наприкінці 1916 року до свого приміщення на 9-й лінії, гімназія виявилася нікому тут непотрібною.

Класні кімнати не опалювалися і температура повітря в них холодної пори року не піднімалася вище 4-5° С, через що як діти, так і викладачі потерпали від простудних хвороб. Зважаючи на критичний стан, в якому перебувала гімназія, голова її опікунської ради звернувся на початку липня 1917 року до Міської управи із клопотанням про переведення цього навчального закладу до будинку міського училища імені С. Ф. Грушевського на Петропавлівській площі (нині вулиця Кирилівська, 164) у Києві. Вочевидь, так і сталося, позаяк Товариство благоустрою Пуща-Водиці на початку 1917/1918 навчаль-

ного року відкрило нову, вже змішану гімназію у складі підготовчого і перших трьох основних класів. Її розмістили в будинку дачі Козакевича на 10-й лінії, де раніше перебувала приватна лісова жіноча гімназія. За радянської влади вона стала Українською трудовою школою. У гімназії та в цій школі упродовж 5 років (до 1922 року) навчався відомий український поет, археолог і громадський діяч **О. О. Ольжич**.

26. ПРИВАТНА ПОЛЬСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ГРУПИ БАТЬКІВ

У квітні 1917 року в переповненому приміщенні польського клубу "Огниво" відбулися установчі збори батьків тих юних поляків, що навчалися в різних середніх навчальних закладах міста. Після емоційних виступів та обміну між учасниками зібрання думками було прийнято резолюцію про заснування у Києві 8-класної польської чоловічої гімназії з повними правами урядових гімназій і з двома паралельними курсами: філологічним і реальним. Тоді ж по підписці було зібрано 8750 рублів пожертвувань, необхідних для первісного облаштування майбутнього навчального закладу, та висловлено думку про порушення клопотання щодо надання йому державної субсидії. Передбачалося також існування при гімназії спеціальних курсів польської мови, історії та літера-тури для тих дітей, які погано володіли рідною мовою. Ці курси мали працювати в приміщенні польської жіночої гімназії, що містилася тоді на Миколаївській (нині Івана Франка) площі. Чи стали реальністю ці наміри з'ясувати не вдалося. Ще одна приватна польська жіноча гімназія **В. А. Перетяткович** із дитячим садком при ній існувала з 1911 року в будинку на вул. Володимирській, 47. Її відвідав у грудні 1915 року відомий польський педагог Януш Корчак, а влітку 1917 року він працював деякий час педагогом цього дитячого садку. Попередником гімназії Вацлави Анастасіївни був її жіночий навчальний заклад 1-го розряду, що із часу свого заснування 1908 року (містився на вулиці Несторівській (нині Івана Франка), 46. У приміщенні гімназії 3 листопада 1918 року було урочисто відкрито Археологічний інститут. Вочевидь, двох жіночих гімназій вже стало не вистачати, отож на згаданому вище зібранні з вуст поляків прозвучала пропозиція заснувати у місті третю польську жіночу гімназію.

27. ПРИВАТНА "ГРОМАДСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ імені В. П. НАУМЕНКА" ТОВАРИСТВА СПРИЯННЯ СЕРЕДНІЙ ОСВІТІ. Дивися 32. "Приватна чоловіча гімназія В. П. Науменка

28. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ А. А. АВІЛОВА

Інженер, кандидат математичних наук **А. А. Авілов** заснував з дозволу Міністерства народної освіти власну гімназію з правами урядових гімназій у складі підготовчого і шести основних класів. Заняття у ній розпочалися 1 вересня 1917 року в будинку М. О. Павлової-Сільванської на вулиці Пушкінській, 24 і тривали до остаточного встановлення в Києві радянської ради.

29. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ Г. І. ДЕРЕВСЬКОГО.

Дивися 36. "Приватна чоловіча гімназія А. І. Степовича".

30. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ Л. М. ЖУКА

Вулиця Олександрівська, 34 (сьогодні це вулиця Сагайдачного, 10)

Дійсний радник **Л. М. Жук** відкрив 1 вересня 1906 року в будинку на вулиці Олександрівській, 34 (сьогодні це вулиця Сагайдачного, 10) власну чоловічу 4-класну прогімназію із правами урядових прогімназій. За своє навчання у підготовчому класі учні сплачували 80 рублів, у решті класів- по 100

рублів щорічно. Невдовзі, а саме 1910 року прогімназія стала 8-класною гімназією, до якої приймали дітей виключно християнського віросповідання. 1 серпня 1911 року перебралась на 3 поверх щойно спорудженого тоді будинку Г. Т. Абрамова на вулиці Братській, 16, де й залишалася до радянських часів. Під час Першої світової війни у її приміщеннях навчалися вихованці Третньої чоловічої гімназії, а 1917 року при ній було відкрито із 1 вересня вечірні курси для дорослих за програмою урядових чоловічих гімназій. Сьогодні реконструйований і надбудований будинок **Г. Т. Абрамова** займає київський Бізнес-центр.

31. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ А. В. НАЗАРЕНКА

Дивися 9. "П'ята (Києво-Печерська) чоловіча гімназія".

32. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ В. П. НАУМЕНКА

За радянської влади ім'я визначного українського громадського і державного діяча **Володимира Павловича Науменка** майже не згадувалося. А був він особистістю унікальною. По закінченні 1878 року київського університету святого Володимира (нині Національний університет імені Т. Г. Шевченка) В. П. Науменко викладав у київських навчальних закладах, обіймав посади одного із редакторів журналу "Киевская старина" та голови ради Товариства грамотності, сприяв спорудженню 1902 року Троїцького народного дому, одне із приміщень якого займало київське відділення українського Товариства "Просвіта", зберігав "захалавні" книжечки Т. Г. Шевченка, відповідав за збереження його могили у Каневі та перебував у членах Об'єднаного комітету по спорудженню йому у Києві пам'ятника, допомагав Б. Д. Грінченкові у підготовці славнозвісного "Словаря української мови", брав найактивнішу участь у заснуванні та подальшій роботі Київського літературно-артистичного товариства, перебував у тісних приятельських стосунках із П. А. Косачем, М. В. Лисенком і Тадеєм Рильським. 1917 року його було обрано заступником Голови Центральної Ради, а 1918 року призначено міністром освіти в уряді гетьмана Павла Скоропадського.

В. П. Науменко

1905 року В. П. Науменко заснував чоловічу гімназію, яка мала права урядових гімназій і яка складалася спочатку із чотирьох класів. Плата за навчання у перших трьох класах становила 250 рублів щорічно, а в четвертому класі - 300 рублів. За споживання гарячих сніданків доводилося платити 40 рублів за рік. Містилася гімназія від часу свого заснування у будинку **Г. Г. Богрова** на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 4, а вже 1908 року перебралася до будинку **О. К. Сидорова** на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 25. Тут навчалися палеограф **М. Геппенер** письменники **М. Т. Рильський** і **К. Г. Паустовський** та літератор академік **М. Алексеєв**. Окрім російської, у ній викладали ще 4 інші мови.

1915 року заклад стає гімназією Товариства сприяння середній освіті. При цьому форма одягу її вихованців збереглася такою ж, якою була в уже колишній гімназії **В. П. Науменка**. У зв'язку з подіями Першої світової війни у її приміщеннях навчалися 1915 року учні Мономахової гімназії із Новоград-Волинська, а в лютому 1917 року вона стає Першою українською гімназією (тимчасово).

Віктор Некрасов

К. Г. Паустовський

Полишивши посаду директора власної гімназії, В. П. Науменко продовжував активну роботу в освітній галузі. 2 жовтня 1916 року його обирають головою Київського обласного педагогічного Товариства, а у квітні 1917 року наказом по Міністерству народної освіти призначено помічником попечителя Київського навчального округу. Бурхливе життя В. П. Науменка трагічно обірвалося 8 липня 1919 року, коли його, як "ворога радянської влади", застрелив чекіст комуніст Терехов. Його могила зберігається на Центральній алеї Байкового кладовища у Києві.

Цілий ряд заходів із вшанування пам'яті про В. П. Науменка, як полум'яного патріота України відбулися 1919 року. Це й панахида, відправлена 30 серпня в гімназії Товариства сприяння середній освіті, після якої члени педагогічної ради цього навчального закладу ухвалили рішення про перейменування його в "Громадську чоловічу гімназію імені В. П. Науменка" і щоб вона була більш доступною за оплатою навчання, ніж це було раніше. Це і засідання членів Товариства Нестора-Літописця в 14-й аудиторії місцевого університету та загальні збори членів згаданого вище обласного педагогічного Товариства,

які відбулися 29 вересня і 22 грудня. 1919 року учнем гімназії став майбутній відомий письменник **Віктор Некрасов**.

За радянських часів у приміщенні колишньої гімназії В. П. Науменка містилася 43-я єдина трудова школа, а сьогодні його займає Київська дитяча школа мистецтв № 2 імені М. І. Вериківського.

33. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ В. І. ПЕТРА

Директор П'ятої чоловічої гімназії, доктор класичних наук, професор **В. І. Петр** заснував у липні 1904 року власну 4-класну прогімназію з вечірніми загальноосвітніми курсами для чоловіків і пансіоном, для розміщення якої найняв приміщення у будинку Г. П. Шалаєва на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 31. Дещо пізніше, а саме 1908 року В.І. Петр пристосував під неї готель "Ліон-Дор", що містився у будинку **І. О. Прибильського** на вулиці Володимирській, 16, яким він став користуватися, разом із великою садибою, на правах оренди. До прогімназії приймалися виключно діти тих батьків, які дотримувалися християнської віри. Тоді їх кількість становила 160 осіб.

Для 28 із них В. І. Петр, разом зі своєю дружиною М. А. Петр, організував улітку 1907 року місячну зарубіжну мандрівку. Хлопчаки відвідали Австро-Угорщину, Німеччину, Бельгію і Голландію. У місті Празі вони спостерігали за барвистим святом, яке відбувалося у рамках "Всесвітнього зльоту соколів".

Така активна творча робота В. І. Петра із вихованцями свого навчального закладу викликала у його недругів непомірні заздрощі. Одна із київських газет надрукувала, а інша в листопаді усе 1907 року передрукувала злісний наклеп на нього, що нібито він грубо поводить із дітьми і б'є їх по обличчю. На захист честі і гідності директора прогімназії дружно виступили батьки її учнів та колишні вихованці П'ятої чоловічої гімназії.

Кращої реклами для своєї персони В. І. Петр і не очікував, і не бажав. Продовжуючи, вочевидь, перебувати під враженням від побаченого у Празі спортивного видовища, він влаштував 14 травня 1909 року у просторому дворі свого навчального закладу **перші у Києві гімнастичні ігри**, учасниками яких стали його ж вихованці під керівництвом викладача гімнастики **Ф. І. Коттека**. Не було секретом, що учні київських гімназій усіляко уникали занять із фізкультури, а коли їм доводилося бути присутніми на них, то виглядали не гордими соколами, а вузькогрудими і вузькоплечими, коротше кажучи, мокрими курками. Вони не мали жодного уявлення про футбол, теніс та інші спортивні ігри. Але під час цього свята учні прогімназії вільно і красиво виконували вправи із булавами, палицями і гириями, легко і граціозно перестрибували через мотузку "вікно" і коня. А змагання "хто кого перетягне" викликало у всіх присутніх веселе пожвавлення і сміх.

За клопотанням попечителя Київського навчального округу прогімназія В. І. Петра отримала у серпні 1909 року статус чоловічої гімназії з усіма правами урядових гімназій. Вона мала підготовчий та 7 основних класів. Та судився їй дуже короткий вік.

Причиною тому стали фінансові проблеми, які обсіли В. І. Петра з усіх боків і з якими упоратися йому не вдалося. Існування в таких умовах його приватної гімназії Міністерство народної освіти визнало неможливим. Воно вирішило її закрити, а натомість відкрити урядову Восьму чоловічу гімназію, що цілком влаштувало батьків учнів приватної гімназії.

Функціонування останньої під тимчасовим керівництвом **М. М. Пантелєєва** продовжувалося до 20 грудня все того ж 1909 року. Після цього її учні продовжили своє навчання в новій гімназії, але не в урядовій Восьмій, як обіцяло Міністерство народної освіти, а в приватній Першій київській гімназії Групи батьків.

Вулиця Володимирська, 16/7. Фото - Артюхова В. В.

34. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ В. М. РЕМЕЗОВА

Цей маловідомий навчальний заклад існував короткий час. 1919 року, за денікінщини, він містився на 4-му поверсі будинку на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 10.

35. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ М. А. СТЕЛЬМАШЕНКА

Священик київської богадільні імені М. П. Дегтерєва, чорносотенець за своїми поглядами протоієрей **М. А. Стельмашенко** відкрив власний навчальний заклад із правами урядових гімназій 30 вересня 1907 року, (заняття у ньому розпочалися 1 вересня) у великому будинку на вулиці Володимирській, 40/2. На урочистостях були присутні митрополит Київський Флавіан, начальник Південно-Західного краю генерал В. О. Сухомлинов і директори урядових гімназій. До підготовчого і 4-х основних класів було прийнято тоді 250 хлопчаків християнського віросповідання, 100 із яких до цього навчалися в

інших гімназіях міста. Приміщення двох нижніх поверхів будинку займали класи, а третього поверху - розрахований на 30 вихованців пансіон.

Кожний клас гімназії мав власного вихователя. Через великий наплив бажаючих навчатися саме у цій гімназії довелося при підготовчому і першому класах відкрити ще й паралельні класи. Батьки мусили щорічно платити за навчання своїх дітей у підготовчому класі - 75 рублів, у перших двох класах - 100 рублів, у решті класів - 120 рублів і за перебування у пансіоні - 300 рублів.

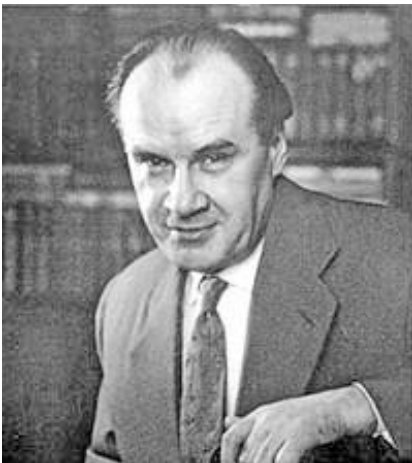
Кількість вихованців гімназії невпинно зростала і перевищила 1910 року цифру 500. Тоді вона складалася з підготовчого і семи основних класів. З 1915-1923 роки у гімназії навчався відомий дитячий письменник **Микола Носов**, у ній працювали викладачами київський архітектор **М. М. Горденін** і батько конструктора космічних кораблів **С. П. Корольова**, здавав екстерном екзамени **Остап Вишня**. Гостро постала проблема розширення приміщень для неї. Отож і довелося М. А. Стельмашенкові спорудити з цією метою в провулку Рильському, 10, чудовий 5,5-поверховий будинок. Усі його частини заповнювали маси свіжого повітря і світла. Там були передбачені окремі приміщення для розрахованого на 80 осіб інтернату та великої актової зали, яку прикрашали колони. В одному із кінців зали було влаштовано домову церкву, в ім'я святого Олексія, митрополита Московського, небесного опікуна наслідника царського престолу цесаревича Олексія.

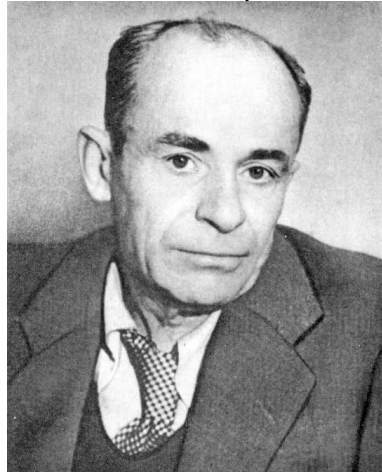
вул. Володимирська, 40/2. Гімназія Стельмашенка М.А.

Приміщення зали і церкви розділяла розбірна перегородка. Освячення гімназії і приміщення храму здійснив 24 жовтня 1910 року в урочистій обстановці преосвященний Павел, єпископ Чигиринський. Не обійшлося, однак, і без прикрасів.

Одна із київських газет подала брехливу інформацію про недоліки, які начебто мали місце при спорудженні будинку, через що в його стінах з'явилися загрозливі тріщини. Наступного року М. А. Стельмашенко надіслав на адресу Ради Міністрів країни клопотання про надання йому позики у 60 тисяч рублів з метою покриття витрат, пов'язаних із цим будівництвом.

Микола Носов

Остап Вишня

пров. Рильський, 10

Будинок у провулку Рильському, 10 став рідною домівкою відразу для двох гімназій: чоловічої **М. А. Стельмашенка** та жіночої **М. Ф. Стельмашенко**, дружини його, що перебралася сюди із вулиці Великої Підвальної (нині Ярославів Вал), 28. До кожної із них вели із провулку окремі парадні двері. А під час Першої світової війни у ньому знайшлося місце також і для учнів чоловічої Володимиро-Мономахівської гімназії, яку було евакуйовано із міста Новоград-Волинського.

У травні 1917 року навчальний заклад залишився без свого директора. Одні джерела повідомляють, що **М. А. Стельмашенко** подав заяву про звільнення у зв'язку із хворобою, інші джерела зазначають про відсторонення його від посади вищою владою. Як би там не було, але він устиг продати свій будинок із усім його начинням польській громаді і по дорозі за кордон помер. Польська ж громада налаштувалася відкрити у придбаному будинку польську гімназію. Отож обидві російські гімназії, чоловіча і жіноча, зависли у повітрі. З метою їхнього порятунку було створено Товариство гімназій "М. А. і

М. Ф. Стельмашенки". На клопотання міської управи польська громада погодилася залишити ці гімназії на місці за умови щорічної винагороди їй у розмірі 40 тисяч рублів і проведення занять у другу зміну. За пропозицією училищної комісії Миська дума перехідного складу ухвалила підпорядкувати обидва навчальні заклади своїй владі, присвоївши найменування закладові М. А. Стельмашенка "Дев'ята чоловіча гімназія" і закладові М. Ф. Стельмашенко "Перша миська жіноча гімназія". При цьому вона сподівалася на подальше отримання субсидій від Міністерства народної освіти та вимагала від нього припинення існування зазначеного вище Товариства. Із Міністерство погодилося, а ось надавати субсидії відмовилося. У свою чергу педагогічні ради і батьківські комітети гімназій порушили перед міською думою клопотання про надання їм матеріальної підтримки, а всім службовцям обох навчальних закладів - статусу службовця міського управління на загальних підставах. 1919 року заняття учнів Дев'ятої чоловічої гімназії відбувалися короткий час у приміщенні реального училища св. Катерини на вулиці Лютеранській, 20.

До початку Великої Вітчизняної війни будинок у провулку Рильському, 10 займав Польський педагогічний інститут, із 1946 року - Вища партійна школа при ЦК Компартії України, а сьогодні в ньому містяться Міністерство юстиції України та банк "Україна".

36. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ А. І. СТЕПОВИЧА

Філолог-славіст **Андроник Іоаникійович Степович** відомий своїми дослідженнями "Очерки сербской литературы" та "Очерки чешской литературы". Упродовж 1893-1906 років він обіймав посаду директора Колегії Павла Галагана в Києві. Саме тоді у ній навчалися такі відомі українські поети, як **М. О. Драй-Хмара** та **П. П. Филипович**.

Міністерство освіти дозволило А. І. Степовичу відкрити приватну чоловічу гімназію, але із застереженням, що права урядових гімназій вона втримає лише за певних умов. Такий середній навчальний заклад, до якого приймали дітей виключно християнського віросповідання, розпочав своє існування 1 вересня 1906 року в будинку пані **І. І. Мазаракі** на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 33.

Незважаючи на солідний стаж педагогічної діяльності, який перевищував 30 років, А. І. Степовичу так і не вдалося добитися відчутних результатів у роботі власної гімназії. Вона не отримала прав урядових гімназій (вступ їхніх випускників до вищих навчальних закладів без іспитів). Можливо, саме це і стало причиною того, що 1915 року за зазначеною вище адресою значилася вже приватна чоловіча гімназія якогось Г. І. Деревського.

Будинок пані І. І. Мазаракі на вулиці Великій Підвальній (нині Ярославів Вал), 33.

37. **ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА БАТЬКІВ УЧНІВ ГІМНАЗІЇ І РЕАЛЬНОГО УЧИЛИЩА Г. А. ВАЛЬКЕРА.** Дивися 11. "Сьома чоловіча гімназія"

38. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА ВИКЛАДАЧІВ

Із 1915 року деякий час гімназія була у будинку **М. Г. Хрякова** на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 9/28, де тоді знаходилось й приватне Друге комерційне чоловіче училище купецького Товариства. 1916 року її замінила приватна змішана гімназія Товариства "Вільна школа".

39. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА ПЕДАГОГІВ

Такий навчальний заклад із правами урядових гімназій було відкрито з у дозволу Міністерства освіти

1917 року в будинку **К. М. Сапежка** (не зберігся) на вулиці Трьохсвятительській, 6. Плата за навчання становила у підготовчому класі - 60 рублів, у першому, другому і третьому класах відповідно 60, 75 і 90 рублів за півроку. Через якийсь час вона перебралася до будинку **І. М. Д'якова** на площі Миколаївській (нині Івана Франка), 4, а звідти у жовтні 1919 року - до будинку на вулиці Володимирській, 47.

40. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ 1-го ТОВАРИСТВА "ГРУПИ ВИКЛАДАЧІВ"

Дивися 68. "Приватна жіноча гімназія **Л. Ю. Браткової**"

41. ПРИВАТНА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ 2-го ТОВАРИСТВА "ГРУПИ ВИКЛАДАЧІВ"

Див. [Про приватне комерційне жіноче училище **Л. М. Володкевич**](#) [Учителя училища](#)

42. ПРИВАТНА ЄВРЕЙСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ **А. М. КОЗАРІНСЬКОГО**

Приватна єврейська чоловіча гімназія **А. М. Козаринського**

20 серпня 1916 року Опікунська рада Київського навчального округу дозволила **А. М. Козаринському**, що на той час закінчив курс юридичних наук, відкрити в приміщенні Міського єврейського двокласного чоловічого училища імені Соломона Бродського на вулиці Кузнечній (нині Антоновича), 69 власну єврейську чоловічу гімназію за програмою гімназій Міністерства народної освіти і за умови, що в ній навчатимуться також і діти та родичі учасників Першої світової війни й відсутності заперечень з боку місцевих військових влад. В будинку **В. Г. Іозефі** на вулиці Кузнечній (нині Горького), 48, де вона перебувала 1917 року, при ній було відкрито вечірні курси для дорослих за програмою урядових чоловічих і жіночих гімназій. Адреса перебування її у 1919-1920 роках - будинок **Ф. О. Альошина** на вулиці Володимирській, 19 (не зберігся).

43. ПРИВАТНА ЄВРЕЙСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА "КУЛЬТУРНА ЛІГА"

Засновником цього середнього навчального закладу виступило єврейське Товариство "Культурна ліга". Він існував упродовж 1918-1920 років і містився в найманому приміщенні в будинку **Л. П. і О. Ф. Родзянків** на вулиці Великій Підвальної (нині Ярославів Вал), 14-А.

Будинок **Л. П. і О. Ф. Родзянків** на вулиці Великій Підвальної (нині Ярославів Вал), 14-А.

44. ПРИВАТНА ЄВРЕЙСЬКА ГІМНАЗІЯ **Б. А. ШУММЕРА**

Цей середній навчальний заклад розпочав своє функціонування 1 вересня 1916 року одночасно із такою ж гімназією **А. М. Козаринського**.

Проте вже на початку 1917 року до гімназії інженера **Б. А. Шуммера** стали приймати дітей також і християнського віросповідання, тобто вона перетворилася на спільну гімназію для іудеїв і християн. Містилася ця гімназія спочатку в будинку Другого комерційного училища на вулиці Бульварно-Кудрявській, 24, а 1919 року - на Хрещатику, 1 під назвою «Київська чоловіча гімназія імені інженера Шуммера». Її вихованців готували до вступу до гімназій, що готували техніків та інженерів шляхового будівництва.

45. ПРИВАТНА КИЇВСЬКА ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ імені ІНЖЕНЕРА Б. А. ШУММЕРА

Дивися 44. "Приватна єврейська гімназія Б. А. Шуммера.

46. ЧОЛОВІЧА ГІМНАЗІЯ НА ПЛОСЬКОМУ

Плоське — історична місцевість Києва в районі нинішньої вулиці Кирилівська. На початку XX століття тут мешкало понад 60 тисяч чоловік, планувалося проведення залізничної гілки і спорудження пасажирської та товарної станцій. Отож група гласних (депутатів) Міської думи і звернулася 1914 року до свого голови із пропозицією відкрити тут чоловічу урядову гімназію. Але Перша світова війна, що невдовзі розпочалася, та інші відомі події завадили втіленню цього наміру у життя.

ЖІНОЧІ ГІМНАЗІЇ

47. КИЇВСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ СВЯТОЇ КНЯГІНИ ОЛЬГИ (колишня Міністерська)

Відшуміли 135 років від часу заснування у Києві першої, що залишалася єдиною аж до повалення царизму, державної відкритого типу загальноосвітньої гімназії для дівчат. При цьому слід зазначити, що розвиток жіночої освіти на кошти держави регламентувався у царській Росії спеціальним Положенням про жіночі навчальні заклади відомства Міністерства освіти, яке отримало силу дії ще 10 травня 1860 року. А 26 травня 1869 року імператор затвердив окреме Положення про жіночі гімназії і прогімназії на теренах Київської, Волинської та Подільської губерній, що й послужило поштовхом до відкриття у нашому місті зазначеної вище гімназії під назвою "Міністерська".

Освячена 10 січня 1870 року у складі 1-го та 5-го класів із числом учениць у них відповідності 9 і 14 осіб, міністерська гімназія стала третім у Києві жіночим навчальним закладом після Інституту шляхетних дівчат закритого типу та заснованої на кошти місцевого купецтва Фундуклеївської гімназії з її Подільським відділенням. Наступний навчальний рік вона розпочала, маючи у своєму складі усі 6 основних класів. Після її появи відразу ж у місті над Дніпром склалася нетипова для всіх міст Росії ситуація, коли мережа середніх навчальних закладів жіночих у кількісному відношенні перевершила мережу таких же навчальних закладів чоловічих, яка складалася тоді лише із двох гімназій, а саме Першої та Другої. Ця обставина викликала в окремих представників місцевої освіченої публіки навіть певний сумнів у доцільності заснування такої гімназії, яку вони сприймали як розкіш, зовсім непотрібну для Києва. Але саме життя довело повну безпідставність таких їхніх тверджень, позаяк вже наступного року в ній було відкрито всі 6 повних класів, а ще через рік до них приєднався ще й додатковий педагогічний клас.

Першим начальником нової гімназії став директор київської Другої чоловічої гімназії **І. І. Слепушкін**, а її першою головною наглядачкою - графиня **О. С. Іванова**, уроджена **Толстая**, яку через 2 роки змінила на цій посаді фрейліна імператриці **О. І. Гогель**. Штат гімназії складали, окрім них, також класні наглядачки, лікар та викладачі дисциплін. Останні через низьку платню, яка становила лише 50 рублів на рік, працювали у ній за сумісництвом. Вони викладали тут 11 обов'язкових та 5

необов'язкових (нові мови і окремі види мистецтва) предметів. Атестат про закінчення 6-річного курсу гімназії надавав їй вихованкам право на звання вчительки початкових класів по тих предметах, по яких у ньому були виставлені добрі та відмінні оцінки, а після навчання у 7-му педагогічному класі вони ставали домашніми наставницями. Тут варто, мабуть, нагадати, що до появи гімназій участь жінок у громадському житті країни обмежувалася лише роллю наглядки при домашньому вихованні дітей у тих родинах, які могли собі це дозволити.

Склад вихованок міністерської гімназії був досить строкатим як їхньою приналежністю до релігійних конфесій, так і за їхнім соціальним станом. Більшість із них походила, звісна річ, із православних родин, що, однак, не заважало їм мирно співіснувати із католичками, іудейками, лютеранками, караїмками та представницями церкви єдиної віри. За другою ознакою переважали діти потомствених дворян, дещо в меншій кількості перебували діти духовенства та міських станів і зовсім незначний відсоток становили діти сільських станів та іноземців. При цьому кількість юних киянок завжди майже удвічі перевищувала кількість дітей іногородніх. В основному для останніх ще 1873 року кандидатка Петербурзького імператорського Миколаївського інституту **О. Л. Вондраміні** відкрила в будинку **Балясної** на Мало-Володимирській (нині Олеся Гончара) вулиці другий у місті (після пансіону графині Левашової для вихованок Фундуклеївської гімназії, що містився у будинку на вулиці Володимирській, 54) приватний пансіон. У ньому дівчата, перебуваючи за щорічну плату у розмірі 250-350 рублів на повному утриманні, навчалися, при бажанні, як іноземним мовам, так і музиці, танцям, малюванню, кресленню та рукоділлю. Містилася гімназія в найманих приміщеннях, спочатку в будинку нащадків Попова на Андріївському узвозі, 5, затим у будинку на вулиці Софійській, 20/21, а з 1878 року - в будинку **О. Яценка** на вулиці Михайлівській, 24, але постійне зростання кількості її вихованок (1885 року, наприклад, їх було вже 454 особи) викликало нагальну необхідність мати для себе власний будинок. Не бажаючи залишатися осторонь, міська влада виділила їй з цією метою 10 тисяч рублів та надали безплатно ділянки землі площею 2350 кв. сажнів на Трьохсвятительській вулиці поблизу Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Дещо пізніше чи то через небажаність такого сусідства чи якісь інші причини місто замінило цю ділянку землі на Олександрівський сквер, де нині височить споруда Національного художнього музею України. Але й тут будівництво гімназії чомусь не відбулося, як не здійснилась також і купівля для неї будинку доктора **М. О. Мандельштама**, що містився поруч, на нинішній вулиці Грушевського, 8/16. І все ж вирішення цього питання, яке влаштовувало обидві сторони, було знайдено. За ухвалою Міської думи жіноча гімназія одержала у своє розпорядження частину садиби Першої чоловічої гімназії з двоповерховим службовим флігелем на ній із правом на проведення його реконструкції та розширення. Цей флігель, що своїм головним фасадом виходив на вулицю Олексіївську (нині Терещенківська), було збудовано 1820 року за проектом, ймовірно, архітектора **О. В. Беретті** і містив тоді у собі помешкання помічника попечителя київського навчального округу, окружного інспектора та завідуючого канцелярією цього округу. Отож 15 вересня 1891 року відбулося закладення, а 20 вересня наступного року й освячення нового двоповерхового, спорудженого за проектом і під наглядом Київського архітектора **Я.В. Кривцова** корпусу-прибудови, який прилягав до існуючого флігеля і разом із ним утворював у плані літеру «Т».

Вулиця Терещенківська, 4

Ще з 1887 року в урядових колах царської Росії обговорювалося питання про заснування у Києві жіночого університету імені святої княгині Ольги у складі історико-філологічного та природознавчо-математичного факультетів, але єдиної думки щодо цього так і не дійшли й обмежилися лише перей-

менуванням 1909 року Міністерської гімназії в "Київську жіночу гімназію святої княгині Ольги".

На той час знову стала гостро відчуватися нестача у ній приміщень, через що із загальної кількості 560 її вихованок тільки 30 дівчат мали змогу навчатися у 8-му класі. Відкинувши всі три можливі варіанти вирішення назрілої проблеми, а саме надбудову над існуючою спорудою 3-го поверху, або здійснення до неї чергової значної прибудови або заснування ще однієї міністерської жіночої гімназії в іншому районі міста як половинчасті, попечитель київського навчального округу В. І. Белов домігся від вищих влад дозволу на спорудження для Ольгинської гімназії "справжнього палацу з метою освіти російської жінки в дусі православ'я і російського патріотизму", що повинно було, на його думку, вигідно вирізнити Київ з-поміж інших міст Російської імперії.

Проект розкішної в стилі ампір будівлі для спорудження її в тій частині садиби Першої чоловічої гімназії, що прилягала до вулиці Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) між вулицями Володимирською та Олексіївською і була зайнята тоді садом, склав цивільний інженер **П. Ф. Альошин**, а необхідні кошти у сумі 346024 рублі 16 копійок з метою реалізації його в життя виділили відповідні законодавчі органи країни. Після переходу гімназії в новий будинок її колишнє приміщення планували переобладнати з метою розміщення в ньому канцелярії попечителя місцевого навчального округу. З боку Олексіївської вулиці тим же проектом П. Ф. Альошина було передбачено зведення на кошти благодійників незвичайної краси гімназичної домової церкви на 1000 молільників на честь патронеси гімназії - святої княгині Ольги. Вона, на відміну від маловідомої однойменної церкви, що містилася на Печерській площі, мала стати окрасою центру Старого Києва і соборним храмом для всіх Жіночих гімназій міста.

Діяльність особливої будівельної комісії на чолі з директором Першої чоловічої гімназії **М. В. Стороженком**, створеної 30 березня 1913 року, виявилася плідною і вже 11 липня наступного року, в день відзначення пам'яті святої княгині Ольги, відбулися урочистості, пов'язані з освяченням закладення будинку гімназії її імені та церковної дзвіниці, яке здійснив митрополит Київський Флавіан. Щоправда, загальну радість з приводу цієї події дещо затьмарив нещасний випадок, що трапився напередодні із чотирма робітниками, які готували з боку вулиці Володимирської до цього дня глибокий рів під фундамент. Усі вони враз виявилися засипаними великою масою землі, що раптом обвалилася в цей нічим не укріплений рів. При цьому двоє робітників загинули, а решта отримали тяжкі тілесні ушкодження.

І. Т. ЕКЗЕМПЛЯРСКИЙ

В. П. НАУМЕНКО

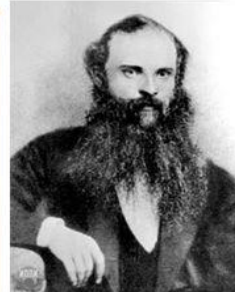
М. Д. ЗЛАТОВЕРХОВНИКОВ

А. И. СТЕПОВИЧ

П. А. ДОЛГУШИН

В. П. ЕРМАКОВ

В. И. ЩЕРБИНА

Викладачі гімназії

Під час Першої світової війни споруда гімназії на вулиці Терещенківській, 4, перебувала у розпорядженні військового відомства, яке розмістило у ній свою 3-ю школу прапорщиків, а також гуртожиток для служанок 6-тижневих курсів, організованих в приміщенні Олександрійської (колишньої першої) чоловічої гімназії для Галицько-руських народних вчителів і вчительок. У листопаді 1917 року - січні 1918 її займала Всеукраїнська рада військових депутатів, пізніше - військові підрозділи армій, які базувалися в Києві під часу змін влади. Вихованки гімназії навчалися у другу зміну в приміщенні кількох інших приватних жіночих гімназій, а у свій вільний час працювали в бинторізній майстерні, що містилася в

будинку на вулиці Миколаївській (нині Городецького), 11. Особливо великої шкоди завдали цій споруді більшовики в 1918-1919 роках, а тому відновлені 25 вересня 1919 року заняття тимчасово відбувалися у другу зміну в приміщенні сусідньої Першої чоловічої гімназії. У жовтні 1920 року гімназію було перетворено на школу №169, яка займала будинок на нинішній вулиці Михайла Коцюбинського, 12. Після капітального ремонту, здійсненого 1925 року, її було передано Всеукраїнській Академії наук (ВУАН), яка поселила у ній свої деякі служби, серед яких значилось і видавництво з усіма складами його видань. Щось подібне останньому міститься тут і сьогодні, а саме Видавничий Дім "Академперіодика" та гербарна зала Інституту ботаніки імені М. Г. Холодного.

З огляду на події, що відбувалися тоді в країні і в Києві зокрема, спорудження нового гімназичного будинку, але без лівого церковного його крила, відбувалося вкрай повільно і з великими перервами. Повністю завершив це будівництво на власні кошти Київський Окружний Виконавчий комітет, який 8 листопада 1927 року урочисто передав величну споруду в користування все тій же ВУАН для розміщення в ній усіляких її кабінетів, музеїв, лабораторій тощо. І сьогодні цей красивий будинок, що займає собою цілий квартал, продовжує перебувати у віданні НАН України, яка влаштувала в ньому з боку вулиці Володимирської, 55 свій Великий конференц-зал, з боку вулиці Богдана Хмельницького, 15 - Центральний науково-природничий музей та Інститут зоології імені І.І. Шмальгаузена і, нарешті, в частині по вулиці Терещенківській, 2, прибудованій після Другої світової війни за проектом усе того ж П. Ф. Альошина - Інститут ботаніки імені М. Г. Холодного.

48. ФУНДУКЛЕЇВСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ

У середині XIX століття мережа жіночих навчальних закладів складалася лише з Інституту шляхетних дівчат на вулиці Інститутській, 5 та двох шкіл у Либідській частині міста. Одна із них перебувала при Свято-Троїцькій церкві на Новій Забудові (не збереглася, містилася біля нинішнього театру оперети на Великій Васильківській вулиці), інша - у приватній власності.

Реформування жіночої освіти в країні російський імператор Олександр II розпочав 1857 року із затвердження проекту вітчизняного педагога професора М. О. Вишеградського, який передбачав відкриття в усіх губернських і великих повітових містах училищ для дівчат усіх станів з метою отримання ними середньої освіти. Міністр внутрішніх справ не забарився із закликом до начальників губерній віднайти потрібні кошти для якнайшвидшого втілення цього проекту в життя.

Перше таке училище під назвою "Маріїнське" відкрилося, за сприяння окремих членів царської родини, 19 квітня 1858 року в Петербурзі. У київській міській скарбниці необхідної суми грошей тоді не виявилось. Спроби окремих впливових осіб міста, серед яких значився і відомий хірург М. І. Пирогов, піти, з метою вирішення цього питання, іншим шляхом успіху не мали. А ось місцевий генерал-губернатор князь І. І. Васильчиков вихід із ситуації таки знайшов. Він звернувся за допомогою до колишнього (упродовж 1839-1852 років) Київського цивільного губернатора сенатора **І. І. Фундуклея**, який мешкав на той час у Варшаві. Останній саме збирався продавати обидва власні будинки у Києві, що містилися на Кадетській (нині Богдана Хмельницького) вулиці, на користь міста Одеси. Князеві вдалося переконати сенатора, що вони більш потрібні Києву, аніж Одесі, для розміщення в них майбутнього жіночого училища. На його утримання щедрий дарувальник додатково зобов'язався щорічно надавати із суми прибутків від своїх маєтків по 1200 рублів стільки часу, скільки воно існуватиме.

Отож уже 7 січня 1860 року у придбаних таким чином будинках, вартість яких сягала 60 тисяч рублів, міська влада й відкрили перший у Південно-Західному краї (об'єднував у собі Київську, Подільську та Волинську губернії) шестикласний навчальний заклад відкритого типу під назвою "Фундуклеївське жіноче училище". Його почесним довічним опікуном імператор призначив саме **І. І. Фундуклея**, а посаду опікуна в ньому обіймали, як правило, київські цивільні губернатори, зокрема **С. М. Гудим-Левкович** і **С. П. Томара**.

Першими вихованками новоствореного училища стали 40 дівчаток усіх станів, від дворянського до селянського, віком від 9 до 13 років. Серед них перебувала і донька згаданого вище І. І. Васильчикова, яка сиділа за однією партою із донькою ремісника. Ця обставина значною мірою сприяла піднесенню престижу цього навчального закладу. Вже наступного після відкриття року в його складі нараховувалося 600 учениць. Плата за навчання була порівняно невисокою. 1865 – року,

І. Васильчикова, а також генерал-лейтенант **П. П. Кононовича**. Її почесний опікун **Лазар І. Бродський** (1899 року його змінив купець 1-ої гільдії Л. Б. Гінзбург) жертвував щорічно по 300 рублів на бібліотеку і по 500 рублів на викладання мистецтв. А кількість вихованок гімназії продовжувала невпинно зростати і наприкінці XIX століття наблизилася до цифри 870 осіб. На порядок денний постала гостра проблема розширення її приміщень шляхом спорудження в садибі пансіону Левашової окремої будівлі вартістю 400 тисяч рублів. Почали надходити й пожертвування: від **Лева І. Бродського** і **М. А. Терещенка** - по 15 тисяч рублів та від - 2 тисячі рублів, а місцевий архітектор О. В. Кобелев склав проект цієї будівлі. Будинок **С. С. Могилевцева** на Фундуклеївській вулиці передбачалося або переобладнати під квартири на верхніх поверхах і 12 магазинів на першому поверсі, або знести, і на його місці цивільний інженер **Д. А. Шпеллер** мав спорудити за московським проектом шестиповерховий прибутковий будинок. Проте від цього варіанту невдовзі чомусь відмовилися і стали обговорювати можливість надбудови над існуючою спорудою 3-го поверху і зведення з боку Пушкінської вулиці нового 4,5-поверхового прибуткового будинку із все тими ж 12-ма магазинами на першому поверсі. Відомство закладів імператриці Марії, у підпорядкуванні якого перебувала гімназія, навіть встигло виділити 250 тисяч рублів, яких, однак, виявилось недостатньо і довелося б звертатися за кредитами до банків. Однак як цей, так і наступні три варіанти розширення приміщень гімназії реалізовані не були. Надбудову двох поверхів над ними було здійснено лише в 1950-х роках

На початку нового, XX століття гімназія вважалася однією із найкращих у місті. До її першого класу приймали дівчаток у віці від 10 до 12 років. А всіх класів, включно з паралельними, нараховувалося 16. 1910 року їх заповнювали 648 вихованок, із яких належали до православної віри - 569, іудейської - 46,

А. А. Ахматова

Н. І. Забело-Врубель

Катерина Десницька

М. М. Климентова-Муромцева

католицької - 28 і лютеранської - 5. Випускниці гімназії мешкали, окрім царської Росії, в Болгарії, Македонії, Белграді, Салоніках, Ніцці та в інших країнах і містах Європи. 27 листопада 1916 року вони заснували Товариство її колишніх вихованок з метою постійного підтримування зв'язків між собою, встигли організувати 18 грудня - першу, а 15 січня наступного року - другу дружню зустріч. 1917 року в окремих приміщеннях гімназії тимчасово перебувала міська продовольча управа, місце якої заступили учні Імператорської Олександрійської (Першої) чоловічої гімназії. Перервані громадянською війною заняття у ній відновилися 13 вересня 1919 року, і тоді ж тут короткий час функціонувала повноправна приватна жіноча гімназія згаданого вище Товариства колишніх вихованок цього навчального закладу.

Вул. фундуклеївська (нині - Богдана Хмельницького), 6

Із Фундуклеївською гімназією пов'язані імена багатьох відомих жінок країни. У ній навчалися **К. І. Десницька** - майбутня сіамська принцеса, поетеса **А. А. Ахматова**, оперні співачки **М. М. Климентова-Муромцева**, **Н. І. Забело-Врубель**, народна артистка СРСР **К. Г. Держинська**, народна артистка УРСР **М. Е. Донець-Тессейєр** історик **Н. Д. Полонська-Василенко**.

За радянської влади у приміщенні гімназії працювали навчальні заклади - Інститут зовнішніх відносин, трудова школа, 1-ша хімічна профшкола, курси стенографії, бухгалтерії та машинопису тощо. Тривалий час їх займав будинок моделей одягу, а сьогодні тут, на вулиці Богдана Хмельницького, 6 міститься Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України".

49. КИЄВО-ПОДІЛЬСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ

Хрещеним батьком цього навчального закладу по праву можна вважати київське купецтво. Опікуючись розвитком жіночої освіти у місті, воно зібрало на її користь капітал у сумі 27 тисяч рублів. Проте сталося так, що головна роль у відкритті 7 січня 1860 року першого на теренах Південно-Західного краю (об'єднував собою Київську, Подільську та Волинську губернії) 6-класного навчального закладу відкритого типу під назвою "Фундуклеївське жіноче училище" (із 1862 року - гімназія) належала колишньому київському цивільному губернаторові сенаторові **І. І. Фундуклею**. Він пожертвував для нього два власні будинки на вулиці Кадетській (нині Богдана Хмельницького), 6, в яких це училище і розмістилося, та зобов'язався надавати йому щорічну грошову допомогу у розмірі 1200 рублів. А купецьким капіталом дуже розумно розпорядився тодішній київський генерал-губернатор **І. І. Васильчиков**.

Він використав його для заснування на Подолі трикласного відділення (прогімназії) Фундуклеївського жіночого училища, розрахованого на 125 вихованок. Воно відкрилося 20 січня 1861 року в наймному будинку М. С. Балабухи на вулиці Спаській (за іншими джерелами - в будинку **Ф. М. Коробки** на розі вулиць Олександрівської (нині Сагайдачного) та Борисоглібської).

1864 року у Подільській прогімназії навчалися 55 учениць. Із них походили із родин православних - 44, іудейських - 9 і римо-католицьких - 2. По закінченні тут повного курсу вони продовжували навчання у вищих класах Фундуклеївської гімназії. Так тривало до 1867 року, коли кількість вихованок останньої зростає настільки, що унеможливила перехід до неї випускниць прогімназії.

Ситуацію вдалося дещо покращити 1868 року шляхом відкриття у прогімназії 4-го класу, яке відбувалося з величезними труднощами і за активного сприяння з боку київського генерал-губернатора **О. П. Безака**. 1870 року імператор Олександр II дозволив їй бути 5-класною. Проте навіть цей збуток батьків подільських дівчаток вже не задовольняв. Вони прагнули мати у себе повноцінну 7-класну жіночу гімназію, щоб інші діти з Куренівки чи району Кирилівської лікарні не долали відстань у 10-12 верст до Фундуклеївської гімназії.

І знову відгукнулося київське купецтво. Цього разу воно зібрало між собою 34 тисячі рублів, яких, однак, виявилось недостатньо. Не залишилася осторонь і Київська міська дума. На своєму засіданні, що відбулося 15 квітня 1871 року, вона ухвалила безплатно передати для розміщення майбутньої гімназії будинок колишньої ремісничо-цехової управи з великим подвір'ям, який містився на Покровській вулиці. Споруджений упродовж 1799-1801 років за проектом архітектора **О. Елдезіна** на місці шовковичного саду, він слугував для проведення в ньому контрактних ярмарків, переведених 1797 року до Києва із Дубно. Під час пожежі 1811 року верхній дерев'яний поверх контрактного будинку згорів, а його нижній мурований поверх київський архітектор **А. І. Меленський** переробив у класичному стилі та пристосував для потреб ремісничої управи, яка оселилася в ньому 1819 року.

Будинок Ф. М. Коробки на розі вулиць Олександрівської (нині Сагайдачного), 20 та Борисоглібської)

Ремонт цього будинку, здійснюваний за 5 тисяч рублів, що їх пожертвував тодішній міський голова **П. П. Демидов князь Сан-Донато**, тривав лише 2,5 місяці, і 9 січня 1872 року його освятив ректор сусідньої Київської духовної академії. Ось так і з'явилася на світ Божий з дозволу імператора класична 7-класна Києво-Подільська жіноча гімназія, яка мала спільного з Фундуклеївською жіночою гімназією начальника, позаяк обидві вони перебували у підпорядкуванні відомства закладів імператриці Марії. Для її іногородніх вихованок міщанка В. Данилевська відкрила в будинку Бугайових, навпроти гімназії, приватний пансіон. Пізніше такі пансіони тримали в будинку згаданого вище Ф. М. Коробки - **Надія Леснович** і в будинку Зуєва на вулиці Іллінській - **С. Новицька**, яка змінила у цій ролі пані **Базінер**.

Серед присутніх на церемонії освячення будинку гімназії було проведено збір коштів з метою заснування кількох стипендій для її бідних вихованок. Найбільшу суму пожертвувала дружина міського голови - **О. П. Демидова** (1000 рублів), а ще на бібліотеку кожен із них - по 200 рублів. Гімназія утримувалася за рахунок відсотків від купецького капіталу, щорічних субсидій від домовласників та міста і плати за навчання, яка 1885 року, наприклад, становила 55 рублів на рік. З боку ж відомства закладів імператриці Марії жодної допомоги, згідно з домовленістю, не надходило.

Кількість бажаючих навчатися у гімназії невпинно зростала, і тому виникла потреба запровадити у ній паралельні класи. Для їх розміщення упродовж 1878-1879 років було здійснено за проектом архітектора **С. Ф. Рикачова** і за 20 тисяч рублів надбудову другого поверху. Саме тоді кількість вихованок гімназії становила 340 осіб, а 1897 року - вже 573, серед яких нараховувалося дітей дворян і чиновників - 238, міщан - 278, духовного сану - 26, селян - 22 та іноземців - 9. Викладацький персонал складався із головної наглядачки, 30 викладачів і 8 класних наглядачок.

Функції почесних опікунів навчального закладу виконували **Лев І. Бродський, С. С. Могилювцев, І. Ф. Моссаківський** та інші відомі широкому загалу киян люди.

До чергової реконструкції будинку гімназії приступили 4 червня 1900 року. З метою її здійснення гроші пожертвували відомий київський добродійник купець **М. А. Терещенко** і **Лев І. Бродський** - по 15 тисяч рублів, купець 1-ої гільдії **М. Б. Гальперін** - 3, **С. С. Могилювцев** - 2 тисячі рублів та інші. Щедрий внесок М. А. Терещенка відмітила імператриця Марія Федорівна, нагородивши його коштовним перснем із діамантами. Підрядчик **Горовиць** здійснив за проектом архітектора **Є. О. Толстого** надбудову третього поверху і прибудови із західного та східного (для квартири головної наглядачки) боків. Вартість виконаних робіт сягала 96 тисяч рублів.

Після такого розширення приміщення гімназії стало відповідати гігієнічним і педагогічним вимогам. Вікна усіх її класів, наповнюваність яких становила 40-45 учениць, дивилися у бік сонця. У класах стало вдосталь свіжого повітря. На третьому поверсі з'явилася актові зала, а на першому - педагогічні класи. Почесні опікуни не залишали гімназію поза своєї уваги. На потреби бібліотеки щорічно жертвували **Лев І. Бродський** - по 300 рублів, а **С. С. Могилювцев** і **І. І. Моссаківський** - по 500 рублів, і ще по 700 рублів на покращення викладання мистецтв. Чимало чого робив для гімназії її опікун - Київський цивільний губернатор генерал-майор **Ф. Ф. Трепов**. Він домігся, зокрема, збільшення щорічної платні для однієї із наглядачок із 100 до 300 рублів. А бажаючих навчатися у цій гімназії, як і раніше, не бракувало. 1899 року із 237 поданих прохань про зарахування було задоволено лише 80. Зараховані до неї, окрім навчання влаштовували літературно-музичні вечори, на яких читали вірші, співали пісень, грали на фортепіано. Упродовж 1904-1907 років у ній викладав співи і керував хором **К. Г. Стеценко**. 1914 року у гімназії з'явилися для її бідних учениць іменні стипендії - в пам'ять її багатолітнього викладача у **М. М. Буренкова** та імені спадкоємця престолу, цесаревича і великого князя Олексія Миколайовича. Перервані громадянською війною заняття у ній відновилися 13 вересня 1919 року.

За радянської влади у приміщенні колишньої Києво-Подільської жіночої гімназії на вулиці Покровській, 4-8 містилася спочатку трудова школа № 19, потім середня школа № 100, якій присвятив свої романи "Дуже добре" і "Десятикласники" український письменник **О. І. Копиленко**, а сьогодні його займає ліцей № 100 "Поділ".

50. **ОЛЬГІНСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ**. Див. 47. "Київська жіноча гімназія святої княгині Ольги"

51. **ПЕРША МІСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ**. Дивися 35. "Приватна жіноча гімназія А. Стельмашенка"

52. ПРИВАТНА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ М. К. БАТЦЕЛЬ

Під час його реконструкції робітники виявили давніх часів підвали з непомірно товстими мурами, міцними склепіннями й цілим лабіринтом ходів. Другий дерев'яний поверх було надбудовано, як показали дослідження, десь у 1812-1814 роках. Усередині садиби валялися дерев'яні бруски, ймовірно, залишки від уже неіснуючих на той час інших споруд. Цю садибу у тодішньому Києві показували туристам, як «малороссийскую достопримечательность», стверджуючи, що вона належала українському гетьманові Івану Мазепі.

Заснований **Марією Карлівною Батцель** жіночий 7-класний навчальний заклад 1-го розряду містився у 1908-1911 роках на Подолі, в будинку **І. Б. Аринштейна** на вулиці Олександрівській, 32 (нині Сагайдачного, 8). Плата за навчання в його класах, де засновниця викладала німецьку мову, коливалася від 50 до 70 рублів на рік, а для бідних батьків вона була меншою.

Упродовж 1912-1913 років місцем перебування закладу, але вже під назвою "Києво-Печерська жіноча гімназія М. К. Батцель" значиться будинок **О. Б. Малькевича** на вулиці Московській, 15. При ній існував пансіон, за користування яким іногороднім вихованкам доводилося сплачувати щорічно по 235 рублів. Із часом гімназія зазнала розширення. Для її розміщення М. К. Батцель обрала 1914 року старовинний будинок **М. А. Шенфельда** на вулиці Суворовській, 2.

Під час Першої світової війни у гімназії навчалися у другу зміну частина учнів П'ятої (Києво-Печерської) чоловічої гімназії, позаяк їхнє приміщення на нинішній площі займав тоді військовий шпиталь.

23 квітня 1917 року М. К. Батцель померла. Дізнатися про подальшу долю її гімназії після цієї сумної події не вдалося. Відомо лише, що в будинку на вулиці Суворовській, 2, який до наших днів не зберігся, 1919 року функціонувала приватна Києво-Печерська жіноча гімназія 1-го Товариства викладачів.

Вулиця Олександрівська, 32 (нині Сагайдачного, 8)

53. ПРИВАТНА КИЄВО-ЛУК'ЯНІВСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ГРУПИ БАТЬКІВ

Дивися 116. "Приватний жіночий навчальний заклад 1-го розряду Н. П. Биковської".

54. ПРИВАТНА ЛІСОВА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА СПРИЯННЯ СЕРЕДНІЙ ЖІНОЧІЙ ОСВІТІ

Заснування у Пуща-Водиці цього навчального закладу відбувалося зовсім по-іншому, аніж майже одночасне заснування тут приватної Лісової чоловічої гімназії. Десь на початку 1913 року в середовищі київських педагогів і громадських діячів виникла думка про відкриття у цій, виключно благодійній у кліматичному відношенні місцевості гімназії для дівчат, які не могли похвалитися своїм добрим здоров'ям. Так з'явилося зареєстроване 13 червня 1913 року Товариство сприяння середній жіночій освіті у Києві та Київській губернії. Воно негайно порушило перед попечителем Київського навчального округу клопотання про якнайшвидше вирішення цього питання. Але для відкриття будь-якої жіночої гімназії потрібен був дозвіл самого імператора. Отож вирішено було, до отримання такого дозволу, розпочати цю корисну справу із заснування жіночого навчального закладу 1-го розряду у складі підготовчого та перших двох основних класів, що й було зроблено.

Вулиця Велика Дорогожицька (нині Ілленка), 14

Одна із найактивніших жінок згаданого Товариства, місцева дачевласниця **К. О. Козакевич** придбала за власні гроші іншу дачу на вулиці Лермонтовській (10-а лінія), яка відповідала усім вимогам навчального процесу. Після здійсненого поточного ремонту тут і розпочалися у перших числах вересня 1913 року заняття учениць навчального закладу, яке через кілька місяців 4 грудня, після отримання дозволу імператора, було перетворено в жіночу гімназію з повними правами урядових жіночих гімназій.

Утримувалася вона за рахунок коштів, що надходили від плати за навчання, та пожертвувань, які в розмірі по 1 тисячі рублів надавали щорічно подружжя **В. П. і К. О. Козакевичів**, Товариство благоустрою Пуща-Водиці і Товариство сприяння середній жіночій освіті у Києві.

10 червня 1915 року померла опікунша гімназії **Катерина Олексіївна Козакевич**. Вона знайшла вічний для себе спокій на погості місцевої Серафимівської церкви. Умови існування гімназії різко погіршилися. Начальниця Н. Мямліна зняла із себе всю відповідальність за її подальшу долю.

На підставі наказу Головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту від 6 вересня 1915 року навчальний заклад було евакуйовано до Москви. Повернувшись у серпні 1916 року до Пуща-Водиці, він продовжував існування на межі виживання. Його приміщення на дачі Козакевичів потребувало капітального ремонту, на виконання якого гроші не знаходилися. Отож керівництву гімназії не залишалося нічого іншого, як перебратися до Києва. Це сталося у липні 1917 року. Її новим пристанищем стала найнята садиба на вулиці Великій Дорогожицькій (нині Ілленка), 14. Перебуваючи за новою адресою, гімназія зберігала свої особливості.

Орієнтуючись у своїй роботі на навчальний план і програму Міністерства народної освіти, її викладацький персонал значною мірою виправляв і доповнював їх у відповідності з вимогами наукової педагогіки й самого життя. Це стосувалося, зокрема, викладання природознавства. У садку при гімназії дітей знайомили з простими прийомами у садівництві і городництві. Кількість їх у кожному класі не перевищувала 30 осіб. До підготовчих класів приймалися також і хлопчики. За радянської влади гімназія припинила своє існування.

55. ПРИВАТНА ЛЮТЕРАНСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ СВЯТОЇ КАТЕРИНИ

Коротка історія київської лютеранської громади та заснованого нею змішаного навчального закладу подана в сюжеті "Приватне Лютеранське чоловіче реальне училище святої Катерини". Після перетворення чоловічої частини навчального закладу в реальне училище його протилежна за статевою ознакою частина отримала статус 3-класного жіночого училища. Останнє після 1894 року стало прогімназією, а у серпні 1897 - гімназією у складі молодшого і старшого підготовчих та перших чотирьох основних класів. До неї приймали дівчат без огляду на їхнє віросповідання, плата за навчання у ній була невисокою. Такий стан речей цілком улаштував міську владу, позаяк у Києві тоді відчувався гострий дефіцит у жіночих середніх навчальних закладах.

Вихованці училища і вихованки гімназії перебували певний час в одному триповерховому будинку, спорудженому саме для училища на вулиці Лютеранській, 20, відчуваючи постійні незручності через тисняву. А вже 1899 року гімназія стала 5-класною і кількість її учениць досягла тоді цифри 235. Отож гостро постало питання про спорудження для гімназії власного будинку. Його проект склав академік архітектури **В. М. Ніколаєв**. Відомий своєю добропорядністю та енергією пастор **Ф. Д. Вязем** залучив до пожертвувань не лише лютеран, але й православних та іудеїв. Необхідні для спорудження під наглядом київського архітектора **М. В. Клуга** двоповерхової мурованої будівлі 25 тисяч рублів таким чином було зібрано, і 23 жовтня 1900 року її було освячено в присутності всього педагогічного колективу й вихованок гімназії та багатьох запрошених осіб. Розміщена в глибині садиби на вулиці Лютеранській, 18, вона мала великі вікна і 11 просторих класних кімнат, які з обох боків прилягали до широкого і світлого коридору. Особливістю споруди була відсутність у ній житлових квартир.

Будинок жіночої гімназії С. В. Ігнат'євої на вулиці Пушкінській, 32

Як зазначає відомий знавець історії Києва **Анатолій Кончаковський** у своїй статті "Булгакови, Надія. Сестра майстра - роки мандрів", надрукованій у газеті "Дзеркало тижня" №49 (728) за 27 грудня

2008 року, усі 4 сестри письменника **М. О. Булгакова**, а саме **Надя, Льоля, Варя і Віра** навчалися у цій гімназії. Вона відрізнялася від інших навчальних закладів міста винятковою вимогливістю до поведінки та зовнішнього вигляду учнів. Суворо заборонялося будь-яка вільність в одязі та зачісці - тільки форма і жодних прикрас. За найменше порушення дівчат просто не допускали до занять і негайно викликали батьків. Чимало предметів у цьому навчальному закладі викладалися німецькою мовою, хоча поглиблено вивчали й інші іноземні мови.

На початку Першої світової війни вихованки гімназії виготовили й надіслали до діючої армії великий пакет теплої білизни та теплих в'язаних речей, за що начальниця гімназії, колишня вихованка, а згодом і упродовж 25-ти років класна дама Інституту шляхетних дівчат **Є. Х. Майер** отримала від інтенданта армій Південно-Західного фронту **А. Ердмана** подяку. Приміщення гімназії було пристосовано під власний шпиталь імператриці Марії Федорівни, через що її вихованки продовжили своє навчання в будинку жіночої гімназії С. В. Ігнат'євої на вулиці Пушкінській, 32.

За радянських часів будинок гімназії тривалий час займав науково-дослідний Інститут цукрової промисловості, а сьогодні він перебуває на реставрації.

56. ПРИВАТНА ПЕРША ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ імені О. Ф. ПЛЕТНЬОВОЇ ТОВАРИСТВА СПРИЯННЯ СЕРЕДНЬОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ У КИЄВІ

Дивися 58. "Приватна Києво-Печерська жіноча гімназія О.Ф. Плетньової"

57. ПРИВАТНА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ 1-го ТОВАРИСТВА ВИКЛАДАЧІВ

Дивися 52. "Приватна жіноча гімназія М. К. Батцель"

58. ПРИВАТНА КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ О. Ф. ПЛЕТНЬОВОЇ

Уже добігало кінця XIX століття, а мешканці Печерська продовжували залишатися у себе без будь-якого жіночого навчального закладу. Для виконання свого рішення про відкриття тут урядової жіночої гімназії у міської влади не знаходилися кошти.

Отож змінити ситуацію на краще взялася донька мирового судді **Григоренка** (його садиба містилася на вулиці Різницькій 2), дружина дворянина **Ольга Федорівна Плетньова**. Підтримана печерянами, вона звернулася до міської думи із клопотанням про виділення їй щорічної субсидії у розмірі 1500 рублів, необхідної для наймання приміщення, в якому міг би розміститися її навчальний заклад. Міська дума задовольнила це клопотання, а київський губернатор затвердив її рішення, і 2 червня 1900 року в бельєтажі і частині верхнього поверху будинку **М. Є. Керсалової** на вулиці Московській, 12 розпочало своє життя жіноче училище 1-го розряду. 1902 року воно перебирається до родинної садиби на тій самій вулиці Московській, 34, ріг вулиці Різницької, 2, де для нього було споруджено тоді за проектом київського архітектора **О. В. Кобелева** гарної архітектури мурований будинок і стає тут 1903 року 4-класною, а з часом, поповнюючись класами, і повноцінною жіночою гімназією. У ній упродовж 1906-1910 років навчалася майбутня народна артистка СРСР

А. К. Тарасова.

Із якихось причин О. Ф. Плетньова відмовляється 1910 року утримувати власну гімназію, і за рішенням її Опікунської ради вона тимчасово припиняє своє існування, а замість неї Ольга Федорівна засновує у квітні наступного року жіноче комерційне училище з вечірніми підготовчими курсами при ньому. Це училище 4 травня 1912 року перебирається звідси до будинку Є. І. Мармора на вулиці Миколаївській (нині Городецького), 10, де існувало до радянських часів, а в будинку на вулиці Різницькій, 2 поновлює із серпня 1912 року своє функціонування й гімназія. Під час Першої світової війни у ній навчалися вихованці П'ятої Києво-Печерської чоловічої гімназії, приміщення якої було пристосовано під військовий шпиталь.

Плетньова усвідомлювала обмеженість власних сил, необхідних для подальшого розвитку гімназії у нових умовах, що настали, а тому й вирішила подарувати Товариству сприяння жіночій середній освіті, що існувало вже певний час у Києві. Урочиста церемонія з цього приводу відбулася у приміщенні гімназії 2 жовтня 1916 року. Ця дата вважається днем народження нового навчального закладу, який отримав, із дозволу Міністерства народної освіти, назву "Перша жіноча гімназія імені О. Ф. Плетньової Товариства сприяння жіночій середній освіті у Києві". Її існування припинила радянська влада, а сама О. Ф. Плетньова, схоже, виїхала до Румунії. На превеликий жаль, будинок колишніх жіночих гімназій на вулиці Різницькій, 2, нещодавно було знесено.

59. ПРИВАТНА КИЄВО-ШУЛЯВСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ СИДУН-ПЕТРОВОЇ

Дивися 24. "Приватна українська Києво-Шулявська чоловіча гімназія Товариства викладачів".

60. ПРИВАТНА ПОЛЬСЬКА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ В. А. ПЕРЕТЯТКОВИЧ

Дивися 26. "Приватна Польська чоловіча гімназія групи батьків"

61. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ 5-го ТОВАРИСТВА ВИКЛАДАЧІВ

Дивися 82. "Приватна жіноча гімназія М. І. Левандовської"

62. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА ПЕДАГОГІВ

Дивися 75. "Приватна жіноча гімназія В. О. Жеребцової"

63. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА "РУССКАЯ ШКОЛА"

Дивися 8. "Четверта чоловіча гімназія"

64. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ ТОВАРИСТВА КОЛИШНІХ ВИХОВАНОК ФУНДУКЛЕЇВСЬКОЇ ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЇ

Цей середній навчальний заклад деякий час існував із 1919 року в приміщенні Фундуклеївської жіночої гімназії на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 6.

65. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Н. Г. БАЙКОВОЇ

Свою багаторічну діяльність на освітянській ниві Н. Г. Байкова розпочала, схоже, із заснування приватної жіночої професійної школи крою і пошиття, яку вона перевела 1902 року до будинку на вулиці Гімназичній (нині Леонтовича), 2. За цією адресою школа значиться до 1906 року, коли почала з'являтися у місцевій пресі інформація про існування в будинку № 6 на цій самій вулиці жіночої професійної школи **Н. Г. Байкової** (з пансіоном при ній) за програмою урядових 4-класних прогімназій. При школі існувала майстерня, де її учениці виконували замовлення на пошиття жіночого одягу, а 1908 року при ній же стали діяти курси для дорослих, де їх навчали крою і пошиттю модного одягу.

Вулиця Кузнечна (нині Антоновича), 48

1909 року Н. Г. Байкова перетворює свою школу на 4-класну жіночу прогімназію, яка невдовзі стає жіночою гімназією з правами урядових гімназій із підготовчим класом та пансіоном. Вона 15 липня 1911 року перебирається до будинку **Звержховських С. Я. і Е. Б.** на вулиці Великій Васильківській, 77.

1912 року при гімназії поновив своє існування жіночий професійний клас для підготовки вчительок рукоділля, а 1914 року заснуються із цією ж метою 2-місячні курси для дорослих. 1914 року вона зайняла приміщення 3-го и 4-го поверхів фасадного будинку **В. Г. Іозефі** на вулиці Кузнечній (нині Антоновича), 48 і перебувала там до радянських часів. Її вихованки чомусь залишалися осторонь масового руху учнівської молоді до об'єднання, який спостерігаються у Києві до часів Тимчасового уряду. Але тоді ж вони отримали можливість продовжувати своє навчання у щойно заснованому загальноосвітньому восьмому класі, по закінченні якого отримували право вступу до вищих навчальних закладів без додаткових іспитів. Після Жовтневого перевороту 1917 року Н. Г. Байкова начебто заявила, що швидше піде у посудомийники, аніж буде навчати дітей робітників.

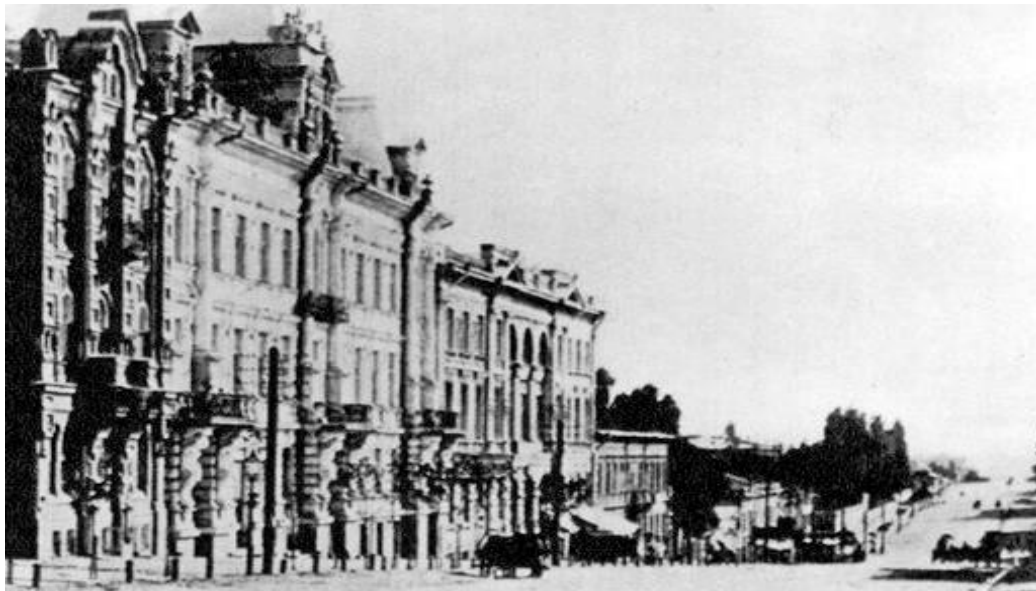
Події громадянської війни тимчасово припинили навчальний процес у гімназії. Його було відновлено у вересні 1919 року. Існування гімназії припинилося за радянської влади.

66. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ А. О. БЕЙТЕЛЬ

Підготовчий і перший основний класи свого жіночого навчального закладу 1-го розряду дворянка **Антоніна Олександрівна Бейтель** (у дівоцтві Алексеєва) відкрила 1882 року у квартирі 11-12 будинку **Хойновського** на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі., отримавши у 1860-х роках вищу освіту, певний час працювала педагогом, упродовж 9-ти років керувала дитячим садком і школою

великої княгині Катерини Михайлівни в Орієнбаумі, а потім переїхала до Києва. 1883 року при її училищі, яке працювало за гімназичною програмою, було відкрито і в будинку Ф. Г. Міхельсона на вулиці Новоєлизаветинській (нині Пушкінська), 35 розміщено дитячий садок, а 1885 року й сам навчальний заклад перебрався до цього будинку та став 4-класним. від цього часу розпочалося його стрімке зростання. Упродовж наступних двох років він поповнюється пансіоном та ще трьома класами і стає 7-класним навчальним закладом 1-го розряду та 1906 року набуває на загальних підставах статусу гімназії з правами урядових гімназій і 1889 року перебирається до будинку **Ф. Г. Міхельсона**, але вже на вулиці Володимирській, 47. Вона, разом із пансіоном і дитячим садком, займає у ньому перший поверх.

Жіночу гімназію А. О. Бейтель спіткала така сама гірка доля, як і свого часу чоловічу прогімназію Г. А. Валькера та гімназію В. І. Петра. Обставини, що склалися, змусили її 1909 року припинити своє існування.

Вулиця Володимирська, 47 (у центрі)

67. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Є. В. БРАГІНЦЕВОЇ

Передмістя Солом'янка розпочало своє перебування в межах Києва лише з 1910 року. Вже тоді освітні потреби її мешканців, кількість яких перевищувала 11 тисяч чоловік, задовольняла досить розгалужена мережа середніх і нижчих навчальних закладів. До неї належала і приватна жіноча гімназія Є.В. Брагінцевої. Вона містилася на вулиці Новій, 24. Її розвиток відбувся за шаблоном. Не пізніше 1899 року Євгенія Володимирівна заснувала приватне жіноче училище 2-го розряду, яке 1908 року, з дозволу Міністерства народної освіти, стало 4-класною прогімназією у складі підготовчих і перших основних класів. Останню 1909 року було перетворено в гімназію з правами урядових гімназій. Її існування позбавило багатьох солом'янських дівчат від втомлюючих, зважаючи на відстань, відвідувань жіночих навчальних закладів Києва.

68. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Л. Ю. БРАТКОВОЇ

Дружина лікаря-гінеколога, який тримав фельдшерсько-акушерську школу, **Любов Юхимівна Браткова** спочатку заснувала жіночий навчальний заклад 3-го розряду, який 1902 року містився у будинку на вулиці Великій Васильківській, 102, а 1902 року - у будинку на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 32.

Наступного року він перебрався до спеціально спорудженого для нього подружжям **М. П. і Л. Ю. Братковими** двоповерхового будинку на вулиці Малій Васильківській (нині Шота Руставелі), 37, де цей навчальний заклад став 1906 року прогімназією, при якій діяли за програмою жіночих гімназій вечірні загальноосвітні курси, а наступного року - гімназією з правами урядових гімназій. 1911 року вона опинилася на межі насильницького закриття через те, що чиновники із Київського навчального округу сприймали її як надмірно "Кадетською", що проявлялося у значній кількості серед її вихованок осіб єврейського походження. Вони здійснювали на персонал навчального закладу та його вихованок шалений тиск, примушуючи останніх по 2 рази здавати випускні іспити. Але все обійшлося, і гімназія продовжувала існувати далі. Її вихованкам під час Першої світової війни довелося прийняти до свого приміщення на навчання учнів 4-ї чоловічої гімназії та учениць Лютеранського жіночого реального училища святої Катерини, позаяк їхні приміщення було пристосовано тоді під військові госпіталі. Громадянська війна припинила заняття в цій гімназії. Вони відновилися у вересні 1919 року, але вже у закладі, який мав назву "Приватна чоловіча гімназія 1-го Товариства "Групи викладачів".

69. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ В. М. ВАЩЕНКО-ЗАХАРЧЕНКО

Ще у 1860-х роках найбільш свідомі представники київської громадськості звернули увагу на те, що справи із станом жіночої освіти у рідному місті дуже кепські. І дійсно, на 70 тисяч його населення тоді існували лише Фундуклеївська жіноча гімназія на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 6 з її Подільським відділенням, Інститут шляхетних дівчат на вулиці Інститутській, 5 та ще дві школи для дівчат у Либідській поліцейній дільниці - одна при Свято-Троїцькій церкві на Новій Забудові (не збереглася, містилася біля нинішнього театру оперети), а інша перебувала у приватній власності.

За постійної відсутності вільних місць у зазначених вище навчальних закладах багато юнок не мали можливості отримати середню освіту, що перешкоджало їм влаштувати самостійне життя і заробляти гроші на потреби чи то виробничому (ремісниці, конторщиці тощо), чи то науковому.

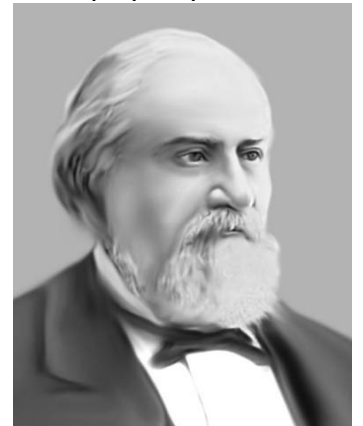
В.М.Ващенко-Захарченко

Та навіть і ті з них, кому доля посприяла сісти за гімназичну або інститутську лаву, повною мірою відчували на собі недосконалість тогочасного навчального процесу, пов'язаного із переповненістю шкільних класів. Позаяк вони нараховували у своєму складі 60 і більше учениць, то кожна з них виходила до класної дошки не частіше одного разу на 2-3 тижні.

У місті чудово розуміли, що зарадити справі могла б приватна жіноча гімназія, яких тоді було вдовосталь у країнах Західної Європи і до влаштування якої готувався Петербург. Проте через відсутність приватної ініціативи та апатію суспільства в цілому це питання в Києві упродовж тривалого часу не вирішувалося.

Лише наприкінці 1877 року такий ініціатор, нарешті, з'явився. Ним виявився професор місцевого університету **М. Є. Ващенко-Захарченко**. При ній існував також і пансіон, наглядачками, в якому працювали французенки, німкені та англійки. Це означало, що вагоме місце в її навчальному процесі посідало вивчення іноземних мов, у тому числі й класичних. Вихованки гімназії, яких 1885 року нараховувалося 270 осіб, поділялися на 3 категорії: повні пансіонерки, напівпансіонерки (перебували в приміщенні гімназії до 8-ої години вечора, готували в ньому уроки на наступний день і отримували сніданок та обід) і ті, що перебували поза пансіоном. Розмір щорічної плати за навчання тут був дещо вищим, аніж у державних гімназіях і становив для них відповідно 450, 250 та 75 рублів. Проте цих коштів не вистачало, і через деякий час гімназія потрапила була у скрутне становище, яке загрожувало навіть її існуванню. Допомога надійшла з боку Міністерства освіти, яке встановило для неї, починаючи з 1885 року, щорічну грошову субсидію у розмірі 5 тис. рублів.

М. Є. Ващенко-Захарченко

Будівля, у якій знаходилася Приватна жіноча гімназія В. М. Ващенко-Захарченко

Перебуваючи з 24 листопада 1880 року на посаді начальниці власної гімназії, В. М. Ващенко-Захарченко пильно стежила за навчальним процесом та поповненням учнівської бібліотеки і сама викладала у ній французьку мову. Вона повсякчас дбала, щоб її навчальний заклад відповідав найвищим педагогічним і гуманістичним вимогам. Викладачами у ньому працювали переважно друзі її чоловіка - професори місцевого університету. У ньому ж навчалися українська драматична актриса, режисер, видатний

педагог, організатор театральної освіти в Україні **М. М. Старицька**, донька видатного українського письменника М. П. Старицького.

Останні роки свого життя **Віра Миколаївна** тяжко хворіла і, перебуваючи вдома, багато читала й займалася рукоділлям. Померла вона 2 серпня 1895 року і знайшла вічний для себе спокій на кладовищі Михайлівського Видубицького монастиря. 20 вересня 1898 року відбулося освячення пам'ятника (не зберігся), спорудженого на її могилі на кошти, зібрані по підписці серед колишніх вихованок, товаришів по роботі, друзів і рідних. Народилася В. М. Ващенко-Захарченко 1840 року в родині поміщика Тульської губернії М. Т. Мельницького. Отримавши педагогічну освіту, вона працювала викладачкою французької мови в навчальних закладах різних міст країни, а 1860 року перебралася на постійне проживання до Києва.

Після смерті засновниці керівництво гімназією перейшло до рук її найближчої сподвижниці **О. Т. Дучинської**. Опікунська рада 10 березня 1896 року обрала її начальницею цього навчального закладу, а його утримувачкою Міністерство народної освіти затвердило **Є. М. Ващенко-Захарченко** (донька покійної). Остання невдовзі відмовилася від цього звання, і Міністерство призначило на її місце ту саму О. Т. Дучинську.

Насамкінець варто зазначити, що слідом за В. М. Ващенко-Захарченко власну жіночу гімназію з пансіоном відкрила 1 вересня 1881 року **Е. Ф. Янста**. Затим такі гімназії почали з'являтися у місті, як гриби після дощу, і вже у 1913 році їх кількість становила вже близько 20.

70. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Н. В. ДЕШИНОЇ

ї 7-класний жіночий навчальний заклад 1-го розряду з програмою урядових жіночих гімназій 1907 року вже існував на Деміївці, на вулиці Великій Китаївській, 8. 1913 року він рекламувався вже, як прогімназія. **Ніна Василівна**, треба гадати, встигла домогтися для неї статусу повноправної гімназії. В одному будинку із нею існувало також і 2-класне сільське залізничне училище при станції Київ-2.

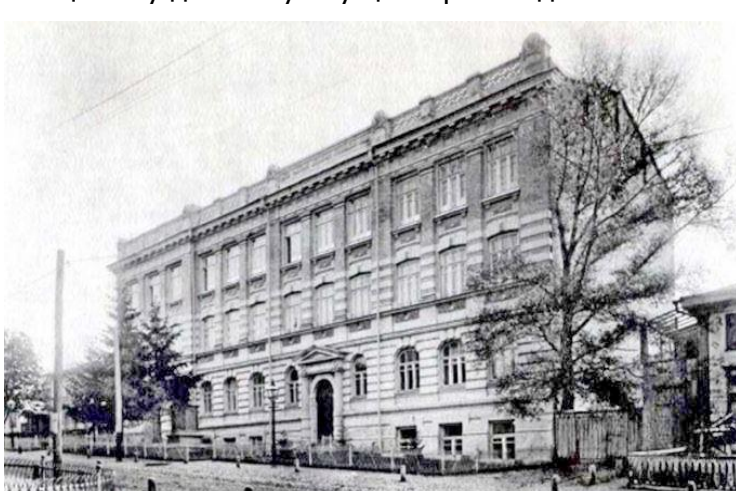
71. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Е. К. ДОМАНСЬКОЇ

Цей середній навчальний заклад у складі підготовчого та перших чотирьох основних класів почав працювати, з дозволу попечителя Київського навчального округу, з 1 вересня 1917 року в будинку **К. З. Олецької** на вулиці Гоголівській, 7 за програмою чоловічих гімназій. З урахуванням вимог того часу у ньому було запроваджено викладання англійської мови. Три вихованки православного віросповідання отримували стипендію. Своє існування гімназія припинила за радянської влади.

72. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ О. Т. ДУЧИНСЬКОЇ

Очолити 1896 року за велінням долі колишню жіночу гімназію В. М. Ващенко-Захарченко, талановитий педагог і автор підручників для недільних шкіл дворянка **Олександра Тимофіївна Дучинська** продовжила її подальший розвиток. 1901 року цей аристократичний навчальний заклад складався із підготовчого, семи основних восьмого педагогічного класів, у яких працювали 18 викладачів, 11 викладачок та 6 наглядочок і які заповнювали 358 учениць. Із них належали до віри православної - 67 %, католицької - 16,5 %, іудейської - 10,4 % і лютеранської - 5,5 %. Кількість тих, що походили із родин дворян і чиновників, становила 67,5 %, почесних громадян і купців - 17,5 %, міщан - 13,5 % і селян - усього 1,5 %. По закінченні гімназії усі вони отримували звання домашньої наставниці.

На території придбаних 1901 року за власні кошти садиб на вулиці Тимофіївській (нині Михайла Коцюбинського), 7 і 9 невгамовна О. Т. Дучинська розпочала спорудження окремого для гімназії триповерхового будинку за проектом, що його склали місцеві інженери **Ф. Ф. Ессен** та **В. О. Осмак**. Неоціненну допомогу їй у цій справі надавав член опікунської ради гімназії, доктор історії Г. О. Афанасьєв.

Вулиця Тимофіївська, 7. Гімназія О. Т. Дучинської

Споруджена за 85 тисяч рублів і освячена 12 жовтня 1902 року нова будівля мала вдосталь свіжого повітря та світла і відповідала усім вимогам шкільної гігієни. До неї 1902 року і перебралася із будинку на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 22 гімназія О. Т. Дучинської. Вже в ній відбулися 1903 року урочистості, пов'язані із 25-річним ювілеєм цього знаного тоді в місті навчального закладу.

1911 року при гімназії за ініціативою її директриси та з дозволу попечителя Київського навчального округу було засновано премію імені колишнього члена її опікунської ради **О. І. Ясинського**, яка за рішенням конкурсної 1903 р. комісії присуджувалася за кращий підручник із

педагогіки. Перший такий конкурс відбувся 15 серпня 1913 року, а наступний - рівно через 2 роки.

У повсякденному житті гімназії активну участь брали також і батьки її вихованок. Один із них, а саме професор **Л. М. Яснопольський** висловив 1912 року думку про необхідність заснування в Києві, за прикладом Петербурга, батьківський гурток із метою розробки і впровадження у життя положень про правильне виховання підростаючого покоління. Цю ідею підхопив лікар **Яроцький**, який укупі з кількома своїми однодумцями розробив статут майбутньої громадської організації (затверджено 13 червня 1913 року). Перші установчі збори її членів відбулися 10 листопада 1913 року. Батьківський гурток,

Н. Л. ГЕРКЕН-РУСОВА

Е. И. ТЕЛИГА.

И. А. САВЕНКО

О. А. КОРЧАК-ЧЕПУРКОВСКАЯ

О. П. КОСАЧ

Учениці гімназії О. Т. Дучинської

який існував під головуванням Яроцького при гімназії, діяв за досить широкою і різноплановою програмою. На його засіданнях часто виступала зі своїми доповідями сама О. Т. Дучинська.

У післяреволюційні буремні роки гімназію О. Т. Дучинської об'єднали із приватною жіночою гімназією М. В. Клуссінж та перевели до приміщення останньої на Бібіковському бульварі, 23, а звідти обидва навчальні заклади помандрували до будинку Комерційного училища на Бібіковському бульварі, 54 (нинішня адреса - провулок Ганни Горської, 3).

Могила померлої 1934 року О. Т. Дучинської зберігається на Байковому цвинтарі у Києві. А будинок її гімназії на вулиці Михайла Коцюбинського, 7 займає сьогодні Рахункова палата України.

В гімназії викладали згідно з державним освітнім планом. Кафедра лекторів була ретельно підібрана й у першій жіночій гімназії викладали наступні предмети:

- Закон Божий — **Н. Фаворов**.
- Педагогіка — **Г. Полетаєв**.
- Математика, фізика, космографія — **В. Єрмаков, М. Ващенко-Захарченко**.
- Природознавство — **Ф. Гарнич-Гарницький**.
- Історія — **О. Романович-Словатинський, О. Козлов**.
- Російська мова та словесність — **В. Малінін**.

Відомі випускниці

- **Анастасія Грінченко** (донька Бориса Грінченка) — поетеса, письменниця, перекладачка, революціонерка. Першою переклала українською Марка Твена.
- **Олена Шовгенова** (у шлюбі **Теліга**) — українська поетеса, діячка ОУН.
- **Марія Старицька** — акторка, режисерка і педагогиня, заслужена артистка УСРР (з 1926 року).
- **Регіна Горовиць** — українська піаністка
- **Ольга Петрівна Косач** — письменниця, викладачка та етнографка, донька Олени Пчілки та сестра Лесі Українки.
- Доньки лікаря **Миколи Старжеска** — **Олександра та Наталія**, художниці, жили в Парижі.
- **Ганна Чикаленко-Келлер** — українська журналістка, жіноча діячка, перекладачка, бібліографка, публіцистка, фейлетоністка, перекладачка, журналістка. Дочка Є. Чикаленка, дружина німецького лінгвіста Келлера.
- **Катерина Масляникова** — піаністка, акомпаніаторка, засновниця та співробітниця нотного відділу Центральної наукової бібліотеки, дочка Миколи Лисенко.
- **Людмила Морозова** — українська художниця, проживала з 1951 року в США, похована у 1997 році, за заповітом, в Києві на кладовищі в Берковцях.

73. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ К. С. ЄВСЕЄВОЇ

Заснований 1901 року **Катериною Степанівною Євсєєвою** жіночий навчальний заклад 3-го розряду мав приміщення у будинку на Андріївському узвозі, 2. Перетворений на 7-класний навчальний заклад 1-го розряду, він перебирається 1903 року до будинку на вулиці Олександрівській, 93 (нині Сагайдачного, 37) і залишається тут до 1913 року, маючи із 1906 року статус повноправної жіночої гімназії. Наступна її адреса — та сама вулиця Олександрівська, 95 (нині Сагайдачного, 37).

Остання згадка в пресі про цю гімназію датується другою половиною 1919 року.

74. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ А. В. ЖЕКУЛІНОЇ

Жекуліна А. В.

1906 року гімназія перебралася до будинку на вулиці Велика Підвальна (нині Ярославів Вал), 36. Пізніше А. В. Жекуліна спромоглася спорудити для неї за проектом місцевого архітектора В. О. Осьмака власний великий будинок на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 27. Його освячення ієрейським чином відбулося 22 жовтня 1912 року в присутності вищих чинів місцевої влади. Приміщення ж за попередньою адресою залишилися для заснованих нею вечірніх Вищих жіночих курсів (ВЖК).

Ця гімназія з правами урядових жіночих гімназій була однією із найвідоміших і найпопулярніших середніх навчальних закладів міста. Заснована дружиною журналіста **Аделаїдою Володимирівною** 1 вересня 1905 року на базі власного жіночого навчального закладу 2-го розряду, що короткий час перебуває в будинку на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 4, у складі перших трьох класів, вона містилася на вулиці Володимирській, 61/11.

При ній існувало підготовче училище 3-го розряду, яке складалося із дитячого садка і двох класів. Батьки дітей обох статей сплачували за їхнє перебування у дитячому садку (з урахуванням вартості гарячих сніданків) - 100 рублів, за навчання у молодшому підготовчому класі - 150 рублів, у старшому підготовчому класі - 200 рублів і в решті класів - по 250 рублів щорічно. До початку функціонування гімназії два таких училища, засновані 1902 року В. Жекуліною, існували в будинках на вулиці Інститутській, 16 (не зберігся) та на вулиці Миколаївській (нині Городецького), 9.

Вулиця Січових Стрільців (Артема), 27

Під час Першої світової війни у приміщенні гімназії було деякий час відділення земського госпіталю, яке утримувалося на кошти викладачів, учениць та їхніх батьків. У травні 1916 року тут відбувався збір київських скаутів (юних розвідників і розвідниць), а у 1917 і 1918 роках - місцеві вибори депутатів відповідно до українських Установчих зборів. Не відмовлялася А. В. Жекуліна і від участі в громадському житті міста: 1915 року обіймала посаду голови шпитальної комісії чоловічого і жіночого відділень Тетянинського комітету по збору пожертвувань на користь осіб, що постраждали від воєнних дій, 1916 року стала однією із заступниць голови Київського обласного педагогічного Товариства **В. П. Науменка**, 1917р. надала притулок у своїй гімназії канцелярії Центрального Представницького Комітету середньо-навчальних закладів Києва, 1919р. організувала, разом зі своїм однодумцем **Д. М. Одинцем**, Тимчасовий комітет "Білий Хрест" з метою відкриття їдалень і гуртожитків для чинів Добровольчої Армії (через дорожнечу в Києві. До радянської влади А. В. Жекуліна ставилася спокійно, але все ж емігрувала зі своїм чоловіком до Чехії. У її будинку на вулиці Артема (Січових Стрільців), 27 до 2-ї Світової війни функціонували спочатку трудова школа №64, а згодом українська школа № 1, під час окупації німці тримали в ньому у жахливих умовах людей перед відправленням їх до Німеччини, після визволення Києва тут було розгорнуто військовий шпиталь, де перебував тимчасово на лікуванні поранений М. Ф. Ватутін, а сьогодні цей історичний будинок займає середня школа № 138.

75. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ В. О. ЖЕРЕБЦОВОЇ

Дворянка **Варвара Олександрівна Жеребцова** закінчила 1875 року Житомирську Маріїнську гімназію, де вивчала нові мови. Пропрацювавши деякий час на посаді класної наглядки у київській приватній жіночій гімназії А.О. Бейтель, вона відкрила 1903 року у провулку Рильському, 6 власний невеликий навчальний заклад, кількість учениць якого складала спочатку 7 осіб. Із часом він переріс в училище 1-го розряду, згодом у прогімназію і, зрештою 1907 року, у 8-класну жіночу гімназію, що мала права урядових гімназій.

При гімназії існували пансіон і дитячий садок. Усі вони із 1907 року містилися вже на вулиці Золо-

товорітській, 3. 1908 року гімназія, разом із ними, перейшла до більш пристосованого для навчального процесу приміщення на тій самій вулиці Золотоворітській, 11. Із 1 серпня 1911 року вони вже у будинку на вулиці Володимирській, 16, де зайняли чудово відремонтовані приміщення, в яких до цього перебувала Перша київська чоловіча гімназія групи батьків, що перебралася звідси до будинку міського голови І. М. Д'якова на площі Миколаївській (нині Івана Франка), 4. Тут при гімназії діяли, за зразком Варшавських гімназій, 2-річні педагогічні курси французької мови, а в її старших класах викладалася латинська мова.

Жеребцова була релігійною жінкою і постійно піклувалася про кожну із своїх вихованок, яких 1915 року нараховувалося 450 осіб. Останні відповідали тим же і по закінченні гімназії просили її (слідом за батьківським) благословення на свій шлюб. Померла В. О. Жеребцова 28 березня 1915 року на 59 році життя і знайшла вічний для себе спокій на Аскольдовій могилі в Києві. Гімназія продовжувала існувати під керівництвом її сестри Марії Олександрівни Жеребцової. Вона написала і видала про В. О. Жеребцову брошуру та заснувала стипендіальний фонд її імені. Гімназія зажила слави однієї з кращих на той час у Києві. Але з якихось причин вона перейшла у листопаді 1917 року до рук іншої особи, а саме **А. К. Короткевич**, яка заснувала наприкінці 1919 року курси французької мови при гімназії та для однієї із її учениць стипендію імені своєї першої попередниці.

76. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ С. В. ІГНАТЬЄВОЇ

Вулиця Пушкінська, 32

Заснований **Софією Всеволодівною** 7-класний жіночий навчальний заклад 1-го розряду містився короткий час на вулиці Пушкінській, 10, а у липні 1904 року його було переведено до будинку на тій самій вулиці Пушкінській, 32. Вже 1909 року він набув статусу гімназії з повними правами урядових гімназій, яка 1915 року стає 8-класною і з часу російську мову у ній викладає С. Зелінська-Луначарська, громадська діячка Києва, дружина брата радянського державного діяча А. В. Луначарського. У її приміщеннях навчалися упродовж 1916-1917 років учениці лютеранської жіночої гімназії святої Катерини, позаяк приміщення останньої було під військовий шпиталь. За останньою адресою містилася адреса ілюстрованого журналу для сім'ї і школи "Утро жизни", який видавала С. В. Ігнат'єва.

77. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Г. Ю. КАРНИЦЬКОЇ

Те саме, що й 83. "Приватна жіноча гімназія Г. Ю. Лефрансуа-Карницької".

78. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ М. В. КЛУССІНШ

Навчальний заклад з пансіоном під такою назвою 1904 року вже існував на вулиці Бульварно-Кудрявській, 40. **Марія Василівна Клуссінш**, можливо, латишка за походженням, дружина викладача німецької мови Київського Кадетського корпусу, заснувала його для осіб із середнім життєвим достатком. Щорічна плата за навчання у підготовчому класі складала 70 рублів, а в решті класів - 80 рублів. 1908 року в житті гімназії, якою вона стала попереднього року, сталися дві різні за своїм значенням події. Перша із них була пов'язана із самогубством її 18-річної вихованки **Феліксії Младецької**, яка в

Вулиця Бульварно-Кудрявська, 40

ніч на 9 квітня стрілялася в Голосіївському лісі із револьвера зі своїм коханим хлопцем, 19-річним вихованцем Четвертої чоловічої гімназії Петром Меффетом. Дата другої події - 10 серпня, коли гімназія перебралася в спеціально споруджений для неї будинок на Бібіковському (нині Тараса Шевченка) бульварі, 23.

Після 1917 року злиття гімназії М. В. Клусінш із жіночою гімназією О. Т. Дучинської, що функціонувала у власному будинку на вулиці Тимофіївській (нині Михайла Коцюбинського), 7, сліди Марії Василівни загубилися. Дещо пізніше об'єднану гімназію було переведено із будинку на Бібіковському бульварі, 23 до будинку Комерційного училища 1-го Товариства викладачів на Бібіковському бульварі, 54 (нинішня адреса - провулок Алли Горської (Чеслава Белінського), 3. Сьогодні будинок колишньої гімназії М. В. Клусінш займає Педагогічний коледж при Національному університеті імені Тараса Шевченка.

79. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Н. В. КОНОПАЦЬКОЇ

У травні 1900 року дружина вчителя **Н. В. Конопатська** звернулася до Міської думи із клопотанням про надання їй грошової субсидії з метою заснування на Лук'янівці приватного жіночого навчального закладу. Підтримане училищною комісією при Міській думі, це клопотання було задоволено і 1900 року цей заклад 1-го розряду розпочав своє існування в будинку на вулиці Львівській (нині Січових Стрільців), 89. Року 1903 він став 6-класною прогімназією і перебрався до будинку на вулиці Львівській, 18, де 1905 року отримав статус приватної жіночої гімназії з правами урядових гімназій.

Її місце за попередньою адресою зайняло міське жіноче приходське училище № 17 імені Царя-Визволителя Олександра II. Із 1936 року тут містилася єврейська школа для глухих дітей, а сьогодні - Вища Рада юстиції України.

Під час воєнного лихоліття і громадянської війни вихованки гімназії навчалися у другу зміну в приміщенні приватної Києво-Лук'янівської жіночої гімназії Групи батьків на вулиці Львівській, 75 та в будинку на вулиці Хрещатик, 1, а в її власному приміщенні на вулиці Львівській, 18 перебувала тимчасово Шоста чоловіча гімназія.

Вулиця Львівська (нині Січових Стрільців), 75

80. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ А. К. КОРОТКЕВИЧ

Дивися 75. "Приватна жіноча гімназія В. О. Жеребцової"

81. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ К. А. КРЮГЕР

Заснований **Катериною Августівною Крюгер** (1882-1942) 1901 року жіночий навчальний заклад 1-го розряду із пансіоном містився на Хрещатику, 17, звідки перебрався 1903 року на четвертий поверх будинку князя **Є. М. Трубецького** на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 44. 1906 року він став прогімназією, яка 1907 року отримала статус гімназії з правами урядових гімназій. Дещо пізніше при ній з'явився дитячий садок. Після спричиненої громадянською війною перерви заняття у ній відновилися у вересні 1919 року. За радянської влади гімназія припинила своє існування.

82. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ М. І. ЛЕВАНДОВСЬКОЇ

Свою діяльність на посаді начальниці жіночих навчальних закладів М. І. Левандовська розпочала 1891 року, коли на вулиці Маріїно-Благовіщенській (нині Саксаганського), 105 заснувала власне училище 1-го розряду з пансіоном. Затим воно перебувало в сусідніх будинках № 110 і 112, де 1903 року стало 6-класною прогімназією і перебралося до нового приміщення на тій самій

Статус повноцінної гімназії з правами урядових гімназій навчальний заклад **Марії Іванівни** отримав 1910 року і займав собою із 1907 року III і IV поверхи фасадного будинку К. К. Людмер на вулиці Володимирській, 81. Викладачками у ній працювали три рідні сестри та донька однієї із них, а серед вихованок перебувала майбутня заслужена артистка УРСР **Рита (Харитина) Нецадименко**. Сама ж начальниця гімназії мешкала за цією ж адресою у флігелі.

Свідцтво

1914 року опікунська рада гімназії звернулася через попечителя Київського навчального округу до Міністерства народної освіти із клопотанням про надання йому позики у сумі 100 тисяч рублів, необхідних для спорудження власного приміщення. Але невдовзі розпочалася Перша світова війна, і гімназію було евакуйовано до Ростова на Дону, а її приміщення тимчасово зайняла Холмська Цесаревича Олексія чоловіча гімназія.

Після повернення із евакуації гімназія М. І. Левандовської існувала у цьому будинку до 1919 року, коли її замінила приватна жіноча гімназія київського відділення Комітету Великої Княжни Тетяни Миколаївни, так звана Тетянинська гімназія, яка перебралася сюди із Бібіковського (нині Тараса Шевченка), бульвару і яка в свою чергу поступилася тоді ж місцем приватній жіночій гімназії 5-го Товариства викладачів, а за радянських часів, до початку Великої Вітчизняної війни тут функціонувала середня школа.

83. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Г. Ю. ЛЕФРАНСУА-КАРНИЦЬКОЇ

Будинок на вулиці Володимирській, 42 став місцем перебування заснованого **Ганною Юліївною Лефрансуа-Карницької** 1907 року власного жіночого навчального закладу 1-го розряду у складі молодшого і старшого підготовчих та першого і другого основних класів та пансіону. Сама вона викладала у ньому французьку мову. Навчання в закладі здійснювалося за програмою урядових жіночих гімназій. Та й він сам із 1910 року став гімназією, яка існувала до 1912 року.

84. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ С. І. ЛЬВОВОЇ

Свій 7-класний жіночий навчальний заклад 1-го розряду дружина професора **Софія Іванівна Львова** заснувала 1898 року. Він мав 2 відділення і пансіон, які часто змінювали адреси свого перебування. Це - вулиці Пушкінська, 12, Олександрівська, 97, Михайлівська, 19 та 22, Володимирська, 32 і 42 та Андріївський узвіз, 4. 1908 року училище отримало статус гімназії, вже перебуваючи із 1904 року в будинку на Хрещатику, 28. Окрім загально-освітніх предметів у ній викладалися латинська мова, бухгалтерія, музика, малювання, крій і пошиття, гігієна, домоводство тощо. Щорічна плата за навчання у гімназії становила 140 рублів (для бідних учениць - 100 рублів), а за перебування у пансіоні - 300 рублів. Її долю після 1909 року з'ясувати не вдалося.

Будинок В. Р. Гінца на вул. Бульварно-Кудрявській, 30 (ліворуч) на вулиці Бульварно-Кудрявській, 30. Наступного року вона отримала статус повноправної жіночої гімназії й існувала тут до радянських часів.

85. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ М. П. МИСНИКОВОЇ

Прогімназія **Марії Павлівни Мисникової** із правами урядових жіночих гімназій 1910 року

вже функціонувала в будинку **В. Р. Гінца** на вулиці Бульварно-Кудрявській, 30. Наступного року вона отримала статус повноправної жіночої гімназії й існувала тут до радянських часів.

86. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Л. О. ПОПЕЛЬ

Цей середній навчальний заклад із правами урядових гімназій та дитячим садком 1913 року вже функціонував у будинку **В. М. Кудашева** на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 12.

87. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ М. Ф. СТЕЛЬМАШЕНКО

Заснував цей навчальний заклад із правами урядових гімназій священник М. А. Стельмашенко, а керувала ним його дружина **М. Ф. Стельмашенко**. Своє існування він розпочав із 16 серпня 1906 року в квартирі № 3 будинку на вулиці Велика Підвальна (нині Ярославів Вал), 28 і тоді в його складі нараховувалося лише 28 учениць. Вони щорічно платили за навчання в підготовчому класі - 75 рублів і в основних класах - 100 рублів (діти бідних батьків - 70 рублів). Наступного року при гімназії вже існував пансіон, перебування в якому обходилося вихованкам в 300 рублів щорічно. Після здійсненої 1908 року певної реорганізації до неї стали приймати виключно тих дівчат, батьки яких дотримувалися християнської віри.

1910 року гімназія нараховувала у своєму складі близько 280 вихованок, і тоді ж вона перебралася до нового будинку, спорудженого згідно з задумом М. А. Стельмашенком у провулку Рильському, 10. Події Першої світової війни мали, схоже, негативний вплив на її розвиток. Так, 1915 року, наприклад, 8-й клас у ній закінчили лише 19 учениць, із яких 2 отримали звання домашніх наставниць, а решта - домашніх вчительок. 1917 року вона перейшла у підпорядкування міській владі і отримала нову назву "Перша Міська жіноча гімназія". Вона складалася із підготовчого і 8-ми основних класів. Після викликаної громадянською війною перерви заняття у ній розпочалися 20 вересня 1919 року і тривали до радянських часів.

Дивися ще сюжет 35. "Приватна чоловіча гімназія М. А. Стельмашенка".

88. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ "ТЕТЯНИНСКА"

Дивися 82. "Приватна жіноча гімназія М. І. Левандовської".

89. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ О. К. ТИТАРЕНКО

Місцем для розміщення заснованого 1906 року власного жіночого 7-класного навчального закладу 1-го розряду Олександра Карлівна обрала будинок на вулиці Великій Васильківській, 37. Отримавши статус повноправної приватної жіночої гімназії, він 1910 року перебрався до будинку Міхельсонів на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмельницького), 10. У цій гімназії упродовж 1910-1914 років навчалася майбутня народна артистка СРСР **А. К. Тарасова**. Гімназія мала 8-й педагогічний клас, який 1917 року було перетворено на загальноосвітній. О. К. Титаренко активно виступала проти українізації середніх навчальних закладів міста.

90. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ В. М. ТРИФОНОВОЇ

Свою педагогічну діяльність на посаді начальниці власних навчальних закладів **Віра Миколаївна** розпочала із заснування 1906 року в будинку на вулиці Пироговській, 4 початкового училища 3-го розряду для дітей обох статей. У травні 1908 року воно набуло статусу 4-класної прогімназії для дітей християнського віросповідання з повними правами урядових прогімназій, із пансіоном і підготовчим класом. У серпні наступного року попечитель Київського навчального округу **П.О. Зілов** дозволив В. М. Трифоновій перетворити прогімназію у повну 7-класну жіночу гімназію з усіма правами для її викладачів і вихованок. 1912 року у ній з'являється 8-й педагогічний клас, а 1917 року - дитячий садок, підготовчий і паралельні класи.

Будинок І. М. Істоміна на вулиці Борисоглібській, 11, ріг вулиці Братської, 12

Існування останніх було викликane "перенаселенням" основних класів. Існувала ця гімназія разом із дитячим садком та початковою школою при ній до утвердження у Києві радянської влади. Вона займала з 1911 року увесь верхній поверх нового будинку Родзянків на вулиці Великій Підвальної (нині Ярославів Вал), 14 і пожежа на його 7-му поверсі, що сталася 1917 року, дещо їй нашкодила. Тоді гімназією керували дві сестри Трифонові, скромні тружениці, що у ній ще й викладали.

91. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ О. Н. ЯНОВСЬКОЇ

Заснований **Оленою Никандрівною** 1907 року жіночий навчальний заклад 1-го розряду містився спочатку в будинку на вулиці Борисоглібській, 8. Отримавши невдовзі статус прогімназії з правами урядових гімназій, він 2 червня 1908 року перебирається до просторого приміщення в будинку **І. М. Істоміна** на тій самій вулиці Борисоглібській, 11, ріг вулиці Братської, 12.

Уже тут прогімназія стає 1912 року гімназією і займає чи не весь будинок І. М. Істоміна. Частиною своїх приміщень вона поділилася із Третьою чоловічою гімназією, вихованці якої тимчасово навчалися у них упродовж буремних 1914-1917 років. Сьогодні їх займає Київський професійний ліцей водного транспорту.

92. ПРИВАТНА ЖІНОЧА ГІМНАЗІЯ Е. Ф. ЯНСТИ

Пані **Емілія Фердинандівна Янста** зажила собі доброї слави насамперед серед іногородніх батьків, доньки яких, навчаючись у київських середніх навчальних закладах, мешкали в її приватному пансіоні. Спостерігаючи неспроможність цих жіночих навчальних закладів через свою переповненість задовольнити бажаючих отримати середню освіту, вона заснувала власне 7-класне жіноче училище 1-го розряду з підготовчим класом і пансіоном, яке містилося в будинку Крижанівського на розі вулиць Фундуклеївської (нині Богдана Хмельницького) і Несторівської (нині Івана Франка) і заняття в якому розпочалися 16 серпня 1879 року.

Із 1 вересня 1881 року цей навчальний заклад Продовжував існувати в будинку фон Брінкена на вулиці Великій Васильківській уже в статусі приватної жіночої гімназії, яка перебувала у мережі навчальних закладів Міністерства народної освіти. Вона стала другою в Києві приватною жіночою гімназією після їй подібної, яку 15 серпня (чи 14 вересня) 1878 року заснувала **В. М. Ващенко-Захарченко**. Звичайно, між ними мала розгорнутися конкуренція, але вона сприймалася громадськістю міста як нормальне явище, покликане удосконалювати навчальний процес.

Окрім загальноосвітніх предметів за програмою чоловічих гімназій, у гімназії Е.Ф. Янсти викладалися ще англійська, німецька, французька, латинська і грецька мови (із них будь-які дві - обов'язкові), співи і гімнастика, а також необов'язкові гра на фортепіано, теорія музики, малювання і танці. Поглиблювати свої знання її вихованки мали можливість у фізкабінеті й бібліотеці, для здійснення спільної молитви слугувала велика зала. Щорічна плата для них становила (в рублях): за навчання у підготовчому класі - 20, в решті класів - 70, за уроки музики - 100 і за проживання у пансіоні - 400.

1882 року у гімназії навчалися у 5-му класі всього 17 учениць, а у 6-му - 10 учениць. Існував ще й 8 клас - педагогічний. Його випускниці отримували звання домашньої вчительки. 1882 року газета "Труд" у своєму 5-му числі помістила статтю, автор якої безпідставно звинувачував Е. Ф. Янсту в якихось її комерційних її комерційних махінаціях і невдалому розкладі занять у гімназії. У своїй відповіді, надрукованій газетою "Киевлянин", вона переконливо спростувала усі ці вигадки якогось недоброзичливця.

Своє недовге існування приватна жіноча гімназія Е. Ф. Янсти припинила у червні 1886 року. Розпорядженням Міністерства народної освіти їй було повернуто колишній статус приватного жіночого навчального закладу 1-го розряду. А вже 1 травня 1887 року Емілія Фердинандівна відкрила у згаданому вище будинку Крижанівського приватний пансіон, в якому дівчата, перебуваючи на повному утриманні, готувалися до вступу до будь-якого класу Фундуклеївської жіночої гімназії.